

Katharina Jeschke Henriksson

JOHANNISHUSPARKEN

Historia, nutid, framtid

Examensarbeten inom Landskapsarkitektprogrammet 2007:20

LTJ-fakulteten, område landskapsarkitektur

SLU Alnarp

Handledare: Kjell Lundquist

Examinator: Eivor Bucht

Omslagsbild: Hängbok i den östra parken vid Johannishus
Foto: Katharina J. Henriksson november 2006

Förord

Under landskapsarkitektutbildningen har kurserna i trädgårdshistoria och trädgårdsrestaurering varit några av de mest intressanta.

Valet att arbeta med just Johannishusparken kom efter att jag under några sommarveckor 2004 och 2005 praktiserat i denna anläggning. När de intensiva veckorna med röjsågsröjning, gräs- och häckklippning var avslutade ställdes frågan om jag inte också ville fördjupa mig i parkens historia och restaurering. Resultatet som presenteras här, utgör ett examensarbete i trädgårdshistoria och trädgårdsrestaurering, vilket genomförts inom området landskapsarkitektur på landskapsarkitektprogrammet i Alnarp, Sveriges lantbruksuniversitet. Omfattningen motsvarar 20 högskolepoäng på D-nivå.Handledare har varit landskapsarkitekt och agronomie doktor Kjell Lundquist.

Ett stort och varmt tack riktas till Hans och Kitty Wachtmeister som via sitt intresse möjliggjort detta examensarbete och som i tid och otid generöst låtit mig ta del av park och godsarkiv. Jag vill också rikta ett stort tack till Kjell Lundquist för visat engagemang och uppmuntran under arbetets gång. Tack också till Christer Arvidsson och Bengt-Gunnar Walde för värdefull muntlig informationen, samt informativa fotografier över Johannishusparken. Jag vill också tacka personalen i faktarummet på Blekinge museum för all hjälp, Catharina och Hanne Hansen för möjlighet att ta del av intressant korrespondens rörande parkens historia, knutsbröderna Harald Andersson och Hans- Ebbe Lindskog för information och fotografier samt Anna Jakobsson SLU Alnarp, Bo Thorén Universitetsbiblioteket i Lund, Patricia Vinkka landskapsingenjör, Peter Bovin Ronneby kulturnämnd, Mikael och alla andra som på olika sätt hjälpt mig.

Karlskrona 2007-05-08

Katharina Jeschke Henriksson

Innehållsförteckning

FÖRORD	1
SAMMANFATTNING	3
SUMMARY	5
1. INLEDNING	6
a) Bakgrund	7
b) Mål och syfte.....	8
c) Disposition.....	8
d) Avgränsningar.....	9
e) Material och metoder	9
2. LANDSKAPET	13
a) Dagens landskap	13
b) Det historiska landskapet	18
3. PARKEN	22
a) Historia.....	22
b) Parkens nyttjande	81
c) Parkens innehåll idag.....	86
4. FRAMTIDEN	112
a) Restaureringsdiskussion.....	112
b) Analys av Johannishusparkens värden.....	113
c) Riktlinjer och åtgärdsförslag.....	116
Avslutande tankar.....	142
KÄLLOR OCH LITTERATUR	143

Sammanfattning

Johannishus slott och park i Blekinge ligger ungefär 8 kilometer nordost om Ronneby. Detta examensarbete behandlar godsets historia ur ett park- och trädgårdsperspektiv, miljöns innehåll idag i avseende vegetation och fasta strukturer, samt ett koncept till framtida bevarande, vård, restaurering och förnyelse. I ett eget kapitel beskrivs även översiktligt parkens nyttjande genom århundradena.

År 1982 byggnadsminnesförklarades Johannishus slott och park. I byggnadsminnesförklaringen betonas att området är unikt på så sätt att det representerar Blekinge läns enda välbevarade godsmiljö från 1700-talet i samma klass som liknande anläggningar i andra län¹. Parken är en viktig del av Johannishusgodsets långa historia, och har utvecklats i ett nära samband med bebyggelse, landskap och vägstruktur i över 300 år. Varje århundrade och ägare har avsatt spår i anläggningen, vilket medfört att det idag går att avläsa ett tvärsnitt av svensk trädgårds- och parkhistoria i miljön, med betoning på det sena 1800-talet. Förändringar har sedan sent 1700-tal utförts med stor hänsyn till den rådande topografin i området runt slottet, och nya ambitioner med parken har i de flesta fall inte påverkat befintliga anläggningar, något som även varit ett rådande förhållningssätt de senaste årtiondena. En unik aspekt är att parken i sina äldsta strukturer innehåller spår av en trädgård som kan kopplas till det tidiga 1700-talet (spår som alltså utgör en viktig del av Blekinges äldsta trädgårdshistoria).

Parkens historia sammanfaller med framväxten av Johannishus gods, och inleds under sent 1600-tal och tidigt 1700-tal. Under hela 1700-talet, och en bit in på 1800-talet fanns en påkostad trädgårdsanläggning uppdelad i 8 kvarter omedelbart söder om huvudbyggnaden. Denna trädgård anpassades till och samspelade med den befintliga bebyggelsen vid godset, inledningsvis den äldre huvudbyggnaden i trä, och sedan med det nuvarande slottet som uppfördes 1669-72. Trädgården hade en estetisk funktion men också en nyttoroll. Här fanns omgivande, klippta häckar och lusthus. I kvarteren växte bland annat fruktträd och vinbär, men här stod även flera drivbänkar. Under sent 1600-tal låg en "kålhage" placerad väster om gården på en udde i Listerbyån, vilken under 1700-talet utökades till en större "humlehage" med flera fiskdammar. Till godset hörde även en "kumminhage" nordöst om huvudbyggnaden.

Omkring sekelskiftet 1800 anlades en engelsk park där den tidigare humlehagen funnits, väl anpassad till Listerbyån väster om slottet, och den kuperade terrängen. I söder, väster och öster omgavs parken av en stenmur som till stora delar finns kvar idag, och i norr avgränsades den av ån. Parken rymde ett slingrande gångsystem intill vilket flera bänkar och gungbrädor placerats ut och över ån ledde broar i trä.

Under 1800-talets första årtionden anlades en ny park öster om flygeln, vilken år 1860 utvidgades och planterades med ett stort antal träd, däribland europeisk lärk (*Larix decidua*) och Weymouthtall (*Pinus strobus*). Flera av dessa träd står fortfarande kvar i denna park. Några exempel förutom nämnda arter är blodbok (*Fagus sylvatica* Purpurbladiga gruppen), hängbok (*Fagus sylvatica* 'Pendula'), hängalm (*Ulmus glabra* 'Camperdownii'), silverpoppel (*Populus alba*), skogslind (*Tilia cordata*), hästkastanj (*Aesculus hippocastanum*) och avenbok (*Carpinus betulus*). Här växer även flera prydnadsbuskar som snöbär, mahonia, benved och korallkornell. I samband med utvidgningen anlades ett slingrande gångsystem anpassat till Listerbyån och kullen i den södra delen av parken.

Omkring 1915 anlätades trädgårdsarkitekten Rudolf Abelin för en förändring av området närmast slottet. Planen som finns bevarad i Johannishus godsarkiv, genomfördes till stora delar och resulterade bland annat i en stenpergola beklädd med klätterväxter intill slottets norra fasad, en rektangulär trädgård intill den västra fasaden, samt formklippta häckar utmed

¹ Länsstyrelsen i Blekinge län: *Beslut om byggnadsminnesförklaring Johannishus slott*, 1982-12-06.

infartsvägen. Under 1930-talet anlade Carola Wachtmeister en trädgård inspirerad av rådande trädgårdsideal intill slottets västra fasad, med flera raka gångvägar och rosenrabatter.

Två av dammarna i den engelska parken restaurerades under 1960-talet efter att ha vuxit igen. I samband med detta byttes även broarna ut och flera träd avverkades. Under 1950- och 60-talen planterades även en stor mängd rododendron i området utmed ån.

Under 1980- och 90-talen har bland annat ett lusthus från tidigt 1800-tal uppförts i original den östra parken, och en bro byggts till ön norr om slottet. De senaste åren har även omfattande restaureringar genomfört av ladugårdslängorna i väster.

Johannishusparken besitter idag flera kulturhistoriska värden, men också viktiga natur- och rekreationsvärden. Här finns en intressant vegetation med flera äldre träd och spår av tidigare strukturer. Några exempel är alléerna, de äldre inhemska och exotiska träden och buskarna, stenmurarna, gångsystemen och samspelet mellan park och bebyggelse. Inventeringen av parken presenteras via växtlistor, fotografier, skisser och beskrivningar.

Under de senaste årtiondena har stora områden runt slottet påverkats av en kraftig igenväxning, som medfört att överblickbarheten minskat. Detta rör framförallt dammarna och området intill Listerbyån, samt parken i öster. Den visuella kontakten med det omkringliggande jordbrukslandskapet har också försvagats.

Med utgångspunkt i parkens värden och de problem som idag finns rörande vegetationen har ett förslag till övergripande riktlinjer och åtgärder tagits fram. Detta förslag handlar bland annat om att via den framtida skötseln utgå från, och lyfta fram de fysiska spår och den vegetation som finns kvar från tidigare århundraden. Andra utgångspunkter för åtgärdsförslaget har varit de biologiska värdena som finns i området för bland annat fågellivet.

Det område som framförallt bör bli föremål för en restaurering är parken öster om flygeln. Omfattande röjningsarbeten föreslås bland annat för att återupprätta kontakten med ån, förstärka entrén till parken samt lyfta fram siktlinjerna mot Johannishusåsen.

Andra områden som diskuteras i arbetet är gårdsplanen framför slottet med de omgivande avenboksraderna, alléerna, området norr om slottet, den västra parken samt ladugårdsområdet.

Generella riktlinjer för att tydliggöra sambanden mellan slottet och det omkringliggande godslandskapet diskuteras också.

Summary

The estate of Johannishus is situated in the south of Sweden and in the province of Blekinge, about 8 kilometres from the city of Ronneby. The main building together with the park represents the province's only example of a well preserved estate environment from the early 1800th Century, and was declared as a historic monument in 1982 because of its unique role in the province. Johannishus Park has during 300 years developed in close relation to the main building, the landscape and the surrounding infrastructure. Each century and owner has had an influence on the park, which has resulted in an interesting visible cross-section of 300 years of Swedish garden history. Most noticeable today are the traces from late 19th Century, but in its oldest parts the park contains structures from the early 18th Century. In that way the park represents an important part of the province's oldest garden history.

During the 1800th Century a large formal garden existed, which was situated south of the main building. This garden played both an aesthetic and a practical role and was divided into 8 quarters where fruit trees, vegetables and flowers grew. Trimmed hedges, pavilions and arbours (*Carpinus betulus*) surrounded the area and a strict system of walks gave structure to the interior of the garden.

In the early 1900th Century, a landscape garden was created close to Listerby River west of the main building. Previously this place had been cultivated with cabbage and used as a large enclosed pasture ground with several fishponds. This changed into a park around 1800. The new park was developed and integrated with the natural terrain, and the water was crossed by several bridges and walks. Benches and seesaws were also placed along walkways to enhance the experience during walks.

Around 1840 another park was created in the eastern part of the estate, reflecting the garden ideas of this time, arranged in a natural shape and planted with exotic trees like *Pinus strobus*. In 1860 this park was expanded into the surrounding fields. About 80 new individual trees were planted at that time.

In 1915 the garden architect Rudolf Abelin was engaged to improve the area close to the main building. He made a plan, inspired by the Arts and Crafts movement, which was largely followed and resulted in a rectangular shaped garden close to the western facade, surrounded by strict hedges and trees in pyramid shapes. A stone pergola was also built close to the northern facade and terraces were arranged with borders. The garden of Abelin was improved with new borders in the 1930s, by Carola Wachtmeister.

The ponds and the bridges in the landscape garden were restored in the 1960's. And about that time a lot of rhododendron bushes also were planted close to the Listerby River.

In 1984 a pavilion was built in the eastern park and the working houses from the 1800th century have been restored in 2004.

Johannishus Park today comprises many historical values, as well as natural and recreation values. The vegetation includes many old trees and in the area a number of old structures connected to the gardens and parks can be found. Some examples are the avenues, indigenous and exotic vegetation, old stone hedges and walks. An inventory is presented in this work through plant lists, photographs, sketches and descriptions.

During the last centuries large areas in the park have been affected by an aggressive growth of bushes and small trees. Above all, this is noticeable close to the Listerby River and the eastern park, but the connection with the landscape is also broken. Based on the evaluation of the values and problems identified in today's park, the thesis suggests remedial measures as well as advice for the future maintenance of the park. The measures include an emphasis on enhancing experiences of the remaining garden traces of earlier centuries, and the biological values in terms of for example birdlife.

1. INLEDNING

Figur 1. Övervuxen gångväg omgiven av snöbär i parken öster om Johannishus slott. Foto: Katharina J. Henriksson, maj 2006.

Vid de första besöken i Johannishusparkens mer dolda delar upplevde jag en blandning av förvirring och fascination. Bitvis kunde tidigare parkområden närmast betraktas som naturmark. Överallt var känslan av tidens gång märkbar, i gräset anades svagt övervuxna gångar, gamla träd växte in i varandra och enorma buskage av schersmin, spirea och snöbär bredde ut sig. Vegetationens ålder tillsammans med ån, som omgav parken, åsen i bakgrunden och tystnaden skapade en säregen skönhet. Samtidigt uppstod flera frågor: Vilka var sammanhangen mellan vegetationen och de fasta strukturerna, hur hade siktstråk och gångvägar en gång i tiden utformats och hur skulle man idag kunna lyfta fram dess kvaliteter?

Kanske är det så att det finns en vilja hos de flesta människor att ordna upp, återskapa, förnya eller restaurera, oavsett om det handlar om kaosen på skrivbordet, ett gammalt hus eller en park. Olustkänslan av att se något förfalla återkommer. Hur långt bör man då driva förändringarna i äldre parkmiljöer, miljöer som genom åren fått en kanske något sliten, men intressant skönhet? Hur resonerar man när träd och annan vegetation alltmer tar över? Värden ställs mot varandra och självklara svar uteblir. De historiska parkerna har liksom äldre bebyggelse kulturhistoriska värden. De uttrycker tidigare generationers behov av estetik och funktion i sin närmiljö. Samtidigt måste hänsyn tas till de önskemål dagens brukare av parken har, liksom de skötsel- och förnyelseaspekter som tillkommer.

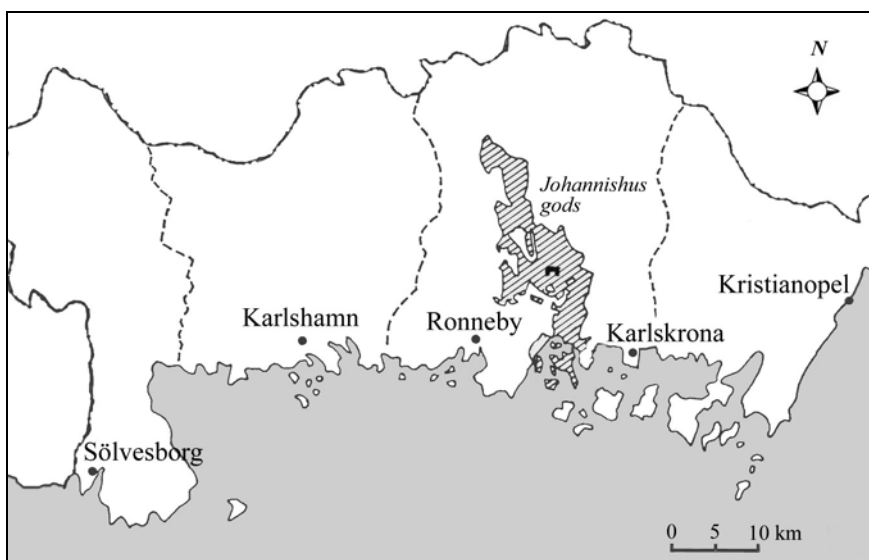
Detta examensarbete handlar bland annat om denna problematik, men också om en 300-årig trädgårdshistoria vid Blekinges största och enda storgods.

*Och yppigt öfver liljors stänglar
står vårsken med sitt hvita ljus,
med blomsterdoft och sång och englar-
ett leende Johannishus.*

(Anonym dikt i Carlskrona Weckoblad 1827)

a) Bakgrund

Johannishus slott ligger i Ronneby kommun, fågelvägen cirka 8 kilometer nordost om Ronneby, och 10 kilometer nordväst om Karlskrona. Godsets jordegendomar sträcker sig i ett sammanhängande område från Stensjömåla i norr till skärgården i söder².

Figur 2. Karta över Blekinge som visar Johannishus gods omfattning och placering. Katharina J. Henriksson december 2006, efter Torbrand 1963.

Redan 1670 lades grunden till ett större gods, då landsdomaren Nils Skunck anlade ett säteri på den plats där Johannishus slott står idag. Säteriet fick efter honom namnet *Skunckenberg*, men ändrades till *Johanneshus*, senare *Johannishus*³ efter att familjen Wachtmeister övertog godset 1684.

Godsanläggningen som än idag är i familjen Wachtmeisters ägo, ligger i ett naturskönt kulturlandskap präglad av en lång kontinuitet av mänsklig påverkan. I dag bildar detta landskap ett riksintresse för både natur- som kulturmiljövården, vilket medfört att stora delar av närområdet utgörs av naturreservat och skyddas i enlighet med EU:s direktiv för Natura-2000.⁴ Kulturlandskapet runt Johannishus slott har i flera sammanhang varit föremål för en historisk dokumentation och analys⁵. Den omkringliggande parken utgör däremot en hittills outforskad del av godset. Denna park speglar dåtidens och nutidens samspel mellan estetiska och praktiska funktioner, och binder samman bebyggelse, vattendrag och kulturlandskap i slottets närhet. Johannishus slott och park har genom århundradena haft en unik roll i länet, och blev den 6 december 1982 byggnadsminnesförklarad. I motiveringen står bland annat:

Johannishus slott med park och tillhörande ekonomibyggnader och arbetarbostäder är länets enda exempel på en välbevarad och representativ högreståndsmiljö från 1700-talet i klass med liknande anläggningar i andra län.⁶

² Möller, 1990, s. 65.

³ Ursprunget till namnet Johannishus är inte fullt klarlagt, men det skall enligt traditionen ha uppkommit ur namnet på ett familjegods i Livland.

⁴ *Johannishusåsen. En resa i tiden*, 2001.

⁵ Se bland annat Henriksson 2006, s. 1-20.

⁶ Länsstyrelsen i Blekinge län: *Beslut om byggnadsminnesförklaring Johannishus slott*, 1982-12-06.

Byggnadsminnets gränsdragning vid Johannishus innefattar byggnader såväl som park (*se Bilaga 3*). I byggnadsminnesförklaringen tas bebyggelsens kulturhistoriska värden upp, men närmare beskrivningar av parkens värden och aspekter på dess framtida skötsel saknas. I de föreskrifter som bifogas beslutet om byggnadsminne står endast;

Till anläggningen hörande parkområde, som markerats med rött på bifogad karta, må ej ytterligare bebyggas eller bli föremål för annan väsentlig förändring.⁷

Jag menar att det också är önskvärt att frågor rörande parkens framtida vård klargörs. I samråd med ägarna till Johannishus slott, har en idé formulerats om ett examensarbete med avsikt att sammanfatta parkens historik, samt formulera riktlinjer för framtida bevarande, vård och restaurering.

b) Mål och syfte

Målet med examensarbetet är att:

- utifrån Johannishusparkens historiska bakgrund och innehåll idag, klargöra miljöns värden och upprätta ett koncept för långsiktigt bevarande, vård och restaurering.

Syftet med examensarbetet är att:

- via historiska dokument, muntlig information och inventering i fält, ytterligare öva historisk källforskning och författande av en äldre trädgårdsanläggnings historia.
- öva sig i att ta fram ett relevant underlag för värdering, målsättningar och diskussioner angående en historisk parks framtida vård och bevarande.
- träna sig i restaureringsproblematiken och värderingsdiskussioner rörande äldre parker och trädgårdsmiljöer.

Frågeställningarna som jag via syfte och mål önskar besvara är flera. Hur har parken gestaltat sig från 1670 och fram till idag? Vilket källmaterial finns bevarat? Vad ryms i dagens park avseende växtmaterial, vatten och fasta strukturer? Vilka kulturhistoriska, arkitektoniska och rekreativa värden representerar parken och vilka åtgärder kan komma att bli nödvändiga ur restaurerings- och skötselsynpunkt?

c) Disposition

Examensarbetet har delats in i tre delar, som kan sammanfattas under begreppen *historia*, *nutid* och *framtid*. Det inleds med ett inledande kapitel innehållande bakgrund, mål och syfte, metod och material samt avgränsningar. Arbetet innehåller 4 huvudkapitel med underrubriker och avslutas med en käll- och litteraturförteckning. Till arbetet hör även en del med bilagor.

⁷ Länsstyrelsen i Blekinge län: *Beslut om byggnadsminnesförklaring Johannishus slott*, 1982-12-06.

d) Avgränsningar

Geografisk avgränsning i landskapet

Hur den geografiska gränsen för vad som är trädgård, park och landskap ser ut är inte alltid självklar. Tiden förändrar gränserna, åkerlandskap omvandlas till park och park övergår i skog. Därtill kommer människors individuella och subjektiva upplevelser av vad som är natur, respektive park. Målsättningen med examensarbetets geografiska gräns är att den ska innefatta det som i dag definieras som park, såväl som tidigare park- och trädgårdsområden. Till detta läggs blickfång, siktlinjer, liksom sammanbindande strukturer som alléer och vägar i det omkringliggande landskapet. Gränsdragningen för byggnadsminnet innefattar de centrala delarna av parken öster och väster om huvudbyggnaden, men utesluter flera av ovanstående landskapliga element. Därför kommer en föreslagen utvidgning av byggnadsminnets gräns att ligga som grund till arbetet.

Historisk avgränsning

Avgränsningen i tid för den historiska bakgrundsstudien sträcker sig från år 1669-70 då godset grundades och fram till idag. Den bästa lösningen hade kanske varit att utöver Johannishus, inom ramen för examensarbetet, även utförligt behandla parkerna vid herrgårdarna Vambåsa och Tromtö, liksom trädgården vid Grevagården i Karlskrona. Inte minst därför att alla dessa utgör delar av en gemensam park- och trädgårdshistoria. Av tidsmässiga skäl utreds i detta examensarbete endast parken vid huvudgodset Johannishus, även om parker och trädgårdar vid Grevagården, Vambåsa och Tromtö översiktligt också behandlas.

e) Material och metoder

En stor del av arbetet har inledningsvis bestått i att söka material för att klargöra Johannishusparkens historia. Det har rört sig om historiskt källmaterial som återfunnits i olika arkiv, museer och bibliotek men också information som uppkommit i samband med inventeringen av parken. Arbetet bygger även på de muntliga uppgifter som förmedlats via intervjuer och samtal med människor med anknytning till miljön samt litteraturstudier och egna slutsatser utifrån materialet.

Litteratur

För att få en bakgrund till godset, dess historia och det omgivande landskapet har ett flertal artiklar och böcker lästs igenom. Av särskilt intresse har Dagny Torbrands avhandling om Johannishusgodsets bildande från 1963 varit, liksom Carl-Axel Björkquist och Thomas Perssons artikel i Blekingeboken 1990, om Förkärla socken. För att få en inblick i hur de olika ägarna avlöst varandra har Sven Grauers serie om ätten Wachtmeister varit till stor hjälp.

Forskning inom ämnet trädgårdshistoria och trädgårdsrestaurering har också utgjort en viktig litterär källa. Några exempel är Åsa Ahrlands avhandling om svenska trädgårdsmästare under 1700-talet från 2006, Magnus Olaussons avhandling om den engelska parken i Sverige från 1993 liksom Ronneby Brunnsparkens vårdplan författad av Åsa Setterby, Kjell Lundquist, Kenneth Lorentzon och Roland Gustavsson vid Institutionen för landskapsplanering Alnarp

2001. Examensarbeten med inriktning mot trädgårdshistoria och landskapsvård utförda inom ramen för landskapsarkitektprogrammet och landskapsingenjörsprogrammet har också varit viktiga inspirationskällor, några exempel är Magnus Berglunds examensarbete (2000), *Vambåsalandskapet- om natur- och kulturmiljövård i Blekinges kustbygd*, Anna Jakobsons examensarbete (2000), *Ronneby Brunnspark. Historien om en hälsobrunns parker och trädgårdar*. Alnarp och Ingrid Sarlöv- Herlins examensarbete (1991) *Park och natur på Skärva. Historik, vegetationsstudier, skötsel*. Alnarp.

Arkiv

Inför sammanställningen av Johannishusparkens historia har ett flertal arkivbesök utförts i städer som Lund, Karlskrona och Stockholm. Ett tidskrävande detektivarbete som gett skiftande resultat, men som skapat en känsla av "direktkontakt" med historien samt förståelse för hur fragmentariska spåren av dåtiden ibland är.

Figur 3. Pressad kaprifol mellan sidorna i en av huvudböckerna i Johannishusarkivet.
Foto: Katharina J. Henriksson 2006-06-16.

Arkiv i Blekinge

En huvudkälla för sammanställningen av den historiska bakgrunden har utgjorts av Johannishus godsarkiv. Detta arkiv innehåller en stor mängd godshistoria, vilken i form av kartor och dokument ger en inblick i de senaste trehundra årens ekonomi, sociala liv samt park- och bebyggelseutveckling vid godset. Bland dokumenten som har varit av intresse finns exempelvis kartor, kassaböcker, fotografier, kvittenser och brev. En stor tid av arkivarbete har handlat om att läsa och tolka äldre skriftliga källor.

Figur 4. Hans och Kitty Wachtmeister vid genomgång av kartmaterial på Johannishus slott.
Foto: Katharina J. Henriksson 2007-01-19.

En liten del av Johannishusarkivet finns också bevarat på Blekingearkivet i Bräkne Hoby. Under 1830 och 40-talet förvaltades Johannishus av Djupadals ägare Fabian Wrede, bror till Agathe Wachtmeister. Då Djupadals godsarkiv flyttades till Blekingearkivet följde därför Johannishusmaterialet med. Här bevaras nu kassaböcker och strödda handlingar från 1840-talet.

Den största delen av det bevarade kartmaterialet återfinns på Johannishus slott, men lantmäteriet i Karlskrona har också en mycket informativ karta över Hjortsberga socken och Johannishus från 1800-talets mitt som varit av intresse (*fig 39*), samt 1920 och 1972 års ekonomiska karta.

Blekinge läns museum har ett topografiskt arkiv, en bildsamling samt ett faktarum där material i form av fotografier, tidningsurklipp, och litteratur återfunnits. Läns museet har även kopior på delar av den inventering vid Johannishus som Nordiska museet utförde 1935. Här förvaras även kopior av byggnadsminnesförklaring och ansökningar och beslut rörande uppförandet av ett lusthus vid Johannishus 1982.

Arkiv i Lund

På landsarkivet i Lund har bouppteckningar efter godsets trädgårdsmästare studerats, liksom mantalslängder från 1700- och 1800-talet som givit en inblick i vilka som under olika perioder bodde och verkade vid godset.

I Lund har även brev skrivna av medlemmar ur familjen Wachtmeister lästs igenom på Universitetsbiblioteket. Det är dock långt ifrån alla av dessa brev som berör den gren av släkten som varit knuten till Johannishus. De brev som berör Johannishus är bland annat skrivna av generalamiral Hans Wachtmeister (1641-1714), hans hustru Sophia Lovisa von Ascheberg, deras son Fredrik Georg Hans Carl Wachtmeister och grevinnan Agathe Wachtmeister. I Universitetsbibliotekets samlingar finns även ett exemplar av Ulrik och Thora Thersners bok *Fordna och närvarande Sverige*, 1817-23, Blekingedelen, med illustrationer från bland annat Tromtö och Johannishus.

Arkiv i Stockholm

Brandförsäkringsverkets i Stockholm har i sitt arkiv flera brandförsäkringar rörande Johannishus från 1800-talet och början av 1900-talet. Ofta har en ny brandförsäkring begärts i samband med att bebyggelse uppfördes, eller då man genomfört större restaureringar som medförde att fastigheten ökade i pris. Ur dessa handlingar framgår framförallt bebyggelsens värde och skick. Via dokumenten går det också att göra sig en bild av slottets omgivning där beskrivningar av vattendrag och vegetation i närheten av byggnaderna noga angetts. I flera av brandförsäkringarna från Johannishus finns även små kartsquisser över bebyggelsen bifogade.

På Nordiska museets arkiv i Stockholm finns i Herrgårdsarkivet en utförlig inventering och dokumentation av Johannishus gods, som gjordes under 1935. Detta arbete består av fotografier av interiören, byggnaderna och parken. Man har också dokumenterat Johannishus godsarkiv via avfotografering av bland annat kartor. Till inventeringen hör också en beskrivning i text över godsets historia.

Muntlig information

En mycket värdefull informationskälla till examensarbetets historiska del utgörs av den muntliga informationen som jag haft glädjen att få ta del av. Framförallt 1900-talets förändringar i parken har kunnat klargöras med hjälp av nu levande personer med anknytning till miljön. Ägarparet Hans och Kitty Wachtmeister har via sina minnen och beskrivningar bidragit med viktiga pusselbitar rörande parkens utveckling. Värdefull muntlig information har också Bengt - Gunnar Walde, son till den siste trädgårdsmästaren vid Johannishus och Christer Arvidsson, son till den tidigare inspektorn, lämnat i samband med rundvandring i parken och kontakt via telefon. Viktig muntlig information har också landskapsingenjör Patricia Vinkka bidragit med rörande bland annat lövgångar.

Inventering i fält

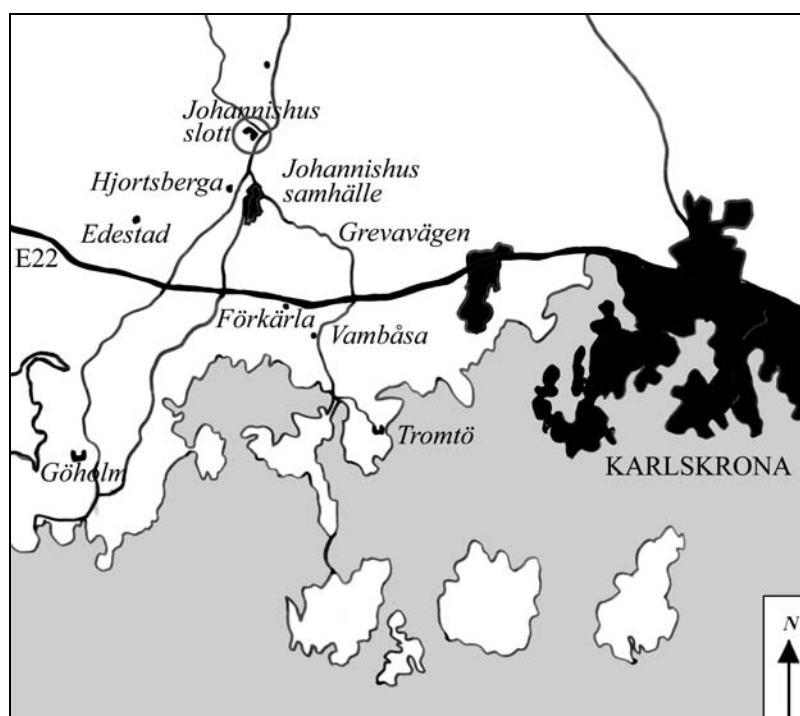
Inventeringen i fält utgör ett stöd och ofta en verifiering av teorier och information som påträffas i arkivmaterialet. Inventeringen, som i huvudsak utförts under maj, juli och september 2006, har bland annat inneburit lokalisering av gångvägar, bestämning av växtmaterial, samt inmätning och dokumentation via kamera och skissblock. Tillsammans med det historiska materialet har parkens utveckling ytterligare klarnat. Inventeringen ligger även som grund till de skötselåtgärder som föreslås. En utförligare beskrivning av inventeringen finns på sidan 87, då jag valt att sätta samman denna tillsammans med kapitlet om dagens park.

Figur 5. Lokalisering av gångväg, 2006.
Foto: Katharina J. Henriksson
2006-05-19.

2. LANDSKAPET

a) Dagens landskap

Redan flera mil från Johannishus slott breder ett öppet jordbrukslandskap ut sig vilket bryter den variation och småskalighet som annars är utmärkande för landskapet mellan Ronneby och Karlskrona. I området runt Förkärla kyrka intill Europaväg 22 som passerar Ronneby och Karlskrona, följer dessa åkrar till stor del dalgångar som under postglacial tid länge utgjorde havsvikar⁸. Flera vägar leder idag från E22 till Johannishus slott. Den äldsta vägsträckningen, en väg som följer Johannishusåsen och ursprungligen ledde mellan godset Göholm i skärgården mot Johannishus, utgår från samhället Listerby. Ytterligare en väg, Grevavägen, svänger av norrut från Hasslö vägskäl ungefär mitt emellan Karlskrona och Ronneby, och slingrar genom en tät skog som successivt övergår i ett kulturlandskap med stengärdesgårdar, stenrösen och äldre bebyggelse. När man slutligen närmar sig Johannishus samhälle syns flera hundra år gamla ekar intill vägen.

Figur 6. Översiktlig karta över godsets läge i relation till Karlskrona och E22.
Katharina J. Henriksson 2007.

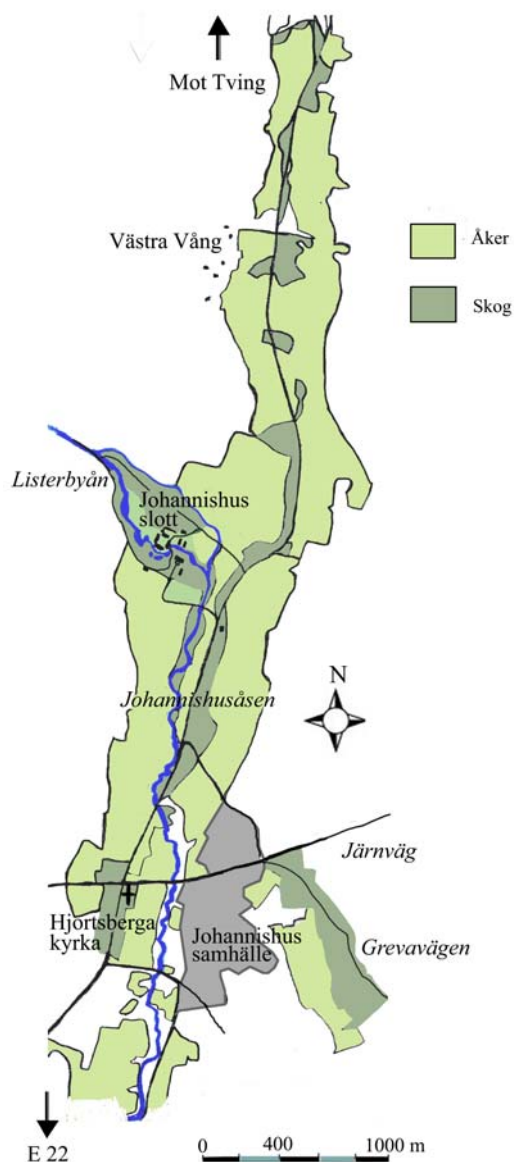
De tre vägarna sammanstrålar omkring två kilometer från slottet och avslutas med en infartsallé som idag består av hästkastanj, skogslönn, och skogslind, vilken i en elegant böj leder besökarna den sista biten fram till slottet.

⁸ Henriksson, 2006, s.2.

Johannishusåsen

En karaktäristisk siluett för omgivningarna vid slottet är Johannishusåsens höjdrygg (fig 7). Befinner man sig i parken sydöst om Johannishus slott vintertid syns åsen som en fond i bakgrunden, för att sedan nästan helt döljas av vegetation utmed Listerbyån sommartid. Johannishusåsen hålls till stor del öppen via bete som medför att undervegetationen hålls tillbaka och åsens form tydligt framträder. På denna ås växer flera ovanliga växter som exempelvis backsippa (*Pulsatilla halleri*) och liksom utmed Grevavägen finns här ett stort antal åldriga ekar. Dessa träd tillsammans med övrig vegetation längst höjdryggen ger karaktär och kontrast mot det omkringliggande storskaliga jordbrukslandskapet. Ekarna utgör också en viktig livsmiljö för insekter och lavar.

På och i anslutning till åsens höjdrygg ligger ett stort antal stensättningar och gravrösen från brons- och järnålder. Några exempel är kraterröset i Västra Vång från äldre bronsålder, järnåldersgravfältet vid Hjortsberga kyrka och skeppssättningen på Hammarskulle nordöst om Johannishus slott. Stora delar av området utmed åsen skyddas för sina kultur- och naturvärlden och utgör idag en omtyckt vandringsmiljö. Cirka 40 hektar är sedan 1982 naturreservat vilka framförallt är knutna till ekhagmarkerna.⁹

Figur 7. Johannishus slott i relation till Johannishusåsens sträckning. Katharina J. Henriksson 2007.

⁹ Johannishusåsen. En resa i tiden, 2001.

Listerbyån

Listerbyån är det enda större vattendrag som flyter genom landskapet kring godset. Infartsvägen mot slottet leder över denna å via en bro, vilken bildar en markör när man närmar sig slottet. Listerbyån som rinner från Listersjön i norr, omger slottet i en halvcirkel och förenar sig också med flera andra bäckar som rinner i området. Ån är relativt bred där vattnet rinner sakta för att sedan smalna av till några meters bredd vid de ställen där vattnet forsar fram. Under våren svämmar ån ofta över till sin dubbla storlek sydöst om slottet, medan det på andra håll grävts en djupare fåra till ån för att på så sätt förhindra översvämningar och för att få en tydligare strandlinje. Detta gäller bland annat för området runt ön norr om slottet.¹⁰

Skogarna och åkerlandskapet

Norr om godset breder en blandlövskog ut sig med inslag av bok, ek, avenbok och lönn. Terrängen är kuperad och stenig och genomkorsas av bäckar. Området är svårframkomligt då det i stor utsträckning saknas vägar genom det täta träd-, busk-, och mellanskiktet. I väster finns ännu en skog som avtecknar sig bortom åkern, vilken följer en svag höjdrygg i landskapet. Här finns liksom utmed åsen flera fornlämningar. Denna skog består till stor del av ek. Sydväst om slottet breder åkerlandskapet ut sig miltals på båda sidor om Listerbyån. En liknande syn möter utmed Johannishusåsen och vägen mot Vång (*fig 8*). På några ställen bryts åkern av stensättningar, men breder i övrigt ut sig ostört i ett flackt dal- landskap.

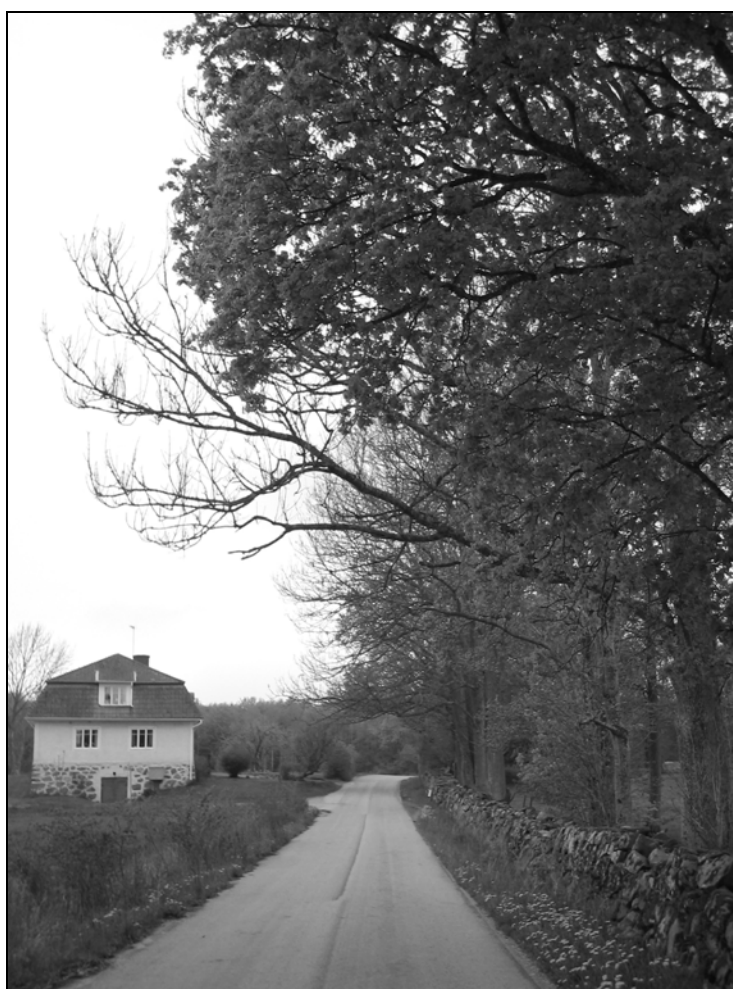
Figur 8. Det storskaliga åkerlandskapet öster om Johannishusåsen.

Foto: Katharina J. Henriksson, maj 2006.

¹⁰ Christer Arvidsson, muntligen 2006-11-16.

Byar och gårdar

De närmaste byarna vid slottet utgörs av Åstorp, Västra Vång och Mölleryd. Närmaste tätort är Johannishus samhälle som växte fram i samband med att järnvägen drogs här under 1880-talet¹¹. Förutom ovanstående orter finns även enskilda torp och gårdsmiljöer i landskapet runt godset. På åsen ligger Johannishus skola uppförd 1833 av Agathe Wachtmeister (*fig 39*) och vid den punkt där infartsallén tar vid står ett litet hus som på 1600-talskartan benämns Krogen (*fig 13*). Senare fungerade detta hus som smedja och bostad för torpare knutna till godset.¹² I närheten av slottet, på en höjd väster om infartsallén märks även den påkostade kuskbostaden (*fig. 9*), eller Källarbacken som byggnaden också kallas, i sten, målad i samma gula nyans som slottet. I slottets närhet finns flera byggnader knutna till godset som exempelvis en kvarn, en trädgårdsmästarebostad, inspektorsbostad samt flera andra hus.

Figur 9. Kuskbostaden sydväst om slottet.
Foto: Katharina J. Henriksson 2006-05-19.

¹¹ Peter Bovin, muntligen oktober 2006.

¹² Johannishus godsarkiv (JA) Kartarkivet. Mapp 3, Karta 2.

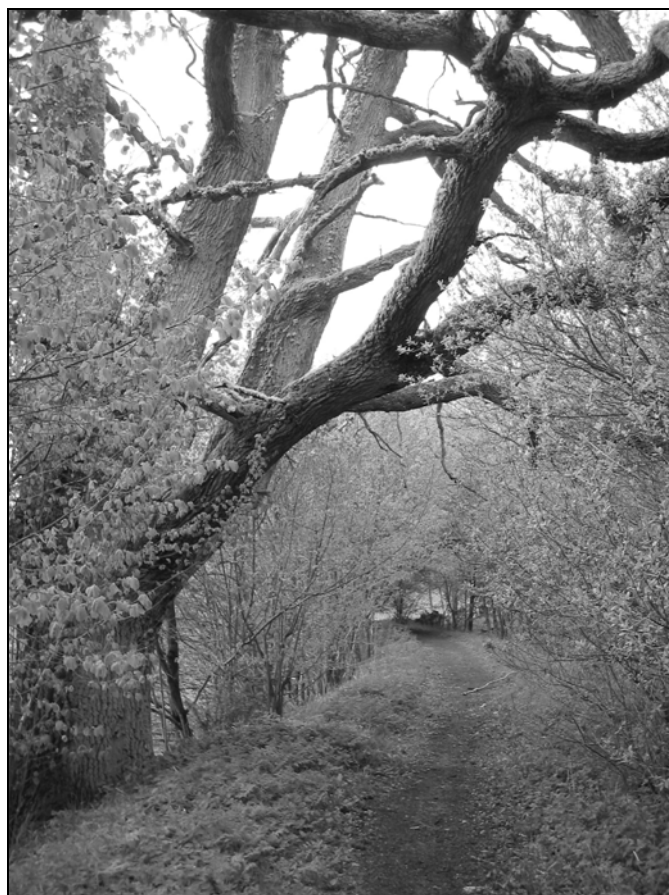

Figur 10. Översiktsplan som visar området närmast Johannishus slott idag.
Katharina J. Henriksson 2007.

b) Det historiska landskapet

Landskapet kring Johannishus gods har ursprungligen formats av den senaste istiden och dess avsmältningsskede. De grunda dalgångar som idag breder ut sig i området är ett resultat av avsmältningsprocessen som även formade Johannishusåsen¹³. Ursprungligen var dalgångarna i området kring slottet sankområden, men förvandlades via omfattande dikningsarbeten, framförallt under 1800-talet, till åkerjord.¹⁴

Arkeologiska sammanställningar över hur bebyggelseexpansionen sett ut i Blekinge under äldre bronsålder visar att området som Johannishus slott ligger i, tidigt varit koloniserat. Som ett pärlband följer fornlämningarna Johannishusåsen från dess början i skärgården fram till Listerbyåns dalgång¹⁵. Vandrar man idag utmed åsen påminns man via det många stensatta gravmiljöerna om den långa tidsrymd som människan verkat i detta område. Utmed Johannishusåsen löper den gamla häradsvägen som band samman kustbygd och skogsbygd, och som sannolikt följer samma sträckning som den gjort sedan förhistorisk tid (*fig 11*)¹⁶.

Figur 11. Den gamla häradsvägen utmed Johannishusåsen utgör idag en omtyckt vandringsled.

Foto: Katharina J. Henriksson, maj 2006.

¹³ *Johannishusåsen. En resa i tiden*, 2001.

¹⁴ Karlskrona, Lantmäterikontoret (Lant K), Läns- och sockenkartor akt 16, beskrivning.

¹⁵ Björkqvist, 1987, s. 39.

¹⁶ Henriksson, 2006, s. 2.

Under tidig medeltid uppstod en centralpunkt i socknen några kilometer söderut från slottet i samband med att Hjortsberga kyrka byggdes under andra hälften av 1100-talet. Området intill kyrkan har haft en funktion som tingsplats och så sent som i slutet av 1600-talet ska ägaren till Johannishus, dåvarande Skunckenberg, landsdomare Nils Skunk ha hållit ting här¹⁷. Byarna under den danska perioden i området runt Johannishus slott utgjordes av Dagstorp, Åstorp, samt Östra Vång och Stora Vång. Dessa byar fanns sannolikt redan under medeltiden, men kan ha en ännu äldre historia då de ligger i nära anslutning till flera vikingatida gravfält¹⁸. Under den danska perioden ägde adeln och kronan jord och gårdar i dessa byar, men andelen självägande bönder var också betydande¹⁹.

En stor förändring av landskapsbilden inträffade i samband med bildandet av Skunckenbergs säteri. Sedan godset grundats blev andelen åker-, ängs- och hagmark mer omfattande än tidigare. Stora delar av skogsområdena försvann och koncentrerades framförallt till obrukbar mark som höjder och områden med mycket sten. Flera av de byar som funnits i närheten av godset köptes också upp från den danska adeln. På den plats där godset anlades försvann byn Dagstorp nästan helt.²⁰

Rationaliseringar av jordbruket i mitten av 1800-talet vid Johannishus förde med sig en stor förändring av landskapsbilden och områden som tidigare varit ängar eller hagar odlades upp²¹. Åkerarealen kunde även utökas genom utdikning av stora områden som tidigare varit vattensjuka²². Det storskaliga jordbrukslandskap som idag breder ut sig kring slottet är ett arv från denna tid.

Under nittonhundratalets slut har stora delar av landskapet runt Johannishus blivit naturreservat, de flesta av dem bildades mellan 1978-1982 och finns utmed Johannishusåsen. Under de senaste åren har även satsningar gjorts på att återskapa våtmarker som tidigare dikats ut för jordbruket. Här häckar årligen ett stort antal fågelarter.²³

Godsutvecklingen i Blekinge

Godsbildningen i Blekinge skiljer sig markant från situationen i Skåne där godståtheten historiskt sett varit mycket hög. Varför det förhåller sig så är inte fullt klarlagt. Före Roskildefreden 1658 tillhörde Blekinge Danmark och hade under denna period karaktären av en gränsprovins långt ifrån centralmakterna i Köpenhamn.²⁴ Detta har också ofta ansetts som förklaring till att danska gods i området saknats. Forskningen om hur godsbildningen i Blekinge såg ut under den danska tiden är emellertid mycket bristfällig. Någon studie av den blekingska adeln under medeltiden har aldrig utförts och de uppgifter över den andel jord som ägdes av adeln kommer främst från siffror som upprättades i samband med Roskildefreden 1658. Under denna period ägdes 15 % av gårdarna i landskapet av frälsemän, och 62 % av kronan, 23 % av självägande bönder. Hur dessa siffror såg ut under medeltiden är däremot oklart.²⁵

Då Blekinge blev svenskt 1658 förändrades situationen för landskapet både politiskt och ekonomiskt. Karl den XI:s politiska planer medförde att landskapet plötsligt fick en central roll i det östersjövälde som växte fram. Högre ämbetsmän och officerare flyttade till Blekinge

¹⁷ Cronholm 1750-57, s. 265.

¹⁸ Mikael Henriksson, muntligen 2006-08-14.

¹⁹ Torbrand, 1963, s. 6.

²⁰ Cronholm, 1750-57, s. 263.

²¹ Möller 1990, s. 75.

²² Lant K, Läns- och sockenkartor akt 16, beskrivning.

²³ *Välkommen till Johannishus*, 2006.

²⁴ Björkquist / Persson 1990, s. 40.

²⁵ Hansson 2000, s.38.

och köpte upp den jord och de gårdar som den danska adeln tidigare ägt.²⁶ Idag representeras Blekinges herrgårdsbebyggelse främst av de anläggningar som tillkommit under 1700 och 1800-talen. Spår av ett flertal, mer eller mindre säkra, medeltida borgar finns också exempelvis i Sölvesborg, Lyckå, Elleholm och vid Bröms, men dessa ägdes inte av adeln utan var knutna till kyrkan och kungamakten.²⁷

Det som idag är Johannishus gods utgjordes från början av flera landområden och gårdar som ägdes av de danska adelsfamiljerna Krag, Gyldenstjärna, Rantzau och Quitzow. År 1658 började landsdomaren Nils Skunck att köpa upp frälsehemman i socknarna Hjortsberga och Fridlevstad för att slutligen skapa det säteri som fick namnet Skunckenberg på den plats där byn Dagstorp tidigare legat.²⁸ Hur byn Dagstorp såg ut före 1670 är oklart eftersom kartmaterial saknas helt. En av de ursprungliga gårdarna fanns dock fortfarande kvar 1688.²⁹ Anledningen till detta är troligen att denna gård utgjordes av ett kronohemman, och alltså ägdes av kungen.

Säteriprojektet fortsatte fram till Nils Skuncks död 1679. Från och med 1670 fick Skunckenberg fullkomlig svensk säterifrihet, något som innebar att man befriades från skatter och andra pålagor.³⁰ År 1679 köpte översten Carl Gustaf Skytte godset av Nils Skuncks son. Ekonomiska svårigheter som en följd av bland annat Karl den XI:s reduktion medförde att godset redan 1684 åter såldes vidare. Köparen var viceamiralen Cornelius Anckarstierna, en bulvan till amiralgeneral.³¹ Hans Wachtmeister.³²

Familjen Wachtmeister

Den släkt som från och med 1684 ägt och än i dag äger Johannishus gods är familjen Wachtmeister. Den långa genealogiska kontinuiteten har medfört ett välbevarat godsarkiv och en unik förutsättning att följa inte enbart slottets närmiljö utan stora delar av det omkringliggande landskapet bakåt i tiden.

Vid tiden för amiralgeneral Hans Wachtmeisters köp av Skunckenberg, var detta det enda större säteriet i Blekinge. År 1680 hade Hans Wachtmeister utnämnts till flottans överbefälhavare och var därmed ansvarig för uppbyggnaden av den nya örlogshamnen i Karlskrona. Då bristen på övriga gods i länet var stor och Skunckenberg låg nära örlogsstaden var troligen köpet ett relativt självklart val för amiralgeneralen. Hans Wachtmeister gifte sig 1685 med Sophia Lovisa von Ascheberg, dotter till generalguvernören av Skåne, Halland och Bohuslän, Rutger von Ascheberg. I morgongåva skänkte han henne Skunckenberg.³³

De första årtiondena efter Hans Wachtmeisters köp av godset har kallats för den stora utbyggnadsperioden i godsets historia.³⁴ Genom inköp och byten samlade man ägorna i ett sammanhängande jordområde från Stensjömåla i norr till skärgården i söder. Ett betydelsefullt köp gjordes 1686 då Tromtö säteri på en ö i Förkärla socken inköptes. Tromtö skulle komma att bli en viktig ekonomisk stöttepelare i godsekonomin, men också sommarresidens för

²⁶ Björkquist / Persson 1990, s. 38.

²⁷ Mikael Henriksson muntligen 2006-10-02.

²⁸ Torbrand 1963, s. 6.

²⁹ JA Kartarkivet. Mapp 3, Karta 2.

³⁰ JA Serie 1:1 Angående Säterifriheten.

³¹ Både benämningen amiralgeneral och generalamiral förekommer. I detta examensarbete används amiralgeneral.

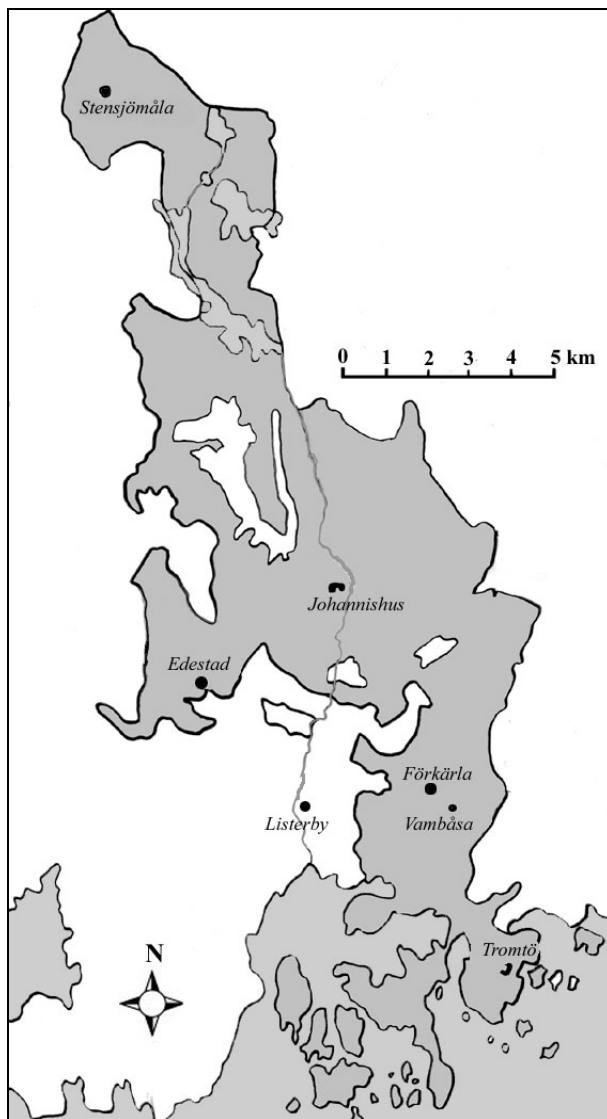
³² Torbrand 1963, s. 6-7.

³³ *Slott och herresäten i Sverige. Halland, Bohuslän, Blekinge.* 1968, s. 322.

³⁴ Torbrand 1963, s. 8.

generationer av Wachtmeistrar.³⁵ Man lät även bygga ett hus i staden, vilket kom att kallas för Grevagården eller den Wachtmeisterska gården. Detta hus stod färdig för inflyttning år 1706³⁶.

År 1700 bytte Hans Wachtmeister till sig Vambåsa by i Förkärla socken vilket medförde att ägorna i norr och söder bands samman³⁷. Utbyggnadsperioden avslutades med instiftandet av Johannishus fideikomiss 1712. Fideikommissets huvudprincip var att bibehålla jorden odelad för kommande generationer, men instiftades också för att skydda den efterlevande makan.³⁸

Figur 12. Fideikommissets omfattning vid 1700-talets början. Katharina J. Henriksson 2006, efter Torbrand 1963.

³⁵ Torbrand, 1963, s. 9.

³⁶ Flöög 2005, s. 58.

³⁷ Torbrand 1963, s. 9.

³⁸ Torbrand 1963, s. 11.

3. PARKEN

a) Historia

Ett klargörande av Johannishusparkens historia är intressant på flera sätt. Parken representerar med undantag av exempelvis kyrkogårdar som Edestad och Nättraby, en av landskapets äldsta trädgårdshistoriska miljöer, med en obruten historisk kontinuitet bakåt i tiden.

Avsaknaden av närbelägna gods och det relativt avskilda läget väcker frågor rörande inspiration till anläggningen. Hur har placeringen i landskapet påverkat utvecklingen i parken? Vilken nytta drog man av närheten till Karlskrona och östersjöhandeln under 1700- och 1800-talen? Vad hände i park- och trädgårdar vid Johannishus under 1900-talet, en period nära i tid men redan på väg att glömmas. En historisk sammanställning av miljöns utveckling är också relevant sett ur dagens synvinkel då denna både krävs och underlättar ett ställningstagande inför framtida förändringar och vård. Metodiken med att sammanställa en parks historia innan förändringar tar vid utgör också ett av det krav som i *Florensdokumentet*³⁹ fastställts för att skydda historiska parker och trädgårdar⁴⁰.

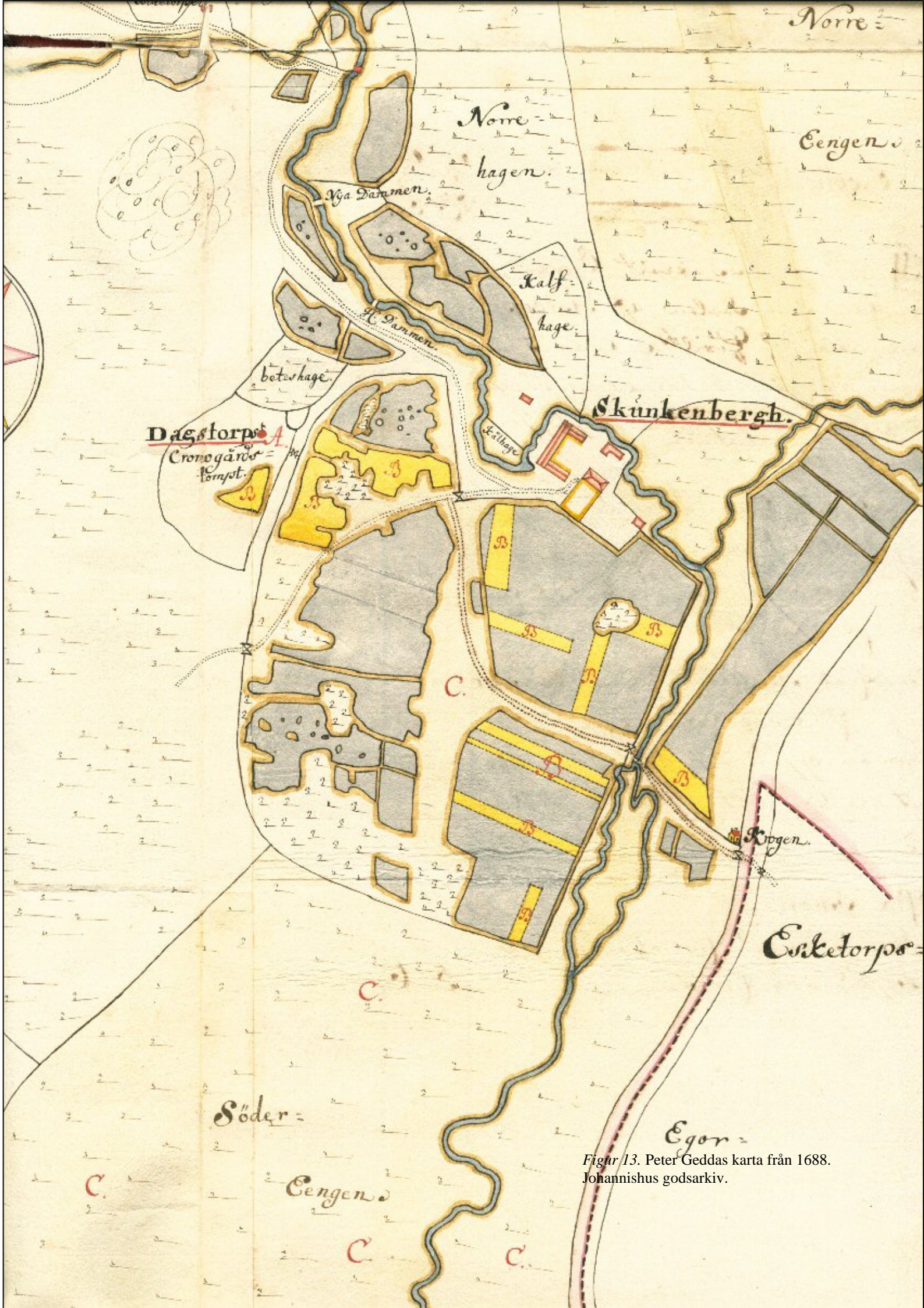
Skunckenberg under 1600-talets sista årtionden

Den första tiden efter att Skunckenberg uppförts är ur trädgårdssynpunkt höljd i dunkel. Källmaterialet för perioden 1670-84 är relativt begränsat. I Johannishus godsarkiv finns visserligen handlingar som rör förhandlingarna om säterifriheten 1669-1670, men dessa dokument ger ingen information angående exempelvis trädgården⁴¹. En orsak till bristen på källmaterial kan förstås vara att dokument gått förlorade i samband med de täta ägobytena. Avsaknaden av kartmaterial gör det svårt att skapa sig en klar bild av hur platsen dit säteriet förlades såg ut under sina första årtionden. Det tidigaste kartmaterialet som finns över Skunckenberg är de två kartor som lantmätare Peter Gedda utförde år 1688 i samband med att godset övergått i familjen Wachtmeisters ägo (i fortsättningen kallade Geddas kartor). Dessa kartor förvaras i original på Johannishus och ger en tydlig bild av miljön runt godset (*fig 13*). Geddas kartor består av två mycket lika kartversioner av området runt godset som båda är daterade 1688. Vissa skillnader finns dock rörande exempelvis antalet hus i ladugården, kålgårdens läge och vägsträckningen. Den ena av kartorna är också mindre detaljerad än den andra och kan vara utförd något tidigare. Figur 13 nedan är den mer detaljerade av de båda kartorna.

³⁹ Florensdokumentet antogs av ICOMOS (International Committee Of Monuments and Sites) 1982 som ett tillägg till Venedigdokumentet och syftar till att skydda och bevara historiska parker och trädgårdar.

⁴⁰ Se även Lundquist 1992, s. 44-49.

⁴¹ J A, Serie 1: 1, *Angående Säterifriheten*.

Figur 13. Peter Geddas karta från 1688.
Johannishus godsarkiv.

Landskapet och vägarna runt säteriet

Av Geddas kartor framgår det att landskapet runt säteriet under slutet av 1600-talet hade ett varierat uttryck med hagar, ängar, åkrar och skogsområden. De flesta åkrarna låg söder om huvudgården, medan landskapet i norr präglades av hagmarker och ängar. Då man under det sena 1600-talet färdades till Skunckenberg fanns endast en större väg. Denna ledde från den dåvarande ”Stora landsvägen”, norrut mot Tving. Vägen följde åsen, förbi Hjortsberga kyrka mot Skunckenberg och sedan vidare norrut. I godsets omedelbara närhet avvek en mindre väg från Tvingvägen, vilken ledde besökare den sista biten mot säteriet från sydväst.⁴²

Vid denna period fanns alltså inte den nuvarande infartsvägen som leder rakt mot slottet (Jämför exempelvis Bilaga 2). Efter att säteriet passerats på väg mot byn Mölleryd löpte vägen närmare Listerbyån än idag⁴³. Fortfarande går svaga spår efter den tidigare vägsträckningen att urskilja i den västra parkens gräs.

Huvudbyggnaden

Som tidigare nämnts började Nils Skunck redan 1658 att köpa upp jord och gårdar i Hjortsberga och Fridlevstad socknar med målsättningen att skapa ett säteri i denna trakt. År 1670 uppfördes den första huvudbyggnaden vid en krök av Listerbyån.⁴⁴, den plats där den avhysta byn Dagstorp tidigare legat och ungefär där Johannishus slott står idag⁴⁵. Kyrkoherden Christopher Cronholm kommenterar i sin bok *Blekings beskrivning*, författad mellan 1750 och 1757, Skunckenbergs tillblivelse:

I Hjortsberga socken, litet från kyrkan är den nämnda Skunckenbergs sätesgård belägen. Har sitt namn av anläggaren Kgl. sekreteraren och landsdomaren Nils Skunk, som den 24 november 1670 fått kungligt tillstånd att kullkasta byarna Åstorp och Dagstorp, samt på deras ägor anlägga sig en sätesgård och få ikläda den insockne natur och förmåner.⁴⁶

Uttrycket ”kullkasta byarna Åstorp och Dagstorp” låter onekligen dramatiskt och man får intrycket att detta var en snabb förändring. I själva verket rörde det sig om ett utdraget förlopp, där flera gårdar stod kvar under lång tid.

Det kan inte helt uteslutas att platsen där godsets huvudbyggnad uppfördes tidigare varit bebyggd med en gård tillhörande byn Dagstorp, men om detta finns idag inga uppgifter. Det som står klart är att det inte låg något säteri på denna plats före 1670, och därmed fanns det inte heller någon större trädgård. Trädgårdarnas och parkernas historia vid Johannishus inleds alltså tidigast under det sena 1600-talet.

⁴² JA, Kartarkivet. Mapp 3, Karta 2.

⁴³ JA, Kartarkivet. Mapp 3, Karta 2.

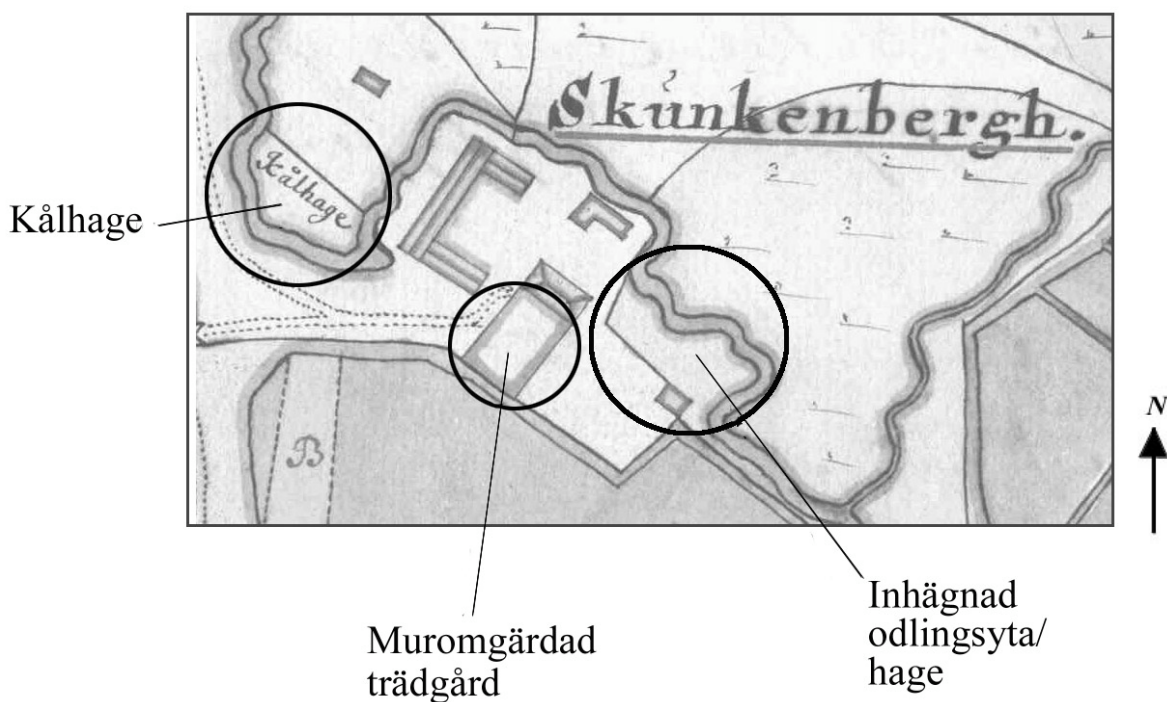
⁴⁴ Torbrand 1963, s. 6.

⁴⁵ JA, Kartarkivet. Mapp 3, Karta 2.

⁴⁶ Cronholm, 1750, s. 262.

Den första trädgården

Enligt traditionen skall en första trädgård runt den äldre huvudbyggnaden i trä ha anlagts under tidigt 1700-tal.⁴⁷ Med tanke på de rådande idealen och utformningen som fanns vid andra gods under denna period är det sannolikt att man redan under sent 1600-tal åtminstone hade en mindre trädgård vid säteriet, även om ambitionerna med denna troligen inte var alltför omfattande. Teorin om att det redan under slutet av 1600-talet kan ha funnits en trädgård vid Skunckenberg stöds av den ena av Petter Geddas kartor från 1688, som har ett rektangulärt område utritat framför huvudbyggnaden (*fig 14*). Denna markering anger troligen platsen för en första stenmursomgärdad trädgård⁴⁸. Utgår man från att den rektangulära ytan faktiskt var en trädgård, kan denna alltså ha funnits vid säteriet i samband med att familjen Wachtmeister tog över godset men kom i och med detta att genomgå en omfattande utbyggnad. Geddas karta visar också att det vid Skunckenberg 1688 låg en "kålhage" i väster, som delvis omringades av Listerbyån. En lämplig plats för odling då den endast behövde skyddas mot inkräktande djur i norr, i övrigt hindrade ån oönskade besök. Nordost om huvudbyggnaden syns ett annat ingärdat område intill ån, vilket under 1700-talets slut kallades "kumminhagen"⁴⁹. Det är sannolikt att detta område redan vid tiden för Geddas kartering innehållit någon form av nyttoodling.

Figur 14. Utsnitt av Geddas karta från 1688 där kålgården, det inhägnade området nordöst om huvudbyggnaden och platsen som sannolikt innehöll den första trädgården markerats ut.

Bearbetning: Katharina J. Henriksson 2007.

⁴⁷ Jmf exempelvis Flöög 2005, s. 40, Torbrand 1963, s. 191.

⁴⁸ En liknande situation där man med säkerhet vet att det rör sig om en trädgårdsmur finns på en karta över godset Wanås i västra Blekinge från 1753 återgiven i *Blekingeboken* 1997, s. 70.

⁴⁹ JA Kartarkivet. Mapp 3, karta 6.

Familjen Wachtmeisters inköp av godset

Efter familjen Wachtmeisters köp av godset 1684 inleddes en omfattande utbyggnadsperiod. Hans Wachtmeister lade vid denna tid stor energi på att utvidga och samla sina ägor, och riktade även sitt intresse inåt mot utformningen av godsets närmiljöer. Förutom förändringar vid Johannishus gjordes stora satsningar i Karlskrona, där ett påkostat stenhus avsett för boende under vinterhalvåret slutligen stod inflyttningsklart år 1706.⁵⁰ Omfattande restaureringar genomfördes också på Tromtö.⁵¹

Det landskap som successivt formades av godsets närvaro kom under Hans Wachtmeisters tid att bilda ett alltmer sammanhängande område, bland annat som en följd av de nya landområdena som köptes in., och nya vägsträckningar band samman centralpunkterna i godslandskapet. Som tidigare användes vägen mot Tving för att ta sig mellan stora landsvägen och huvudbyggnaden. Då Tromtö inköptes till fideikommisset blev det även nödvändigt att snabbt och enkelt kunna färdas mellan huvudgodset och skärgården. För att slippa ta omvägen längs åsen anlades den så kallade Grevavägen i nord- sydlig riktning från Johannishus.⁵²

Bebyggelsen

Flera nya byggnader uppfördes vid denna tid vid godset. Framförallt rörde det sig om hus relaterade till olika nyttoverksamheter. Under lång tid använde man den befintliga huvudbyggnaden som tillfällig bostad. Detta hus bestod 1684 av en rödmålad träbyggnad med tegeltak som var 43 alnar lång och 15 alnar bred och hade uppförts 1669. I huset fanns 2 stora salar och 11 kamrar med tillhörande vind och källare samt ett kök. På baksidan låg ytterligare två byggnader som innehöll bagarstuga, badstuga, kök, drängstuga och brygghus. I närheten av dessa hus låg också ladugården och en kvarn.⁵³ Det finns ingen bild bevarad som visar denna huvudbyggnad men dess placering och storlek framgår av kartmaterial (*fig 14*).

Trädgården söder om den gamla huvudbyggnaden

En karta från över godset från 1704 i Johannishus godsarkiv, ritad av Oluf Rijsell (i fortsättningen Rijsells karta), visar att området söder om den dåvarande huvudbyggnaden förändrats under Hans Wachtmeisters första tid (*fig.15*). En större trädgård har på kartan markerats framför huvudbyggnaden, vilken inkräktade på delar av den jordbruksmark som låg söder om godset. På kartan syns tydligt hur trädgården tar i anspråk ett stort stycke av den annars så regelbundna åkern söder om säteriet. Av Rijsells karta framgår också att trädgården hade en rektangulär form, omgiven av en ram med fyra rader av prickar. Det är troligt att detta är en symbolisk återgivning av fruktträd.⁵⁴

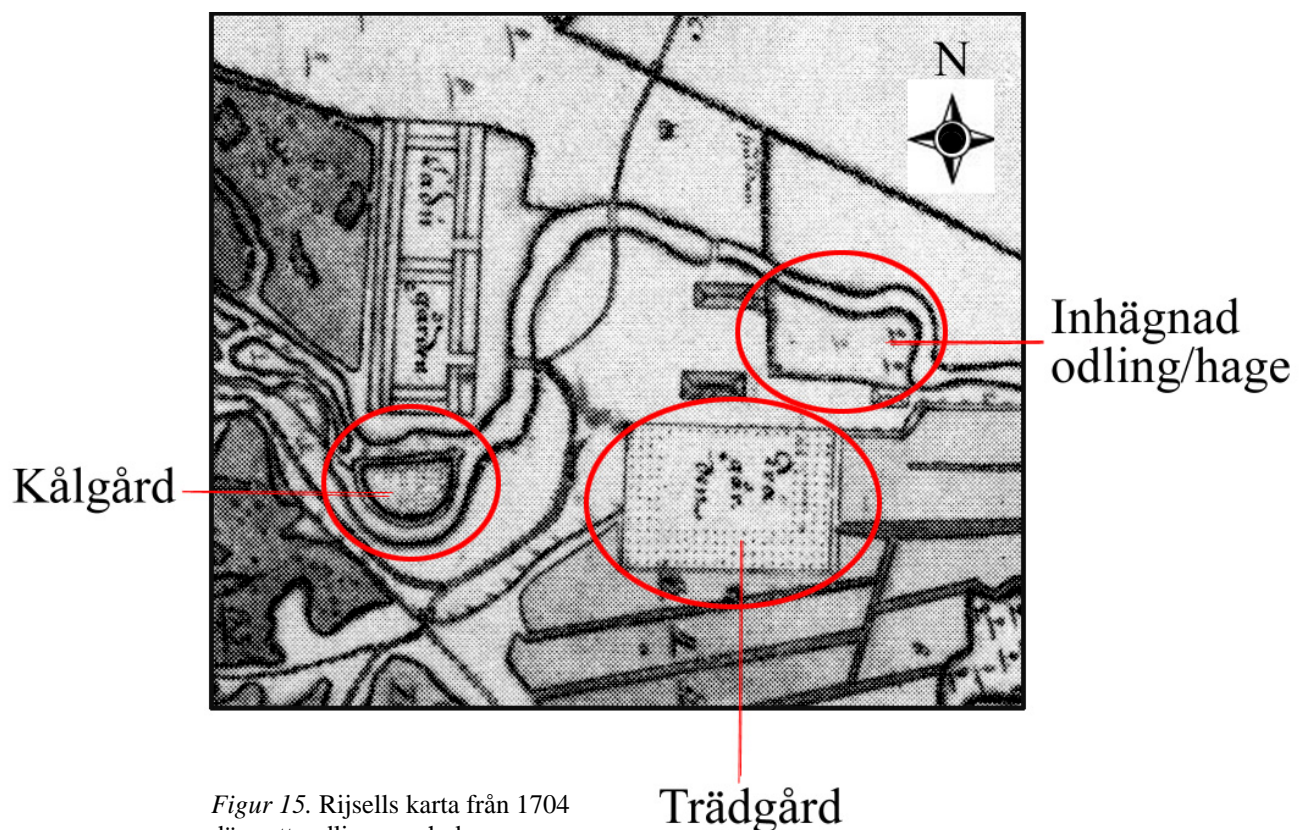
⁵⁰ Flöög 2005, s. 58.

⁵¹ Grauers, del 1, s 321.

⁵² Thomas Persson muntligen 2006-10-04.

⁵³ Torbrand 1963, s. 106.

⁵⁴ JA Kartarkivet, Mapp 9, karta 6.

Figur 15. Rijssells karta från 1704 där nyttoodlingar och den utvidgade trädgården markerats ut söder om huvudbyggnaden. Karta ur Torbrand 1963, s. 107. Bearbetningar: Katharina J. Henriksson 2007.

Hur växtligheten inne i trädgården i övrigt gestaltade sig framgår inte av källmaterialet. På hösten år 1704 inhandlades enligt Sophia Lovisa von Aschebergs kassabok 60 stycken ”fruktbare trän” i Karlskrona som troligen planterades i Johannishusträdgården. Vilka sorter det handlade om framgår tyvärr inte av noteringen⁵⁵. En annan möjlighet är att en så stor mängd fruktträd var ämnade att odlas i anläggningar i kommersiellt syfte. På Tromtö fanns möjlighet att frakta frukt via båt till försäljning i staden och träden kan alltså därför också ha varit avsedda för Tromtö trädgård.

Den södra trädgårdens form, och placering i relation till bebyggelsen antyder att inspirationen hämtats från ett rådande symmetriskt trädgårdsideal under denna tid, där trädgården i det närmaste utgjorde en förlängning av huvudbyggnaden.

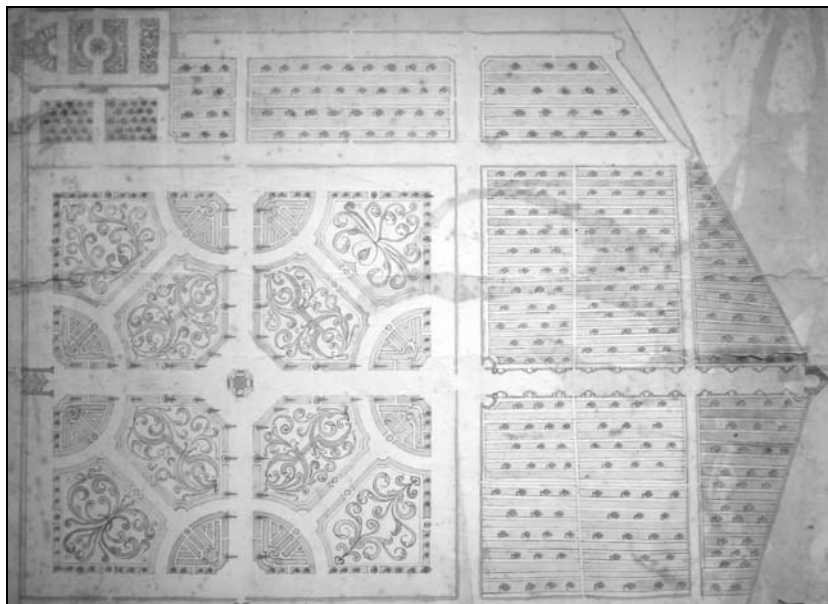
I Johannishus godsarkiv finns också en odaterad plan över en påkostad trädgård bevarad (fig. 16)⁵⁶. Denna visar en symmetrisk ’barockanläggning’ med broderiparterrer och lusthus. Planen påminner något om senare ritningar över trädgården. Det kan dock röra sig om en helt annan anläggning eller ännu mer sannolikt; ett så kallat mästarprov utfört av en blivande trädgårdsmästare⁵⁷. Det är också oklart vilken period förslaget kommer från och om det

⁵⁵ JA Serie 2:14

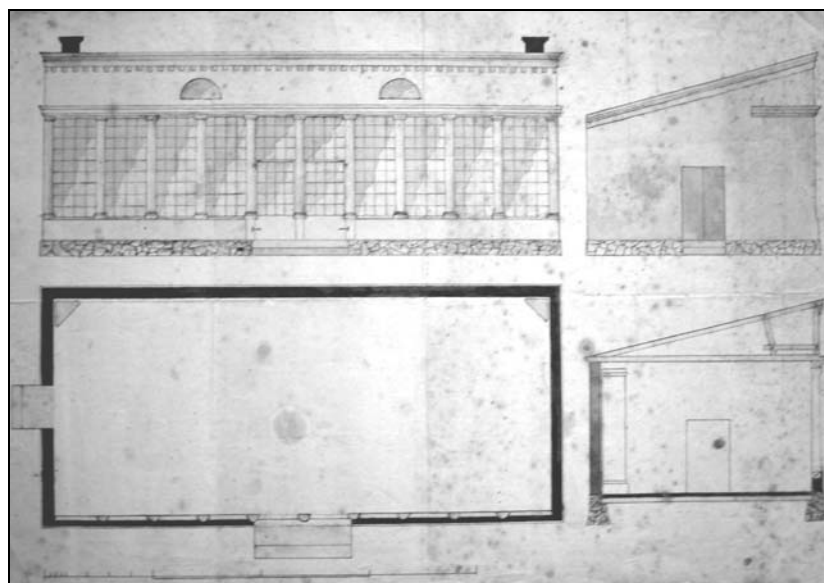
⁵⁶ JA, kartrummet oklar numrering

⁵⁷ Kjell Lundquist muntligen 2006

överbudet genomfördes, vilket sällan var fallet med mästarpöven som ofta visade fiktiva anläggningar.⁵⁸ Planen ger dock en bild av vilken inspiration till trädgården som fanns vid godset; man tycks ha varit mycket medveten om de senaste idealen inom trädgårdskonsten vid denna tid. Tillsammans med planen förvaras även en ritning överbudet över en orangeribyggnad (fig.17)

Figur 16. Odaterad osignerad trädgårdsplan, troligen tidigt 1700-tal.
Johannishus godsarkiv.

Figur 17. Odaterad, osignerad ritning överbudet över orangeribyggnad.
Johannishus godsarkiv.

⁵⁸ Ahrland, 2006, s. 212.

Trädgårdarna vid Tromtö och Grevagården i Karlskrona

Stora delar av året vistades familjen Wachtmeister i det nyuppförda stenhuset i Karlskrona. Förutom Johannishusträdgården lades energi på anläggandet av en ny trädgård vid detta stenhus. Trädgården uppfördes ungefär samtidigt som huset, och placerades på en terrass ovanför gårdsplanen. Den hade troligen främst en estetisk funktion med tanke på den begränsade ytan och det från huvudbyggnaden överblickbara läget. Under 1720-talet fanns en rik skulptural utsmyckning i trädgården. Här stod inte mindre än fyra blyskulpturer föreställande pojkar, en större blyskulptur av en kvinna, samt ytterligare fyra huggna pojkskulpturer av trä.⁵⁹ Under 1830- och 40-talen tycks trädgården även innehållit nyttoodlingar då flera annonser i Karlskrona veckoblad meddelar att försäljning av trädgårdsfrön och trädgårdsprodukter skulle komma att äga rum i Grevagården⁶⁰. I maj 1848 annonserar exempelvis trädgårdsmästare Ljungman att: ”Uti Wachtmeisterska gården sättstora Rödlöks- Winterpurjo- Hwitkåls- Blomkåls och Löfkojplantor, samt något Salat och Rediser, äro nu färdiga.”⁶¹

Det finns inga kända kartor eller planer som visar hur Grevagårdens trädgård tidigare gestaltat sig. Även fotomaterialet över trädgården är mycket begränsat. Den enda kända avbildning där trädgården skymtar är på en akvarell utförd av Johan Törnström 1814. På platsen finns numera en trädgård anlagd enligt barockens principer ritad av landskapsarkitekten Sven Hermelin 1975⁶². En broderiparterr av buxbom omgiven av krattade grusgångar har anlagts framför huset och uppe på terrassen har en symmetrisk trädgård med klippta idegranar, raka grusgångar och klotlönnar uppförts (*fig 18*).

Av den ursprungliga trädgården återstår idag fortfarande två åldriga idegranar, troligen utgör dessa träd de enda resterna av den symmetriska anläggning som funnits på platsen under 1700-talet.

Figur 18. Grevagårdens trädgård 2007
sedd från huvudbyggnaden.
Foto: Mikael Henriksson 2007.

⁵⁹ Flöög, 2005, s. 62.

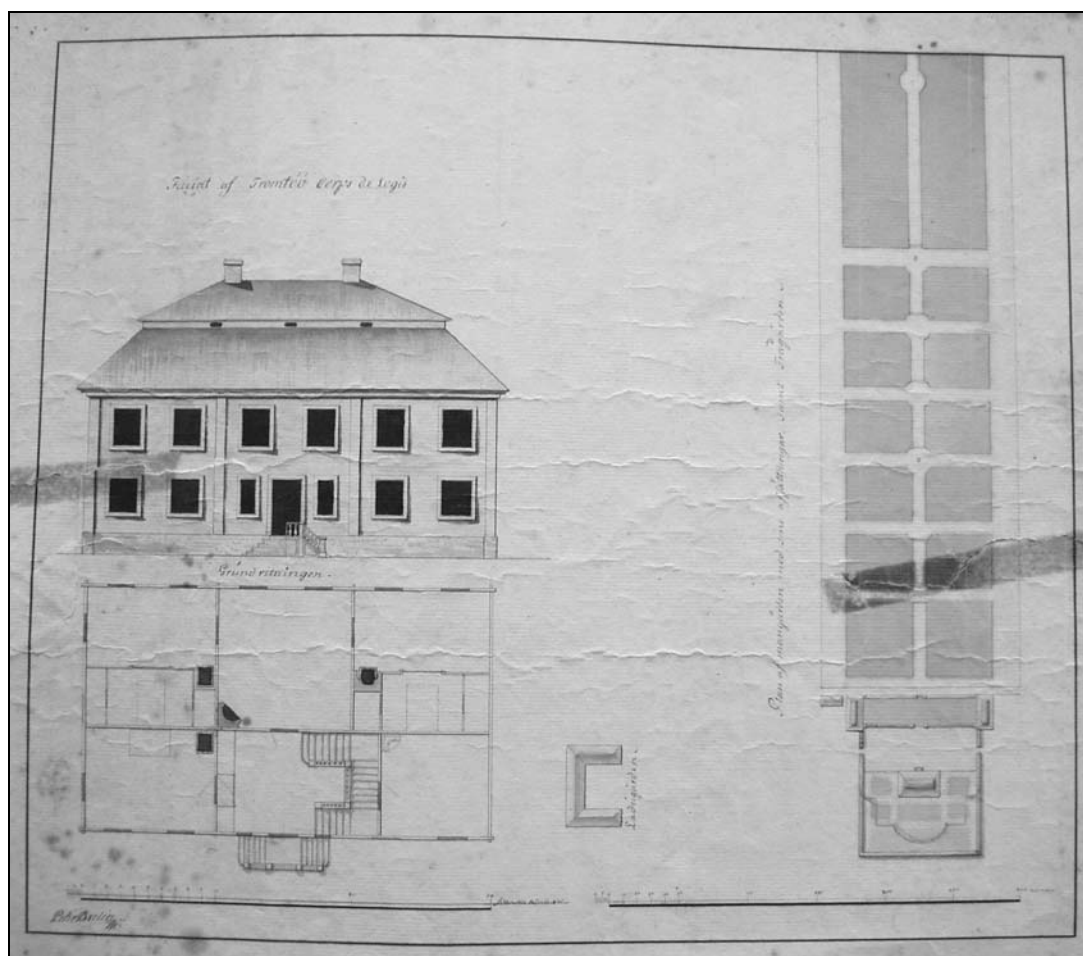
⁶⁰ *Carlskrona veckoblad* 17 april 1830.

⁶¹ *Carlskrona veckoblad* 17 maj 1848.

⁶² Andersson 2000, s. 210.

Tromtö trädgård anlades innan familjen Wachtmeister köpte detta gods. Denna trädgård hade en omfattande storlek, uppdelad i 14 kvarter (*fig 19*). Under sommaren 1686 lät Hans Wachtmeister iordningställa byggnaderna och trädgården på Tromtö med hjälp av inhyrda båtsmän från Karlskrona. I samband med detta planterades även valnötsträd och tobaksplantor.⁶³ Av korrespondens framgår dessutom att man vid denna tid på Tromtö odlade kål, rättikor, morötter, rödbetor, selleri, persilja, rödlök, timjan, melon och sparris.⁶⁴ I trädgården växte även bergamottpäron i början av 1700-talet⁶⁵.

Den första kända trädgårdsmästaren som var anställd vid godset hette Hans Andersson. Han tjänade i Tromtö trädgård under 1680-talet⁶⁶. I Sophia Lovisas kassaböcker finns noteringar från slutet av 1680-talet som rör utgifter angående trädgårdsmästarens inköp av trädgårdsfrön och utbetalning av hans lön. Under det tidiga 1700-talet nämns även en Hans Sjöman som trädgårdsmästare på Tromtö.

Figur 19. Tromtö huvudbyggnad och trädgård. Plan från tidigt 1700-tal där trädgårdens långsmala form och de 14 kvarteren ritats ut. Johannishus godsarkiv.

⁶³ Grauers, del 1, s 321.

⁶⁴ JA Serie 5:3 Brev från Theodor Christopher till H.W.

⁶⁵ Flöög, 2005, s. 40.

⁶⁶ JA Serie 2, 1:1 Gårdsräkenskaper m. m för Skunkenberg och Tromtö 1684-90.

1730-talets förändringar i trädgården

År 1720 övertog Sophia Lovisas son Carl Hans Wachtmeister Johannishus. Han avled redan 1736 och änkan Henriette Metsch fick då ansvaret för godset. Även hennes kassaböcker finns bevarade i Johannishus godsarkiv. Liksom sin svärmor Sophia Lovisa förde hon noga anteckningar kring inkomster och utgifter och tycks ha haft god hand om godsets affärer. Henriette avled 1756 och efterträddes då av sonen Fredrik Georg Hans Carl Wachtmeister.

F. G. H. C. Wachtmeister inledde sin ägoperiod med flera nybyggnationer och fortsatte i denna anda fram till 1772, då en ny huvudbyggnad uppförd efter ritningar av arkitekten och överintendenten Carl Fredrik Adelcrantz stod färdig,⁶⁷. Det var också F. G. H. C. Wachtmeister som genomförde det officiella namnbytet till Johannishus, även om detta namn användes parallellt med Skunckenberg under hela 1700-talet ⁶⁸.

Trädgårdens omgestaltning i samband med byggnationen av de nya flyglarna

Under 1720-talet tycks godsekonomin ha förbättrats avsevärt sedan det tidiga 1700-talet, då krig och pest härjade, och man kostade på två nya flyglar som byggdes söder om huvudbyggnaden. Då de båda nya husen kom att placeras i trädgården, medförde detta omfattande omläggningar av denna. Förändringarna av trädgården påbörjades inte förrän i början av 1730-talet eftersom färdigställandet av flyglarna som byggdes med virke från Johannishusskogarna drog ut på tiden.⁶⁹ I september år 1732 finns i en dagsverksbok från Johannishus antecknat hur man varit sysselsatt med planering, jordutjämning och plantering motsvarande 321 dagsverken i trädgården. Det framgår också att avenboksplantor köptes in och planterades, något som tog hela 118 dagsverken i anspråk. Sannolikt utgick arbetet i trädgården från området vid flyglarna. I dagsverksboken står även att det vid denna tid trots omlägningsarbetena, i trädgården kontinuerligt producerades kål, kålrötter, gurkor, meloner, sparris, persilja, mejram, rosmarin, frukt och bär.⁷⁰

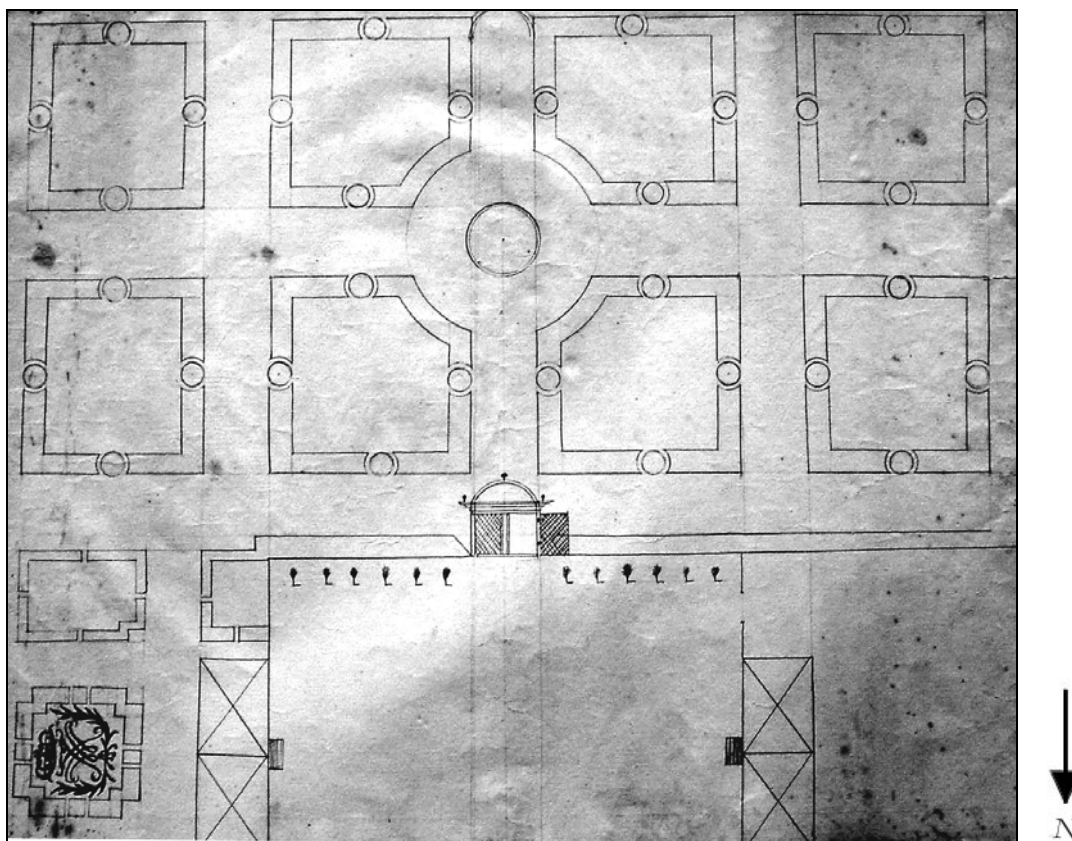
⁶⁷ *Slott och herresäten i Sverige. Halland, Bohuslän, Blekinge*. 1968, s. 324.

⁶⁸ *Slott och herresäten i Sverige. Halland, Bohuslän, Blekinge*. 1968, s. 320-321.

⁶⁹ Torbrand, 1963, s. 110.

⁷⁰ Torbrand, 1963, s 111-112.

En odaterad och osignerad plan i Johannishusarkivet visar trädgården som den såg ut eller planerades se ut, efter flyglarnas tillkomst (fig. 20).

Figur 20. Odaterad plan, troligen från 1730-talet, som visar trädgården i samband med flyglarnas tillkomst. Johannishus godsarkiv.

Planens skissartade uttryck talar för att det rör sig om en planerad situation. Även om planen inte är daterad går det att dra slutsatsen att den utfördes omkring 1720 eftersom flyglarna finns med. Mellan gårdsplanen, där flyglarna ritats ut, och trädgården har en mur med port avbildats i frontelperspektiv. Denna mur skilde gårdsplan och trädgård åt och kantas på planen av en rad stiliserade lövträd, bakom muren breddade trädgården ut sig i 8 kvarter.

Öster och väster om flyglarna fanns ytterligare två kvarter, varav det ena visar en parterr uppbyggd av bokstaven W (Wachtmeister). Trädgårdens centralaxel utgjordes av en mittgång som ledde från porten i den norra muren mot en grind i söder. I trädgårdens centrum har en cirkel markerats, troligtvis en brunn eller damm, vars existens ju var en förutsättning för den dagliga skötseln.

Hur växtligheten inuti kvarteren såg ut gestaltas inte närmare på skissen, däremot går det att gissa sig till hur dessa växtbäddar kringgärdats. Runt kvarteren syns ramar vilka sannolikt markerar låga formklippta häckar eller möjligen Plates- bandes. Ramarna bryts av cirklar, fyra stycken kring varje kvarter, förmodligen trädsymboler. Denna ritning påminner om en senare plan (fig 23) från åren före byggnationen av det nuvarande slottet, men trädgårdens kvarter är på den odaterade skissen mer kvadratiska än på den senare planen, där även ett lusthus är utritat i söder.⁷¹

⁷¹ JA kartarkivet, oklar numrering.

Nyttoträdgård eller prydnadsträdgård?

Var trädgården uppdelad i en nyttoträdgård och en prydnadsträdgård, eller rymdes bägge aspekter sida vid sida i trädgården söder om huvudbyggnaden? Kartmaterialet visar att kålgården låg vid Listerbyån, men växte även fruktträd och grönsaker där? Jämför man Geddas karta från 1688 med Rijsells karta från 1704 (*fig 15*), har vattnet letts om så att en ö bildats av kålgårdens tidigare halvö. Denna yta kan inte ha gett plats till någon större nyttoträdgård. Det är istället troligt att man kombinerat 'nytta med nöje' i den större trädgården och att huvudparten av de nyttoväxter som producerades vid Johannishus rymdes i den större trädgårdens kvarter, men hagen norr om huvudbyggnaden kan också ha använts för detta ändamål.

Trädgårdsmästarna

Till hjälp i sina trädgårdar hade Johannishus ägare under 1730-talet en trädgårdsmästare vid namn Elias Malmström, som tillsammans med bönder och torpare från trakten runt Johannishus och Tromtö skötte anläggningarna⁷². Vartannat år skrevs ett arrendekontrakt mellan honom och godsets ägarinna. I kontraktets arbetsuppgifter ingick bland annat att anlägga sparrissängar, förbättra trädgårdarnas kvarter och växtbäddar samt att plantera alléer, häckar och fruktträd där de gamla gått ut. En annan del av arbetet rörde klippning av buxbomshäckar vid Johannishus och Tromtö, samt försäljning av trädgårdsfrö i staden.⁷³

Elias Malmström efterträddes av Daniel Korlér under 1750-talet, också han hade ensam ansvaret för trädgårdarna i staden, på Tromtö och vid Johannishus. I Korlér's arrendekontrakt framgår det att arbetsuppgifterna i trädgårdarna var ungefär desamma som under Malmströms tid, men här nämns också okulering av fruktträd och underhållning av gångar. Samuel Korlér arbetade vid godset fram till sin död 1779. Enligt kassaböckerna fick han sin lön utbetald två gånger om året, vid påsk och Mikelsmäss, dvs omkring omkring den 30 september⁷⁴. Hans lön som var 50 daler silvermynt⁷⁵ antyder vilken ställning han hade bland de anställda och kan jämföras med godsets fogde som tjänade 40 daler silvermynt per halvår eller pigorna som endast fick mellan 6-10 dsmt per halvår.⁷⁶ Ur Daniel Korlér's bouppteckning framgår det att han vid sin död var relativt välbärgad. Han ägde en ansenlig samling guld, koppar, tenn och järnvaror, boskap och kontanta medel, liksom fastigheter i Lyckeby. Efter sin död testamenterade Korlér sina trädgårdsfrön till änkan, Märta Pärsdotter. Hon fick dessutom ett exemplar av den kände trädgårdsmästaren Petter Lundbergs bok *Den svenska Trädgårdspraxis* från 1754.⁷⁷

⁷² Se även trädgårdsmästarlängden Bilaga 4.

⁷³ JA Serie 4:14 *Kontrakt med yrkesmän, arrendatorer, avlöningsstater m. m spridda år 1738-1805*.

⁷⁴ Mikaeli eller mikelsmäss var under 1700-talet bondeårets stora flytttag.

⁷⁵ Under 1700-talet räknades vanligen pengar i daler silvermynt eller daler kopparmynt. 1 daler silvermynt motsvarade ungefär 3 daler kopparmynt.

⁷⁶ JA Serie 4:14 *Kontrakt med yrkesmän, arrendatorer, avlöningsstater m. m spridda år 1738-1805*.

⁷⁷ LLA, Bouppteckningar 1779, sign. 30, s. 661.

Figur 21. Johannishus under 1790-talet som visar slottet sett från ladugårdsområdet i väster. Flyglarna som revs i början av 1800-talet skymtar intill slottet. Stenbron över Listerbyån finns kvar än idag. Akvarell på Johannishus slott. Foto: Katharina J. Henriksson 2006.

Under slutet av 1700-talet var Fredrik Georg Hans Carl Wachtmeister ägare till Johannishus. Vid hans död tog hustrun, Hilla Brita Trolle vid. Parets äldste son, Hans Fredrik, dog ett år innan modern 1807, och kom aldrig att ärvta godset.

Vid slutet av 1700-talet bodde den Wachtmeisterska familjen, som tidigare, vintertid i staden medan sommaren tillbringades på Johannishus och Tromtö. Brev antyder att man också under hösten delvis vistades på Johannishus, eller att halva familjen befann sig i staden och resten på landet.⁷⁸

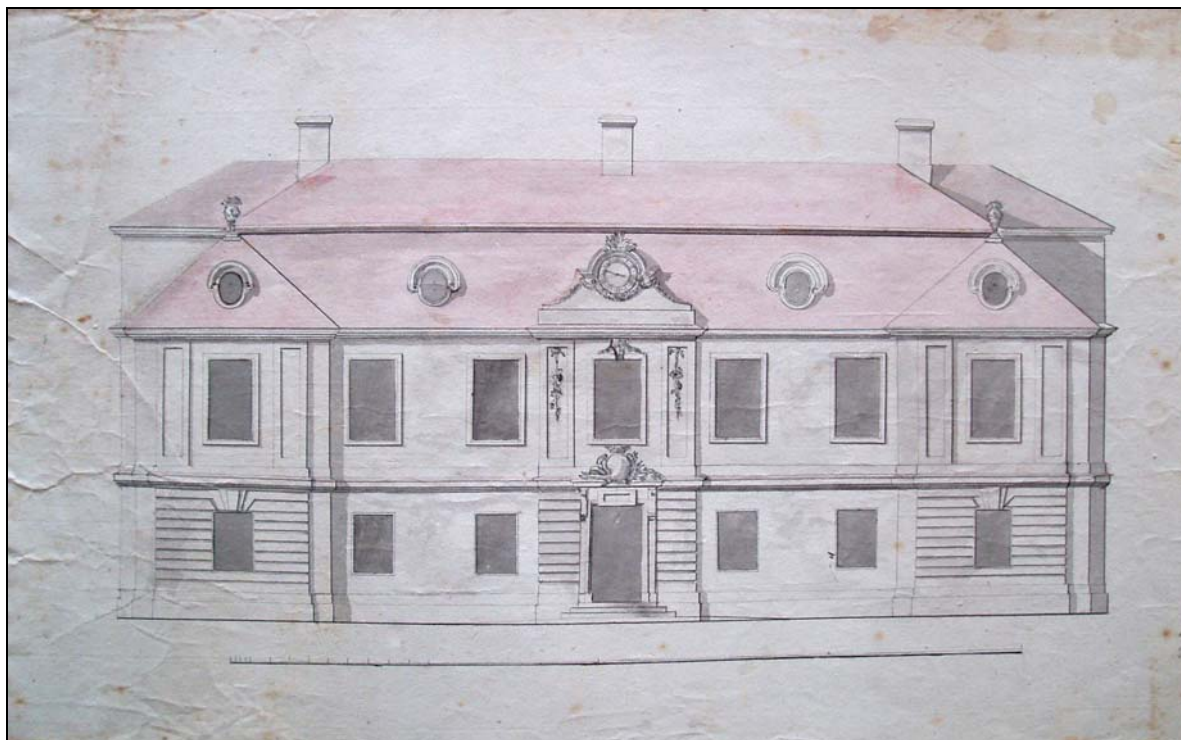
I mitten av 1700-talet var huvudbyggnaden på Johannishus så förfallen att ägarfamiljen istället använde de båda flyglarna som bostad. Fredrik Georg Hans Carl Wachtmeister kontaktade 1769 arkitekten och överintendenten vid det Kungliga slottet i Stockholm Carl Fredrik Adelcrantz för att utföra ritningar till en ny huvudbyggnad.⁷⁹

Resultatet blev ett Corps-de-logi i två våningar med brutet tak och påkostad fasad, uppfört på en kulle ungefär på den plats där den tidigare huvudbyggnaden stått. Carl Fredrik Adelcrantz besökte aldrig själv platsen för den nya huvudbyggnaden, utan uppdraget ordnades

⁷⁸ JA Serie 5:29.

⁷⁹ *Slott och herresäten i Sverige. Halland, Bohuslän, Blekinge*. 1968, s. 324.

per korrespondens⁸⁰. Hans ritningar finns idag bevarade i godsarkivet och visar stor överensstämmelse med dagens slott (fig. 22).

Figur 22. Carl Fredrik Adelcrantz ritning över Johannishus slott, akvarellerad tuschritning omkring 1770. Johannishus Godsarkiv.

Adelcrantz ritade utöver ett stort antal välkända byggnader i Sverige även förslag till trädgårdar. Några exempel är trädgården vid Kina slott i Stockholm, anläggningen vid Sparreholm i Södermanland och Stora Ek i Östergötland⁸¹. Det är dock knappast troligt att han haft något med utformningen av Johannishusträdgården att göra, då inga planer över ett sådant projekt finns bevarade, och den befintliga trädgården vid tiden för slottets uppförande enligt källmaterialet var i god kondition.

I samband med att den nya huvudbyggnaden uppfördes byggdes även en ny ladugård vid godset. Denna byggnad som stod färdig 1769 ersatte den tidigare ladugården väster om Listerbyån, som syns på Rijsells karta från 1704, och bestod av fyra nya längor. De nya ladugårdsbyggnaderna, som ursprungligen hade halmtak, byggdes i gråsten och placerades i en kvadrat i stället för den tidigare mer rektangulära formen.⁸² Än idag finns en minnestavla inmurad i den östra längan med årtalen 1766-69.

⁸⁰ *Slott och herresäten i Sverige. Halland, Bohuslän, Blekinge*. 1968, s. 324.

⁸¹ *Svensk trädgårdskonst under fyrahundra år*, 2000, s. 80- 85.

⁸² *Slott och herresäten i Sverige. Halland, Bohuslän, Blekinge*, 1968, s. 330.

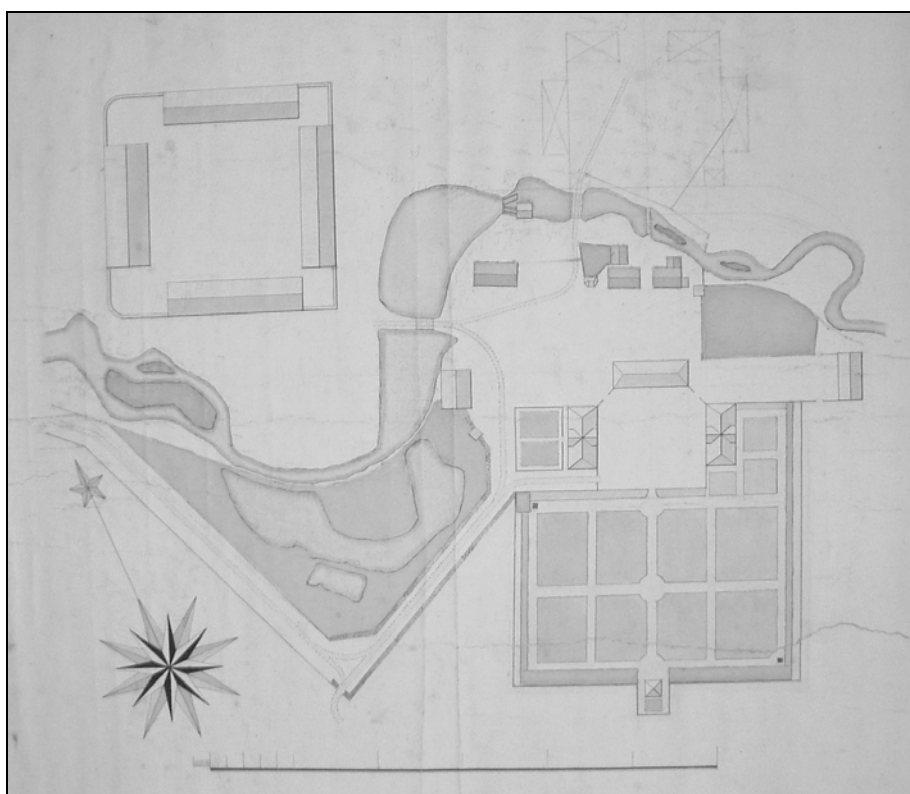
Vägarna

Då Grevavägen anlades utfördes detta som nämnts, främst för att underlätta forbindelsen mellan Tromtö herrgård och huvudgodset Johannishus. Denna väg var 1785 i mycket dåligt skick och höll på att förfalla. Bönderna i socknen motsatte sig upprustning då vägen nästan enbart användes av de boende på Johannishus.⁸³ I slottets omedelbara närhet tycks däremot vägarna ha varit mer välsköta och omgavs av stenmurar och gärdesgårdar. På generalplanen från 1769-72 (fig 23) har gott om utrymme lämnats mellan väg och gärdesgård/mur vilket talar för att vägarna också kantades av alléer

Trädgården i söder

Trädgården framför huvudbyggnaden var under 1770-talet mycket välskött och omgavs av "afvenboksheckar". Runt varje kvarter fanns häckar "utaf Ligustrum" och i kvarteren växte bland annat "krusbärs- och vinbärsträd". På den västra sidan var en "berseau" av avenbok inrättad. Mitt emot Corps de logiet och trädgårdsportarna i norr stod ett lusthus med dubbla dörrar och glasfönster, som innehöll påkostade möbler, däribland en kanapé (byggnaden syns längst i söder i figur 23). Trädgården innehöll också drivbänkar för bland annat meloner.⁸⁴

Ovanstående uppgifter ger tillsammans med planer från tiden före och efter slottets uppförande en tydlig bild av hur trädgården såg ut under 1770-talet.

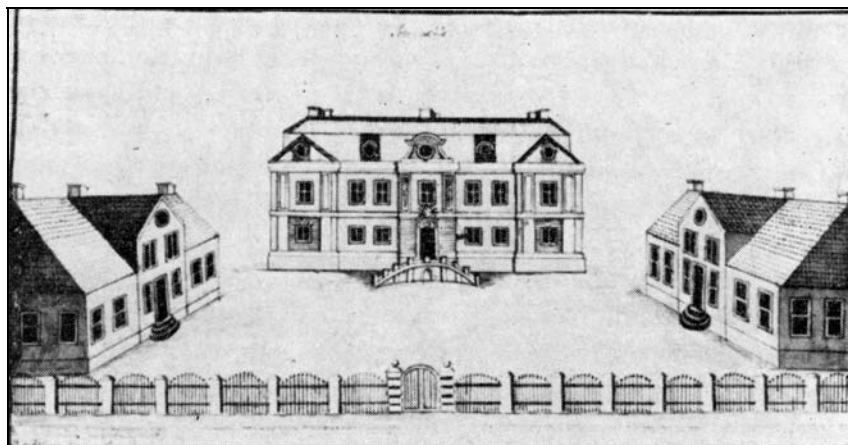
Figur 23. Johannishus före det nuvarande slottets uppförande 1669-1772. Huvudbyggnaden i norr är den gamla huvudbyggnaden. I söder syns trädgården med sina rektangulära kvarter. Johannishus godsarkiv.

⁸³ JA Serie 4:4.

⁸⁴ JA Serie 4:1.

De samtida planerna (*fig. 23 och 24*) syns bland annat de omgärdande avenbokshäckarna, som enligt beskrivningen till generalplanen (*fig. 20*) vid denna tidpunkt var 10 alnar höga (omkring sex meter). Dessa hade planterats utmed den östra och västra sidan av trädgården, medan det i söder fanns en bredare "berseau", troligen en lövgång, av avenbok. På generalplanen syns även kvarteren och lusthuset i söder. En intressant detalj är den lilla rektangulära trädgård som låg söder om lusthuset i linje med denna. Enligt beskrivningen fanns också ett "levande Lust hus" i trädgårdens nordvästra hörn. Detta lusthus bestod troligen av avenbok som formklippts, då de på kartan tycks utgöra en förlängning av avenbokshäcken. Planen visar även platserna för två brunnar i trädgårdens nordvästra och sydöstra hörn. En linje som framträder utanför avenbokshäckarna utgör troligen en stenmur som omgav trädgården. Ytterst kringgärdades trädgården av ett grävt dike i likhet med dem som fanns runt åkrarna.⁸⁵

På en tuschteckning från 1770-talet syns den nya huvudbyggnaden och de båda flyglarna (*fig. 25*). Denna bild finns bevarad på tre ställen, en i Läsesällskapets bibliotek i Karlskrona och de andra på Uppsala universitetsbibliotek. Trädgårdens mittgång utgick från porten i staketet som syns på bilden. På originalet i Uppsala går det även att framför staketet ana de låga klippta häckarna i trädgården.⁸⁶

Figur 25. Johannishus slott omkring 1770. Staketet som avgränsade gårdsplan och trädgård framträder tydligt i förgrunden. Ur: Torbrand 1963, s 110.

⁸⁵ JA Kartarkivet Mapp 3, Karta nr 6.

⁸⁶ NA, Herrgårdsarkivet Johannishus, *Huvudbyggnaden med två flyglar från söder*, 280. f. af.

Trädgården under 1790-talet

Lite förändrades i den södra trädgården under de sista årtiondena av 1700-talet. Via två beskrivningar över godset går det att skapa sig en bild av hur miljön såg ut vid denna tid. En relativt detaljerad redogörelse av byggnaderna och trädgården i söder beskrivs i Gabriel Wickenbergs bok *Belekingska Gästgivargård* från 1793:

”Iohannishus Sätessgård, 12 ½ hemman Sätterie uti Hjortsberga Sochn circa 3/16 mil från Hiortsberga Kyrkia, har Corps de Logie eller Caractérs Byggningen, Grundmurad 2ne våningar utom Rum i Winden och vid gaflarna, hvaräst äro logeable Rum, En källare våning under första Etagén: Hela Byggningen mycket vacker och väl inrättad: Tvenne Flygelbyggningar 2ne våningar höga af Träd, på Manngården, 2ne KorsVärcks Byggnader för Betjeningen och värckstäder, 2ne Spannemåls Magaziner af Träd, bredevi Manngården: En stor Trägård med Drif- och Lusthus, Berceauer och häckar, indeld i 8 kvarter, som brukas till Träd Plantering och Jordfructer.... Sex Fiskdammar vid Lister-Ån som rinner mellan Mann- och Ladugården⁸⁷.

Intressant är uppgiften om ”Drifhus” i trädgården, vilka inte tidigare nämnts i källorna, men i övrigt tycks trädgården ha sett ut som under 1770-talet. Kvarteren, bersåerna och häckarna fanns vid denna tid kvar, liksom lusthusen.

Trädgården söder om huvudbyggnaden fanns också in på 1800-talet bevarad i sin symmetriska form. På en karta över godset från år 1826 syns fortfarande dess rektangulära kvarter och raka gångar (fig 26).

En annan författare, N.H Sjöborg, skriver i sin bok *Utkast till Blekings historia och beskrifning* från 1792 att:

”Skunckenberg utgöres av hemmanen Åstorp, Dagstorp, Svartebäcksmåla och Nissehage. Till gårdens förmåner kunna räknas en större och en mindre trädgård....”⁸⁸

Här nämns ytterligare en trädgård vid godset, något som kan förklaras med att då fruktträden i den stora trädgården regelbundet dog på grund av fuktskador hade man börjat odla fruktträd i humlehagen.⁸⁹ Även i dag används benämningen *äpplabacken* för slutningen i detta område⁹⁰. (Äpplabacken finns markerad i figur 90)

⁸⁷ *Blekingeboken* 1928, s. 127.

⁸⁸ Sjöborg 1792, s. 173.

⁸⁹ JA Serie 4: 1.

⁹⁰ Christer Arvidsson muntligen 2006-11-18.

Även om inte så stora förändringar genomfördes i den södra trädgården under 1700-talets slut förändrades området kring humlehagen och Listerbyån väster om slottet desto mer. Vid denna tid kom humlehagens fruktträd att omgivas av en alltmer parklik miljö i samband med att det trädgårdsideal, som går under benämningarna *engelsk landskapsstil*, *engelsk park*, *romantisk park* eller *engelsk landskapsträdgård* började spridas och nådde Blekinge.

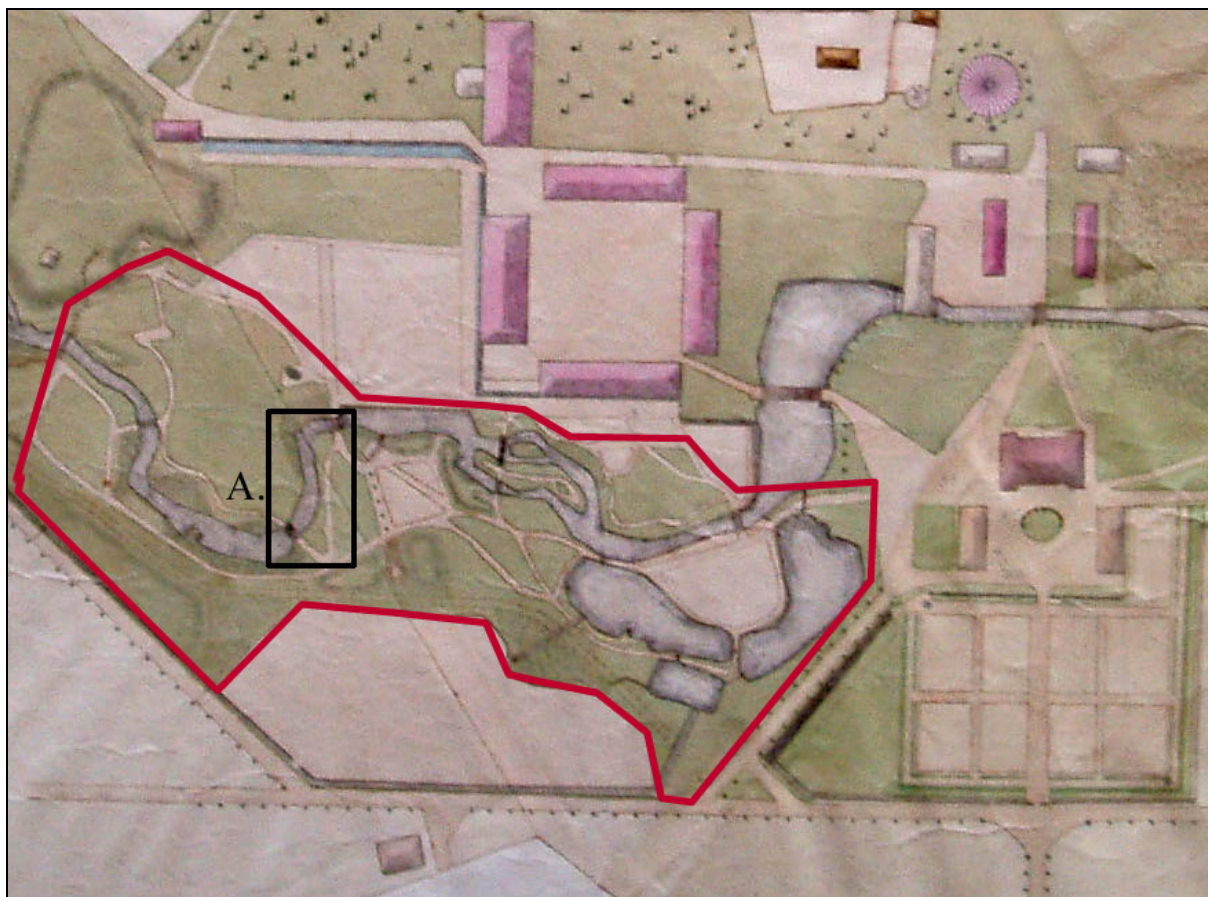
Avgörande för denna stils utbredning i Sverige var omläggningarna av de Kungliga trädgårdarna vid Drottningholm och Haga under 1780-talet. Uppdrag som Gustav den III djupt engagerade sig i, och som huvudsakligen ritades av arkitekten Fredrik Magnus Piper.⁹¹ Den engelska landskapsstilen uppkom med det engelska beteslandskapet som huvudsaklig förebild. Träddungar, slingrande vattendrag, mjuka höjder och gångvägar som anpassades till terrängen utmärkte dessa parker som på många sätt utgjorde en motpol till de formsymmetriska anläggningarna.⁹²

Vid Johannishus fanns goda förutsättningar för en landskapspark tack vare Listerbyåns flöde och den kuperade terrängen vid ån. Förändringarna av området runt humlehagen börjar framträda redan på 1770 års generalplanplan (*fig 24*) där omfattande utdikningar av ån innebar att en större och en mindre ruddamm skapats. På generalplanen framgår det att humlehagen i väster mot vägen avgränsades av en gärdesgård, och sydöst av en mur, troligen samma stenmur som delvis finns kvar på platsen idag. I muren hade ett litet hus placerats som i beskrivningen kallas "aisements", en fransk omskrivning för det mindre skönklingande svenska ordet avträde. Området präglades i övrigt av en öppen haglik karaktär.

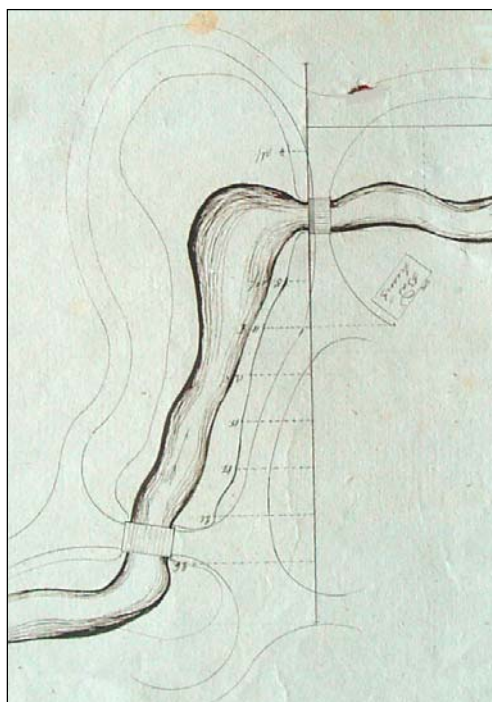
En akvarellerad plan över godset från 1826 signerad J. Holmberg, visar hur humlehagen slutligen helt gjorts om till en engelsk park (*fig. 26*). Flera gångvägar genomkorsade området i snirkliga banor, ibland tillsynes planlöst, och ett flertal broar ledde över vattnet. Med stor sannolikhet var detta område mycket flitigt nyttjat för promenader.

⁹¹ Olausson, Magnus 1993, s. 107.

⁹² *Svensk trädgårdskonst under fyrahundra år*, 2000, s. 311.

Figur 26. Utsnitt ur akvarellerad plan över Joahnishus från 1826, signerad J. Holmberg. Den engelska parken har markerats med rött i bilden. Rektangeln visar platsen för figur 27 nedan. Johannishus godsarkiv.

Vem ritade då den engelska parken? Det är troligt att ägarna till Johannishus själva engagerat sig i parkens planerande och anläggande. Något som förekom vid flera gods under denna tid.⁹³ Troligen var även trädgårdsmästaren inblandad i parkens utveckling. En skiss från 1830-talet bevarad i godsarkivet, utfördes av godsets trädgårdsmästare, Jöran Ljungman, visar detaljer av gångvägarna och deras krumbukter⁹⁴. Två broar har ritats ut liksom ett litet badhus intill ån (fig. 27).

Figur 27. Planerade broar och gångvägar i den västra parken, 1835. Skiss utförd av trädgårdsmästaen Jöran Ljungman. Johannishus godsarkiv.

⁹³ Olausson 1993, s. 151.

⁹⁴ JA Kartarkivet Mapp 10, Karta 3.

Till de engelska landskapsparkerna hörde ofta längre promenadstråk som gav möjlighet att njuta av landskapet och dess vyer. En väg norr om godset (fig 33), som fanns vid denna tid, kan ha haft en sådan funktion vid Johannishus. Denna väg eller stig, slingrar sig fram genom landskapet och rundar en damm någon kilometer norr om huvudbyggnaden för att sedan vända åter mot godset. Idag växer i detta område en tät lövblandskog och det är svårt att tro att det kan ha funnits något promenadstråk här. Under det tidiga 1800-tal bestod emellertid landskapet av hagmark och kan då tänkas ha motsvarat det pittoreska ideal som eftersträvades under denna period⁹⁵. På en sockenkarta från 1856 finns fortfarande denna väg markerad (fig 28), men den syns inte längre på 1920 års ekonomiska karta (fig 29).

Figur 28. Utsnitt av sockenkarta från 1856 som visar gångsystemet norr om Johannishus. Lantmäterikontoret i Karlskrona. Foto: Katharina J. Henriksson 2006.

Figur 29. Utsnitt av den ekonomiska kartan från 1920 som visar hur gångsystemet i norr lagts igen. Lantmäterikontoret i Karlskrona. Foto: Katharina J. Henriksson 2006.

⁹⁵ JA Kartarkivet Mapp 10, Karta 3.

Figur 30. Akvarell mot nordöst och Johannishus år 1821. Avenboksraderarna liksom lusthuset skymtar framför slottet.
Johannishus slott.

Efter F. G. H. C Wachtmeisters död och fram till år 1807 hade änkan Hilla Brita Trolle ansvaret för Johannishus och hela godset. Hennes tid har ur jordbrukssynpunkt i efterhand beskrivits som en period av stagnering där jordbruket sköttes på liknande sett som tidigare utan större reformer, och ekonomin därför inte var lika god som den skulle kunna ha varit.⁹⁶ Även om Hilla Brita inte lade ner så stora krafter på en förbättring av åkerbruket genomfördes utvecklingar av slottets närmiljö och trädgården söder om slottet. Ett nytt trädgårdsstaket och en påkostad grind uppfördes 1802. Det är oklart om staketet endast var ämnat för att avgränsa trädgården från gårdsplanen framför slottet, eller om det uppfördes runt hela den södra trädgården.

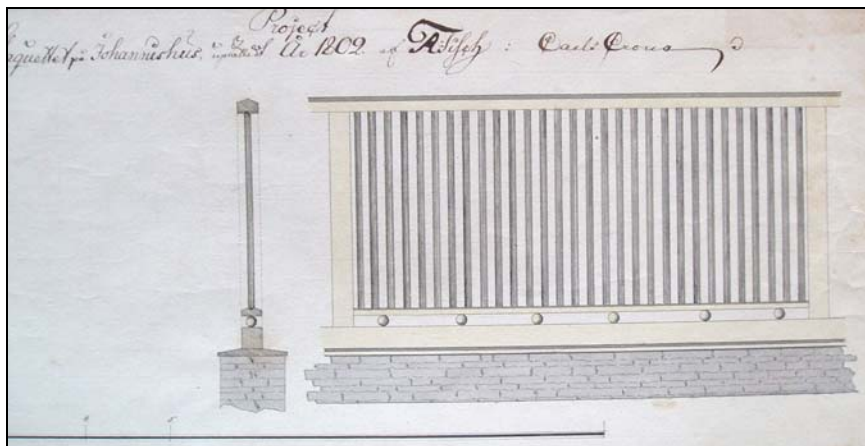
Tack vare ritningar på trädgårdsstaketet som finns bevarade i slottsarkivet går det att bilda sig en uppfattning om dess utseende⁹⁷. Ritningarna är här en hög detaljeringsgrad och visar en påkostad konstruktion, med snidade detaljer. Ett intressant inslag är den mängd huggna träkulor som bar upp staketet (fig 31). Via huvudboken kan slutsatsen dras att staketet inte enbart planerades utan faktiskt också uppfördes enligt ritningarna. I maj år 1802 står under "Förteckning öfver Diverse nödie Utgifter vid Johannishus", "27 Maj Betalt K. Möller för 60 klot till nya Trädgårdsstaquetet 1:12"⁹⁸ Enligt en anteckning från samma år tycks staketet stå färdigbyggt och målat i juli: "2 Jul. Betalt Rask för att med olja och färg strukit nya staquetet för Stora Trädgården 2:32."⁹⁹ Trädgården framför huvudbyggnaden kallades alltså fortfarande för "Stora trädgården" vid denna tid.

⁹⁶ Grauers 1956 del III:2, s. 58.

⁹⁷ JA Kartarkivet Mapp 7, Karta 5.

⁹⁸ JA Hufvudbok, 31 maj 1802.

⁹⁹ JA Hufvudbok, 2 juli 1802.

Figur 31. Det nya trädgårdsstaketet 1802. Johannishus godsarkiv.

Grinden som uppfördes samtidigt som staketet påminner på om den grind som idag leder in till Grevagården i Karlskrona. På teckningen över denna grind syns två stenpelare med runda kulor överst som ramar in en grönmålad träport (fig 32). Till skillnad från Grevagårdens grind markerade den nya grinden på Johannishus inte en huvudentré utan ledde mellan gårdsplanen och trädgården¹⁰⁰.

Figur 32. Förslag till ny trädgårdsport. Johannishus godsarkiv.

Hilla Brita Trolle avled 1807 och eftersom hennes son dött före henne fick hennes sonson Hans Wachtmeister (1793 -1827) ärva Johannishus. Han hade under flera år vistats i Stockholm, men under 1820-talet började han emellertid förlägga alltmer av sin tid till Johannishus som slutligen blev det permanenta boendet¹⁰¹.

Under Hans Wachtmeisters korta tid som ägare till Johannishus genomfördes stora förändringar rörande vägsträckningen och parken som än idag är märkbara vid godset.

Alléerna och den nya vägsträckningen.

Under 1820-talet drogs infartsvägen till godset om så att besökare kom att göra entré rakt framifrån i stället för som tidigare via den västra sidan av slottet. Denna förändring utfördes genom att lusthuset vilket tidigare stått rakt söder om slottet togs bort och ersattes av ännu en grind. Omläggningen av vägen bör ha skett någon gång mellan 1821, då lusthuset i söder fortfarande syns på en akvarell (fig. 30), och 1826, då den nya vägsträckningen finns med på en situationsplan (fig 33). Söder om slottet anlades en allé som svängde av i en båge mot Johannishusåsen. På 1826 års karta framgår det att allén även fortsatte utan avbrott utmed

¹⁰⁰ Grinden bör ej förväxlas med en senare grind i söder som under 1820-talet ersatte lusthuset..

¹⁰¹ Wachtmeister 1915, s 30.

vägen mot byn Mölleryd nordväst om godset. Troligtvis fanns det även en rak allé söderut över åkrarna (se Bilaga 1), en sträckning som idag är helt försvunnen.

Den nya vägsträckningen medförde att en mer ´pampig´ entré till slottet skapades, vilket kan ses som ett utförande med estetiska snarare än praktiska förtecken. Det är troligt att man enbart vid mer högtidliga tillfällen, liksom idag, körde fram till slottet via grindarna i söder, och att man till vardags fortsatte att använda infarten från väster. Intressant är att man vid anläggandet av den nya allén följde det symmetriska och rätvinkliga modet som var populärt några årtionden tidigare. Det är tydligt att detta var ett aktivt val för att anpassa allén till den äldre trädgårdens linjer, och då framförallt centralaxeln. Det nya landskapliga modet fick istället blomma ut i den västra parken.

Den rundel som på kartan från 1826 syns framför huvudbyggnaden, tycks vara den enda förändring som utfördes för att mjuka upp de raka linjerna framför slottet. Vid sidan av den estetiska funktion som rundeln fyllde fanns även en praktisk nytta med denna lösning. Vagnar kunde lätt vända framför huset och besökande kunde stiga av och på direkt utanför slottets entré.

Den södra trädgården under tidigt 1800-tal

Under 1800-talets början hade den södra trädgården inte förändrats särskilt mycket sedan 1770-talet. De rektangulära växtbäddarna, mittgången och avenbokshäckarna finns fortfarande kvar på 1826 års karta. Inte förrän under 1830-talet förändrades intrycket i trädgården radikalt i samband med att de båda flyglarna försvann. Enligt traditionen skall den ena ha härjats av brand och som en följd av detta revs sedan båda flyglarna. Dessa byggnader finns fortfarande kvar på 1826 års karta, vilket gör det sannolikt att rivningen inträffade någon gång mellan åren 1826 och 1831 då en ny flygel stod färdig något söder om den plats där den östra flygeln tidigare stått¹⁰². Rivningen av flyglarna, har setts som en strävan att mjuka upp de symmetriska uttrycken i godsanläggningen¹⁰³. Lika troligt är att den nya flygeln byggdes på mer behörigt avstånd från huvudbyggnaden för att minska risken för att brand. I brandförsäkringen från år 1863 poängteras också fördelen med att det på 400 fots avstånd från slottet inte fanns några övriga byggnader som kunde sprida elden¹⁰⁴. Det nya huset, som kom att kallades för *Trädgårdsbyggnaden*, konkurrerade inte heller med huvudbyggnaden på samma sätt som flyglarna hade gjort då detta placerades längre söderut från slottet. Den nya flygeln, eller trädgårdsbyggnaden syns första gången i plan på sockenkartan från 1856(*fig 39*).

¹⁰² BV, *Brandförsäkring Johannishus 1838*.

¹⁰³ NM, Herrgårdsarkivet, *Beskrivning av Johannishus slott*.

¹⁰⁴ Brandförsäkringsverket, *Brandförsäkring Johannishus 1863*.

Försäljning av trädgårdsprodukter

Den nyttofunktion som godsets trädgårdar fyllde gör sig på nytt påmind i huvudböckerna från tidigt 1800-tal. Som ofta är det svårt att avgöra vilken trädgård som åsyftas, Tromtö trädgård, Grevagårdens eller Johannishus? Under titeln ”Trädgårdsinkomster augusti 1819. Försålt i staden” räknas förutom purjolök och morötter en lång lista med olika fruktsorter upp. Nedan återges de olika namnen med försök till tolkning.

Sommarpäron	Okänt sommarpäron.
Höstäpplen	Okänt höstäpple.
Citronäpplen	Ett vinteräpple som förekom under 1780-talet i Tyskland och sedan spreds till Sverige. Andra namn är 'Melonäpple', 'Långäpple' och 'Klockäpple'.
Wrakfrukt	Troligen samlingsnamn på sämre frukt.
Rostocker äpplen	Okänd sort från Rostock.
Smultron äpplen	Detta äpple anses härstamma från Frankrike och kom till Sverige vid mitten av 1700-talet. Kallas även 'Röd sommarkalvill'.
Winter Pomme de Rouge	Okänt rött vinteräpple
Stetin äpplen	'Stettineräpple', också kallat 'Kållandsö'. Ursprungligen odlad på Läckö kungsgård. Dess tyska härkomst är oklar.
Engelsk Peing	Troligen 'Engelsk Pipping'.

Fig 34. Tabell med beskrivning av de fruktsorter som enligt huvudboken försålt i staden 1819.¹⁰⁵

Från Johannishus och Tromtö såldes även unga fruktträd i Karlskrona vid 1800-talets början. I huvudboken står 1819 att man den: ”3 februari. Emotaget av trädgårdsmästaren Djurén för honom försålde jordfrugter och unga frugtträn 45,24:- ”¹⁰⁶ Trädgårdsmästare Djurén tycks också ha ägnat sig åt en omfattande fruktträdsodling i privat regi. Då han slutade vid Johannishus 1825 auktionerade han till högstbjudande bland annat ut ”40 ägta goda fruktträn” från sina egna odlingar.¹⁰⁷

¹⁰⁵ Till hjälp för sammanställningen har Anton Nilssons bok *Våra äpplesortera* (1986) använts.

¹⁰⁶ JA, Hvfvdok 1819, 3 februari.

¹⁰⁷ *Carlskrona weckoblad* 9 mars 1825.

Figur 35. Porträtt av Agathe Wachtmeister omkring 1820. Ur: Wachtmeister 1915, s. 20.

År 1825 gifte sig Hans Wachtmeister med Agathe Wrede, efter bröllopet bosatte de sig på Johannishus som Hans övertagit efter sin farmor några år tidigare. Efter bara två års äktenskap blev Agathe Wachtmeister änka då hennes man hastigt avled av en febersjukdom 1827.¹⁰⁸ Makens död medförde att fideikommisset i sin helhet tillföll henne.

Agathe var en engagerad ägare till godset, något som inte minst uttrycktes i alla de byggnadsprojekt hon genomförde under sin period som ägare. Under 1830-talet lät hon genomföra omfattande ombyggnader av Tromtö, och runt denna herrgård lät hon anlägga en påkostad parkanläggning. Ett annat projekt var uppförandet av Johannishus skola år 1833 för traktens barn.¹⁰⁹ Kanske var det även Agathe som låg bakom planerna på att inrätta en skolträdgård 1861¹¹⁰. Brev till sonen Hans avslöjar att Agathe vid sidan av angelägenheter rörande godsen även intresserade sig mycket för de tillhörande parkerna.¹¹¹

Ur källorna från 1840-talet framträder några av det göromål som på Grevinnans initiativ utfördes i parker och trädgårdar, samt de summor som då lades ut:

1842,
10 augusti, till Trädgårdsbänkar 100 :-,
9 September, upphuggna lister till Staquetet och
kallmur kring Blomsterhagen, 20:-.
31 oktober, Grevinnan Wachtmeister för deltagit i
staquetet kring Blomstergården, 17:-.

1843,
3 april, till Bänkar i Tromtö trädgård 200:-,

¹⁰⁸ Grauers III, 1932, s 4.

¹⁰⁹ *Sveriges bebyggelse, landsbygden Blekinge län, del 3*. 1947, s. 127 och 137.

¹¹⁰ *Ekonomisk Quartalskrift för Blekinge län 1863*, s. 7.

¹¹¹ JB, Brev från Hans Wachtmeister till Agathe Wachtmeister 1860-05-11.

30 maj, Trädgårdsbroarna 200:-,
1 juli Nya Grindar fram vid Gården, 420:-,
25 juli, till Staquet kring blomsterhagen 50:-,
7 augusti, till källaren under Trädgårdsbyggnaden
samt trädgrävning 400:-.
12 september, Spik till Staquet kring Trädgården
100:-.
11 november Färgsaker till Staquetet 21:-.
28 november Drifbänckar 50:-,

1844
8 April Bänkfönster 60:-.
20 maj, en ny Bro i Trädgården 700:-,
15 augusti, Gungbräddor till Trädgården 25:-.

1845
2 augusti, för sågning till Gungbräddor 1, 15:-.¹¹²

Trädgårdsmästarna

I trädgården på Johannishus arbetade under Agathes tid Jöran Ljungman som 1829 efterträtt trädgårdsmästare Djurén.

I *Ekonomisk Quartalskrift för Blekinge län* från 1840- talet framgår det att Ljungman, aktivt deltog i föreningens möten och kunskapsspridande arbete. I Hushållningssällskapets noteringar från år 1845 står det bland annat att: ”Trädgårdsmästare J. Ljungman på Johannishus inlämnade åtskilliga frösorter till provodling av hushållningssällskapet.”¹¹³ Ljungman sålde även trädgårdsfrön i staden och tycks ha varit inblandad i skötseln av Grevagårdens trädgård, där han också vid några tillfällen demonstrerade provodling av trädgårdsfrön.¹¹⁴ Trädgårdsmästarnas uppgifter rörde annars skötseln av varmbänkar och växtbäddar samt beskärningen av träd och häckar vilket under Agathes tid genomfördes med hjälp av en huggsabel¹¹⁵. Denna beskärningsmetod förekom vid flertalet gods under 1700- och 1800-talet¹¹⁶.

Trädgårdsmästare Ljungman utförde också ritningar vid godset. I Johannishus godsarkiv finns bland annat en ritning: ”Trädgårdsbyggnaden och grundritning” från den 15 februari 1838, signerad Ljungman.¹¹⁷

Den nya parken öster om slottet

Agathe var väl medveten om de senaste trädgårdsidealerna, något som avspeglades i parken på Tromtö, men som också syns i källmaterialet rörande Johannishus. Den park som började anläggas öster om Johannishus slott under 1800-talets första hälft, troligen i samband med att den nya flygeln uppfördes 1831, fick kanske den mest utmärkande prägeln av 1800-talets trädgårdsideal.

¹¹² BA, Listan är en sammanställning av uppgifter ur Afräkningsbok vid Johannishus 1845-56, Annotationsböckerna 1843-45, och Huvudböckerna 1842-43.

¹¹³ *Ekonomisk Quartalskrift för Blekinge län* 1845, s. 27.

¹¹⁴ *Carlskrona weckoblad* 8 April 1848.

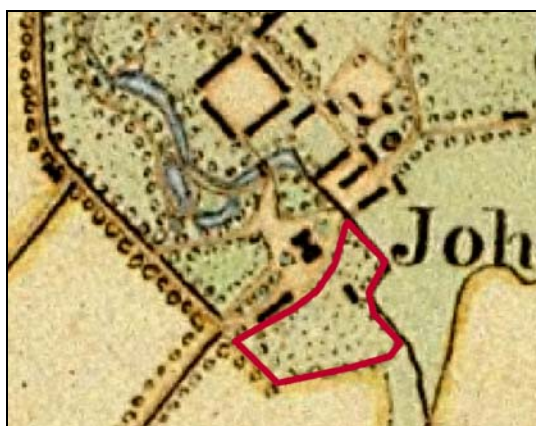
¹¹⁵ BA, F1: 1, Inventarium vid Johannishus Gård 1 Juli 1846. Trädgårdsredskap.

¹¹⁶ Ahrland 2006, s. 93.

¹¹⁷ JA, Kartarkivet Mapp 7, karta 19.

På en karta över Hjortsberga socken från 1856 har detta parkområde, som tidigare utgjordes av åker, öster om flygeln, markerats ut (fig 36). I beskrivningen till kartan lämnas följande uppgifter om växtmaterialet:

Ibland prydnadsplanteringarna träffas några exemplar af lärkträd, och Weimuthtallen, Castanie, Lindar och canariska popplar samt flera hundrade exemplar af utländska parkwexter som äro planterade i närheten af Johannishus.¹¹⁸

Figur 36. Utsnitt ur 1856 års sockenkarta. Den nya parken har markerats ut bakom flygeln. Lantmäterikontoret Karlskrona.

De för tiden nya och avvikande trädarterna samt de ”flera hundrade exemplar af utländska parkväxter” gör klart att man vid Johannishus tagit intryck av tidens fascination för exotiska och annorlunda växter. Vilka arter växterna utgjordes av preciseras tyvärr inte vidare. Det framgår inte heller av beskrivningen exakt var de ovanstående träden planterats. En gissning är dock att huvuddelen av dem stod i parken öster om flygeln, då det i dag på denna plats växer flera äldre exemplar av weymuthstall (*Pinus strobus*), lärkträd (*Larix decidua*), hästkastanj (*Aesculus hippocastanum*) och skogslind (*Tilia cordata*). Vad som kan ha menats med ”canariske popplar” är oklart, kanske åsyftades silverpoppel (*Populus alba*), då ett sådant träd med ansenlig ålder också återfinns i dagens park. Andra träd som sannolikt planterades under denna period är:

<i>Carpinus betulus</i>	avenbok
<i>Fagus sylvatica</i>	bok
<i>Fagus sylvatica</i> Purpurbladiga Gruppen	blodbok
<i>Fagus sylvatica</i> 'Pendula'	hängbok
<i>Ulmus glabra</i>	skogsalm

Inspirationskällor och stilideal

¹¹⁸ LantK, Läns- och sockenkartor akt 16, beskrivning.

Varifrån hämtade Agathe inspiration till den östra parken? Under 1830-och 40-talen besökte Agathe och sonen Hans, som då var klen till hälsan, flera kurorter i Tyskland. Bland dessa kan nämnas Frangensbad, Carlsbad och Baden Baden, vilka alla hade påkostade och välutvecklade park- och brunnsanläggningar. Man gjorde även resor till Italien och Frankrike samt inom Sverige, bland annat till Ramlösa brunn. Intrycken från dessa resor kan ha bidragit med inspiration till parkerna vid Johannishus och Tromtö.¹¹⁹

Säkert påverkades man även av rådande parkideal via den mängd trädgårdslitteratur som spreds från och med 1800-talets mitt. I Blekinge läns Hushållningssällskaps *Ekonomisk Quartalskrift* står 1863:

Trädplantering för prydnad

Då hos oss den så kallade Engelska stilen i park- och trädgårdsanläggningar gör sig mer och mer gällande, kan det vara skäl att meddela några af de regler, som uti England iakttagas wid dylika arbetens utförande. Trädplanteringar för prydnad verkställas wanligen med afseende på boningshuset, hwarföre detta i sådant fall bör tagas till medelpunkt, och anläggningen rätta sig efter husets läge och framsida. Först bör marken noggrant undersökas, och plan för hela planteringen göras, hwarvid följande är att märka. Inga träd böra stå så nära, att de skugga huset, och inga närmare framsidan än 150 alnar, med undantag af sådana som äro under medelstorlek och synnerlig skönhet.... Kan utsigt till watten erhållas, bör detta ej aflåtas. Wid anläggning af lundar och promenader planteras gärna flerahanda slag för omwexling skull.... Man tillser att från boningshuset utgående vägar och alléer erhålla wackra planteringar och om afståndet är kort, kan man meddelst plantering göra, att det synes längre. Till mindre buskager tages flerfaldiga slag, då de sällsyntare och skönaste planteras i förgrunden. När träd af betydligare storlek stå enstaka, böra inga träd planteras emellan, ty effekten störes derigenom. Uti parker planteras en mängd olika trädslag, med fästadt affseende på deras olika storlek, form, färg o. s. w. Wid watten göra tårpilar ett behagligt afbrott emot ek och andra. Hagtorn bör alltid finnas för dess wackra blomning och egendomliga utseende.¹²⁰

Vandrar man idag längs med Listerbyån och parken öster om slottet anas på några håll exempel på denna 1800-talets estetik. Intill vattnet växer bland annat hängpil, blodbok och hästkastanj. Blandbuskage med doftschersmin, häckspirea och hagtorn har planterats på de platser där de numera igenvuxna stigarna delar sig i den östra parken, och utblickarna mot vattnet samspelar tydligt med den övriga anläggningen.

¹¹⁹ JB, Hans Wachtmeister d. y: s minnesanteckningar.

¹²⁰ *Ekonomisk Quartalskrift för Blekinge län, 1863*, s. 50-52.

Parkanläggningen på Tromtö

Tromtö herrgård och park som Agathe Wachtmeister engagerade sig mycket i, utgör ett exempel på en parkanläggning där inspiration från 1700-talets landskapsparker och 1800-talets trädgårdsideal möttes.

Figur 37. Tromtö 1856. Litografi av Thora Thersner. Lunds universitetsbibliotek.

Agathe Wachtmeister och hennes son Hans tillbringade allt mer tid på Tromtö efter ombyggnaden 1830. Hela somrarna bebodde familjen denna herrgård, för att sedan flytta tillbaka till Johannishus under hösten.¹²¹ Troligen hade parken vid huvudgodset inte längre högsta prioritet. Istället ägnades den största energin åt den nyanlagda parken på Tromtö. För ritningarna till huvudbyggnaden hade Agathe anställt Krister Erhard Wallenstrand, ingenjör vid flottans mekaniska kår i Karlskrona. Han omformade huset så att det kom att likna en italiensk trädgårdspaviljong med platt tack och solterass.¹²² Kanske var det även han som ritade parkanläggningen.

Med sin make Hans var Agathe under 1820-talet flera gånger på besök i Hagaparken i Stockholm, vilken de i varma ordalag har beskrivit i brev¹²³. Inspiration från denna anläggning och dess paviljonger kan på många sätt spåras på Tromtö. Liksom Haga har Tromtöparken anlagts i närheten av en sluttning ned mot vattnet. Då Tromtöparken anlades anpassades gångvägarna till den kuperade terrängen, öster och söder om huvudbyggnaden. I norr låg ännu vid tiden för den nya parkens anläggande den äldre kvartersindelade trädgården kvar¹²⁴. Corps de logiet som fortfarande ligger inbäddat i parken har en stor likhet med Gustav den III:s paviljong i Haga som ritades 1783 av Fredrik Magnus Piper. Gemensamt för dessa båda byggnader är bland annat det utskjutande mittpartiet försett med kolonner som bär upp balkongen, det platta taket med solterass och de lägre sidopartierna. I Tromtös parkanläggning har också lusthusen ett nära samband med siktlinjerna på liknande sätt som vid Haga. Detta är kanske tydligast då besökare vandrar på någon av gångvägarna ner mot vattnet och ser ut mot havet. Blicken fångas då av ett klassiskt rundtempel som placerats en bit ut i havet på ön Ringholmen. Detta lusthus är ett minne av förlovningen mellan Hans Wachtmeister den yngre, och Ebba de Geer 1849. Ytterligare ett lusthus möter betraktarens blick lite längre in i parken, efter att huvudbyggnadens östra hörn rundats. Carin Sylvander,

¹²¹ Johannishus godsbibliotek, Hans Wachtmeister d. y. minnesanteckningar 1840.

¹²² Grauers 1932, del V, s. 70.

¹²³ Wachtmeister 1915, s. 287.

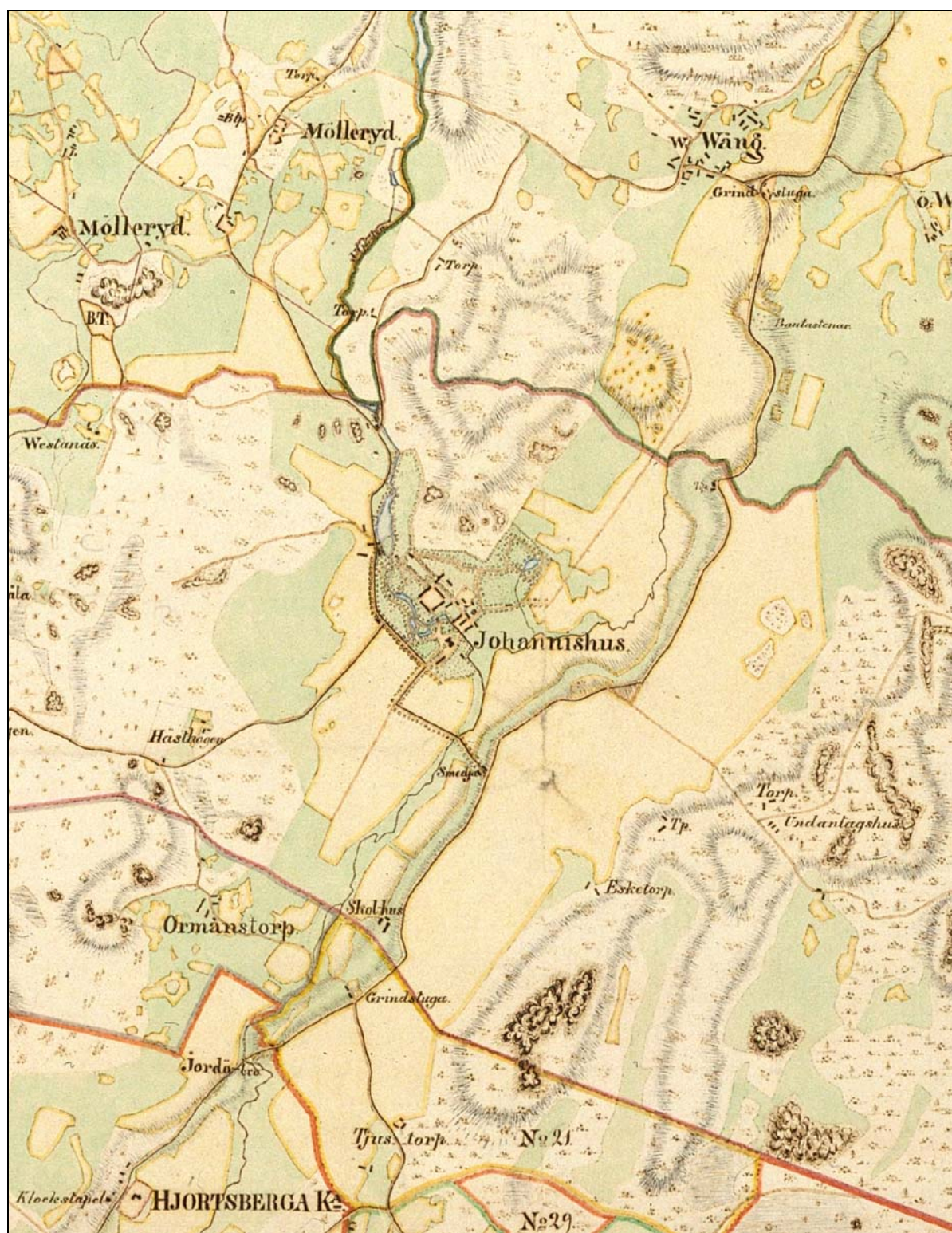
¹²⁴ Torbrand 1963, s. 193.

som besökte Tromtö 1859, beskrev ytterligare en siktlinje i sin dagbok, en uthuggning i vegetationen på Ringholmen som medförde att Karlskrona skymtades på avstånd¹²⁵. Idag växer fortfarande flera avvikande parkträd som valnöt, blodbok och lärkträd i den förvildade parken runt huvudbyggnaden.

Figur 38. Den ekonomiska kartan från 1920 visar både den äldre symmetriska trädgården och 1800-talsparken sydväst om Tromtö herrgård. I söder fanns även en längre promenadslinga. Lantmäterikontoret Karlskrona.
Foto: Katharina J. Henriksson 2006.

¹²⁵ Blekinge boken 1950, s. 76.

Figur 39. Utsnitt av sockenkarta som visar Johannishus med omgivningar år 1856. Parkområdena som omgav slottet syns tydligt. Lantmäterikontoret i Karlskrona. Foto: Katharina J. Henriksson 2006.

I fideikommissbrevet över Johannishus från 1712 står att efterlevande maka fick rätt att driva godset fram till sin död¹²⁶. Detta har i praktiken inneburit att Johannishus under långa perioder ägts och drivits av kvinnor. Agathe Wachtmeister överlät till skillnad från flera av sina föregångare under sin levnad successivt fideikommisset i sonen Hans händer. Till att börja med fick Hans ta hand om herrgården Tromtö och jordbruksegendomen Vambåsa i Förkärle socken, medan Agathe själv bodde kvar på Johannishus¹²⁷. Under 1850-talet drog sig Agathe även tillbaka från Johannishus, och år 1857 överlät hon slutligen juridiskt godset helt i sonens händer. Detta skedde i samband med att egendomen Lindö i Uppland köptes och Agathe bosatte sig där.¹²⁸

I figur 39 framgår tydligt hur Johannishus och det omgivande landskapet runt godset gestaltade sig vid denna tid. Höjdryggar som Johannishusåsen är tydligt utmärkta, liksom skolhus, fattigstuga och omgivande byar. På kartan syns även parkområdena runt slottet och gångvägarna i dessa.

Trädgårdsmästarna¹²⁹

Under flera årtionden efter att Ljungman gått i pension hade trädgårdsmästare Lindgren ansvarat för park och trädgård vid Johannishus. I samband med att Agathe Wachtmeister bosatte sig på Lindö valde han år 1857 att säga upp sig från sin tjänst och flytta från godset. Detta orsakade viss turbulens och förvirring då ingen lämplig efterträdare gick att finna. Hans Wachtmeister skriver i samband med detta i ett brev:

26 februari 1857

Trädgårdsmästare Lindgren har nu flyttat men hur ska det nu gå till? Drängen förstår sig ej på något och Calle som skulle ha uppsigten har fått en trädgårdsmästaretjänst till hwilken han flyttar om 14 dagar. Lindgren säger visserligen att han skall komma hit emellanåt och se till, men det lär väl ej bli detsamma. Har Mamma ej tagit någon ny ännu?¹³⁰

I mars samma år hade situationen ännu inte klarnat:

15 mars 1857

Det är ju ledsamt med trädgårdsmästaren. Lindgren reser visserligen till Johannishus en och annan gång, men det blir högst ofullständigt, och jag har, äfven om jag något förstode mig på trädgårdsskötsel, hwilket jag icke gör, ingen tid till att ägna någon tillsyn deråt när jag är på Johannishus. Jag föreslog Lindgren att komma överens med gubben Johan Nilsson att dagligen komma och se om trädgården, åtminstone de simplare bänkarna, men deremot opponerade han sig på det allra högste, jag vet ej vad orsak. Han tycker kanske att han är för simpel att på sätt och vis bli hans efterträdare.¹³¹

Av huvudböckerna framgår att man 1858 lyckats anställa en ny trädgårdsmästare vid namn Andersson vid godset. Man var dock missnöjd med dennes arbete och det fördes till och med diskussioner om uppsägning.¹³²

År 1865 anställdes slutligen en trädgårdsmästare vid namn Peter Fredrik Fagerlund, som kom att stanna vid godset fram till år 1900, också han var involverad i Hushållningssällskapets verksamhet, och gick regelbundet på deras möten.

¹²⁶ Torbrand 1963, s. 11

¹²⁷ Grauers 1932, del V, s. 242.

¹²⁸ Grauers 1932 del V, s. 242.

¹²⁹ Se även trädgårdsmästarlängden i Bilaga 4, för en kortfattad sammanfattning.

¹³⁰ JB, Brev till Agathe Wachtmeister från Hans Wachtmeister 1857-02-26.

¹³¹ JB, Brev till Agathe Wachtmeister från Hans Wachtmeister 1857-03-15.

¹³² JB, Brev till Agathe Wachtmeister från Hans Wachtmeister 1860-08-16.

Reseskildringar

Från andra hälften av 1800-talet finns flera dokument som berättar om hur Johannishus gestaltade sig under denna tid. Så här beskrivs godset av den engelske resenären Horace Marryat 1860, som under 1860-talet reste runt i Sverige för att samla intryck till sin bok *One year in Sweden; including a visit to the isle of Götland*:

19 oktober 1860:

Lämnande landsvägen far vi mot Johannishus - greve Wachtmeisters fidei commis. Våldiga är uthuggningarna på alla håll - endast några få ekar återstår av urtidens skogar; - stenblock av en höstacks storlek ligger, somliga kringströdda, somliga nedbäddade i marken - slarviga gamla fru natur! sopar undan sin skapelse i detta avlägsna hörn. Så syns Johannishus - ett gult slott, omgivet av vackra alléer och rinnande vatten: randiga ladugårdar och mejerier står pittoreskt bland hästkastanjerna.¹³³

En annan besökare var Thora Thersner som efter sin far Ulrik Thersners död själv reste mellan olika gods för att avsluta faderns verk *Fordna och närvarande Sverige*. I detta verk avbildade far och dotter Thersner svenska slott och herresäten landskapsvis. Tyngdpunkten lades på de påkostade litografierna över anläggningarna, även om kortare beskrivningar också bifogades verket. En stor förebild till *Fordna och närvarande Sverige*, var Erik Dahlberghs *Suecia antiqua et hodierna*, något som bland annat avslöjas i titeln, som ju är en ordagrann översättning av Dahlberghs latinska text.¹³⁴

Den 11 juli 1856 anlände Thora Thersner till Tromtö herrgård som hon avbildade sedd från ön Ringholmen. Efter besöket på Tromtö reste hon vidare till Johannishus för att även föreviga detta gods (*fig40*). Hennes besök drog ut på tiden, något som enligt brev inte föll i särskilt god jord, men hennes verk köptes slutligen in till slottsbibliotekets samling.¹³⁵

¹³³ Samzelius 1992, s. 147.

¹³⁴ Thersner, 1951, s. 7.

¹³⁵ JB, Brev till Agathe Wachtmeister från Hans Wachtmeister, 1856- 07- 12.

Figur 40. Johannishus från sydväst. Allén, har ritats ut i den öppna gräsytan och avenboksrader som omgav den södra trädgården skymtar söder om slottet. Litografi av Thora Thersner 1856. Lunds universitetsbibliotek.

Gårdsplanen söder om slottet

Under 1850-talet framgår det i huvudböckerna att den symmetriska trädgårdsanläggningen framför slottet slutligen spelat ut sin roll och delvis ersatts med gräsplaner och slingrande sandgångar. Trädgårdens prydnadsfunktion blev i samband med detta allt tydligare. Blommande buskar som syren och schersmin ersatte de tidigare rektangulära kvarteren och framför huset anlades i sin tur rabatter i vilka dahlior blommade om höstarna.¹³⁶

Ett problem under denna period var de översvämningar som årligen drabbade gårdsplanen framför slottet. I april 1861 blev man slutligen tvungen att dränera rabatter, gångvägar och buskar genom att gräva ner rör av tegel på denna plats. Något som sysselsatte hela arbetsstyrkan vid Johannishus i en hel vecka. I samband med dräneringen revs även ett antal stenpelare, som stod på fallande fot och måste "omsättas". Kanske utgjorde dessa rester av en tidigare utsmyckning i trädgården.¹³⁷ I huvudboken står att läsa att man den andra maj 1861 sått stora mängder timotejfrö på gårdsplanen, troligen för att de grävda hålen skulle växa igen.¹³⁸ Gräset på gårdsplanen hölls sedan liksom gräset i parken, nere med hjälp av slätter.¹³⁹

¹³⁶ JB, Brev till Agathe Wachtmeister från Hans Wachtmeister 1859 -11- 09.

¹³⁷ JB, Brev till Agathe Wachtmeister från Hans Wachtmeister 1861- 04- 08.

¹³⁸ JA Hufvudbok 1861, 2 maj.

¹³⁹ JA Hufvudbok 1865, 30 september.

Utvidgningen av den östra parken

Under 1860-talet var det åter dags för ett större parkprojekt vid Johannishus. Parken som idag breder ut sig öster om flygeln fick sin nuvarande storlek genom att omfattande utvidgningar utfördes mot Listerbyån och den intilliggande åkern. Jämför man sockenkartan från 1856 (*fig 39*) med den ekonomiska häradskartan från 1920 (*fig 41*) ser man tydligt hur parken i öster innefattar en större yta än tidigare och genomkorsas av ett nytt gångsystem inspirerat av 1800-talets trädgårdsideal.

Nyplanteringarna i den östra parken utfördes i samråd med Agathe Wachtmeister via korrespondens, då hon vid denna tidpunkt bodde på Lindö. En ögonblicksbild av hur planteringen i parken gick till har förevigats i ett brev som Hans Wachtmeister skrev till Agathe den 11 maj 1860:

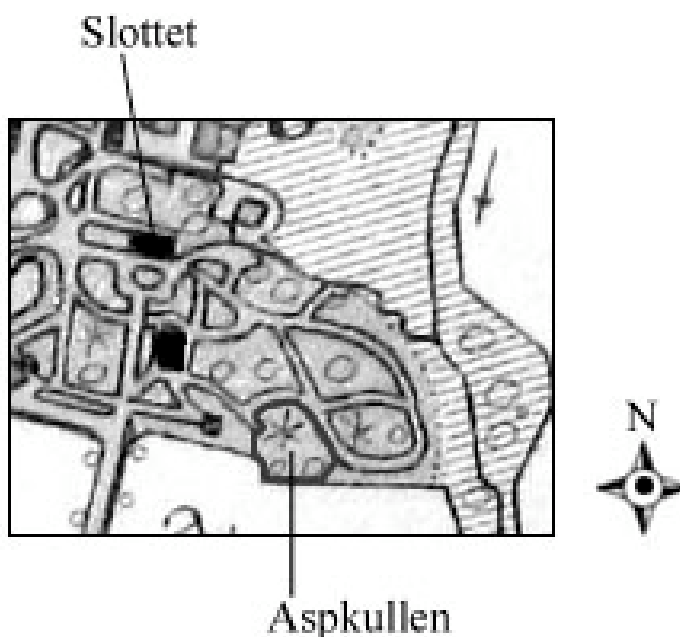
Jag har hållit på de sista dagarna att plantera i anläggningen de nykomna träden. Jag satte omkring 50 Tyska Träd av div. sorter samt en 30 Weimuths tallar och lärkträd. De är satta dels på Aspkullen och utåt åkern samt gruppvis vid ån. Gillar ej Mamma platserna skola vi taga upp dem och omplantera dem. Lärkträd satte jag så nya, endast planterade in der de gamla gått ut. Igår hade barnen stort nöje, ty jag hade hela dagen brandsprutan ute och wattnade de nya Träden, hvilket gick ypperligt.¹⁴⁰

Det rörde sig alltså om 80 nya träd som samtidigt planterades i den östra parken, något som förklarar den homogenitet i ålder som idag präglar flera av träden i denna park. Med ”Aspkullen” menades den lilla höjd som finns i parken idag och som även benämndes Floras kulle.¹⁴¹

I den östra parken på Johannishus kom gångvägarna liksom anläggningen på Tromtö, att anpassas till terrängen. Dessa rundade aspkullen i en halvbåge för att sedan leda nedåt mot ån, allt i en tillsynes naturlig sträckning (*fig 41*). Vem som gestaltat denna park framgår inte, men tydligt är att ägarfamiljen aktivt engagerade sig i anläggandet.

Ovanstående citat antyder att trädplanteringen inte utfördes enligt en bestämd plan. Det verkar som om Hans Wachtmeister hade Listerbyån och aspkullen som viktiga utgångspunkter, liksom en strävan att skapa variation via plantering i grupp och enskilt. Tyvärr finns inga samtidiga planer bevarade över parken. Däremot syns dess sträckning tydligt på den ekonomiska kartan från 1920.

Figur 41. Utsnitt ur den ekonomiska kartan från 1920 som visar den östra parken. Lantmäterikontoret i Karlskrona.

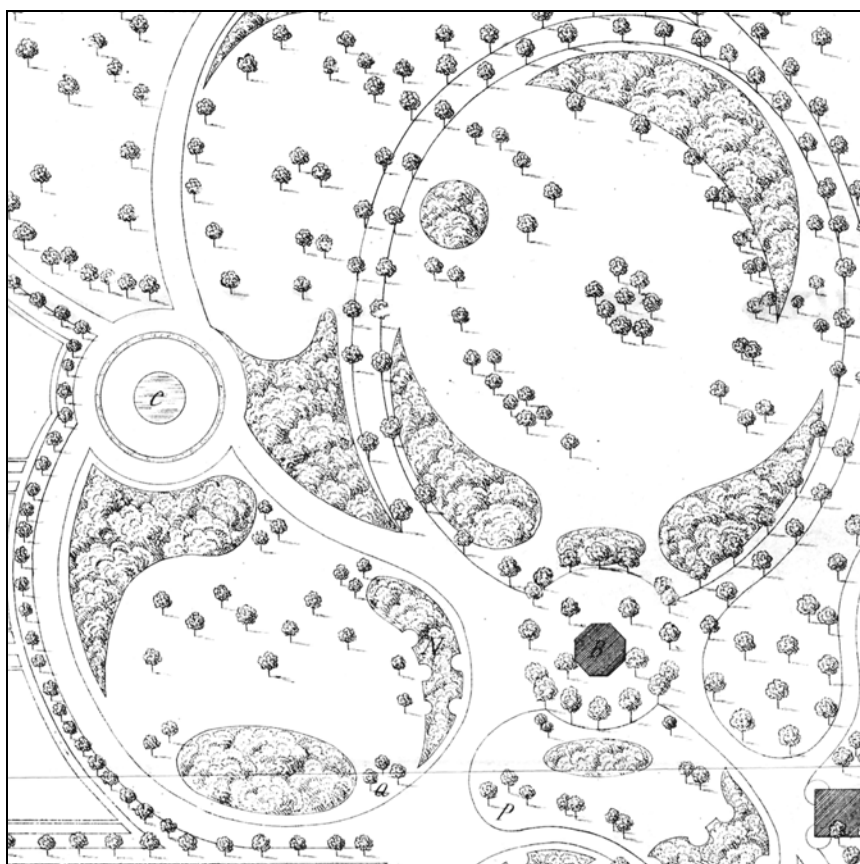

¹⁴⁰ JB, Brev till Agathe Wachtmeister från

¹⁴¹ BM, Topografiska arkivet Johannishus,

1800-talets stilparker

Den östra parkens gångsystem påminner om flera andra samtida anläggningar vid denna tid, vilka utformades i enlighet med de stilideal som kom att spridas under mitten av 1800-talet via mönsterplaner och trädgårdslitteratur. Främst rörde det sig om parker i den så kallade ”engelska”, ”tyska” och ”franska stilen”. Daniel Möller återger i boken *Trädgårdsskötsel* från 1848 flera exempel på dessa stilar. Andra skribenter som spred kunskap om de olika stilidealerna är Anders Lundström med sin *Handbok i Trädgårds-skötseln*, från 1831, och J. C Loudon som i *Encyclopaedia of Gardening* från 1822, noggrant redogjorde för olika aspekter på bland annat de engelska parkerna.

Figur 42. Exempel på park i ”Engelsk stil” ur Daniel Möllers bok *Trädgårdsskötsel* utgiven första gången 1848.

Likheten mellan den ”tyska” – och ”engelska stilen” är stor när man bläddrar i den samtida litteraturen. Ofta har den senare dessutom förväxlats med den engelska landskapsparken, eller setts som en utveckling av denna istället för en fristående konstnärlig och arkitektonisk uttrycksform i parkerna. Enligt Müller passade den ”engelska stilen” bäst för större parkanläggningar då den hade en mer oregelbunden form och tillsynes mer naturlig sträckning än den tyska. Den ”tyska stilen” däremot kunde med fördel användas i den mindre skalan som exempelvis villaträdgården. Mer avvikande från de båda andra stilarna var den ”franska

stilen” som hämtade inspiration från barockens raka och symmetriska anläggningar, denna passade enligt Müller särskilt väl för köks- och nyttoträdgårdar.¹⁴²

Under 1800-talets slut kom det nya avvikande växtmaterialet med varierande formspråk och annorlunda bladverk, som introducerats från utlandet att spela en allt större roll i parker och trädgårdar.

Den engelska landskapsparken i väster intill Listerbyån

Några större förändringar utfördes inte i den äldre engelska parken väster om slottet under andra hälften av 1800-talet. Här fanns fortfarande kvar flera broar och gångvägar som sammanfogades i ett mönster tillsammans med Listerbyån. I parken stod liksom tidigare flera soffor att slå sig ned i under promenaderna, samt gungbrädor på bockar. Till den årliga skötseln inför sommaren hörde att måla alla dessa träkonstruktioner.¹⁴³

Under slutet av 1800-talet anlades ytterligare en damm i parken då ån nedanför kvarnen utvidgades (*Jämför figur 33 och Bilaga 1*). En vacker udde skapades i samband med detta vilken fick namnet Lycksalighetens ö, ett namn som levde kvar långt in på 1900-talet.¹⁴⁴ Dammarna hölls under 1800-talet fria från sly och buskar genom så kallad rothuggning under höstarna.¹⁴⁵ Liksom i den östra parken växer idag i detta område flera äldre träd som planterades under det sena 1800-talet, några exempel är lärkträd, lind, trådcypress, hästkastanj, skogsalm och skogslönn. Det har även vuxit två grupper med granar planterade tre och tre i triangel i denna park, troligen satta under sent 1800-tal. Idag vittnar de kvarvarande stubbarna om deras placering.¹⁴⁶ En liknande triangulär placering av träden kan man fortfarande se i den östra parken, där tre magnifika lärkträd fortfarande växer enligt detta mönster.

Orangeriet och vinkastet

Vid Johannishus fanns under 1840-talet ett orangeri. Det stod troligen i närheten av ladugårdslängorna på den plats där ett större trädgårdsmästeri sedan byggdes upp under tidigt 1900-tal. När exakt orangeriet byggdes framgår inte tydligt i arkivmaterialet. Något orangeri finns inte utritat på 1826 års karta, men i 1840-talets huvudböcker talas det om inköp av drivhusglas, och orangeriglas.¹⁴⁷ Under 1850- och 60-talen tycks denna byggnad inte ha varit i särskilt god kondition då den regelbundet stod under reparation. Glas byttes ut och snickaren var sysselsatt veckovis i orangeriet. Vid godset nämns också vid denna tid ett vinkast som också regelbundet stod under reparation.¹⁴⁸

¹⁴² Jakobsson 2000, s. 80-84.

¹⁴³ JA Hufvudbok 1865, juni och oktober.

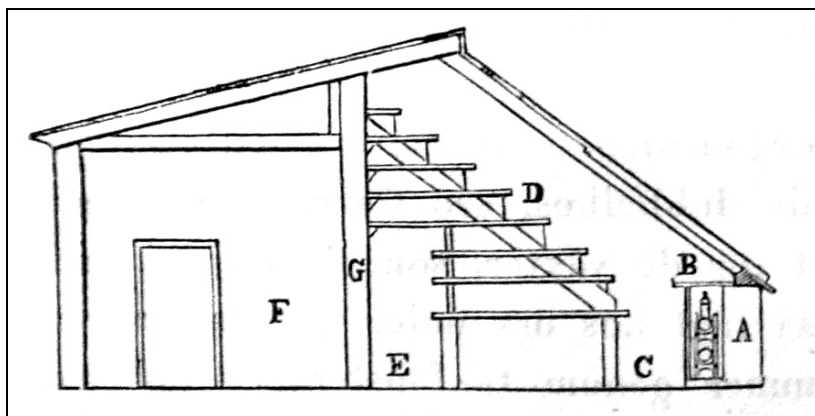
¹⁴⁴ Christer Arvidsson muntligen 2006-11-18.

¹⁴⁵ JA Hufvudbok 1865, juni och oktober

¹⁴⁶ Bengt-Gunnar Walde muntligen 2006-11-18.

¹⁴⁷ BA, Johannishus godsarkiv, *Hufvudbok 1840*.

¹⁴⁸ JA Hufvudbok, 1865, 1866, 1878.

Figur43. Exempel
på växthus i Daniel
Müllers bok
*Blomsterskötsel i
växthus och
boningsrum.*
från 1857.

Trädgårdskontot och leveranser av växter

Från och med mitten av 1840-talet skapades ett särskilt trädgårdskonto i huvudboken. Förvånansvärt lite framgår av anteckningarna till detta konto om vad som hände i parker och trädgårdar vid Johannishus. Anteckningarna från sommaren 1860, då den östra parken utvidgades och stora nyplanteringar ägde rum, lämnar inga spår i trädgårdskontot. Det som istället regelbundet antecknades var inköp av blomkrukor, linolja, timotejfrö och verktyg. Från den 10 juli 1896 finns en anteckning om att "prydnadsväxter, buskar och träd" köpts in till trädgården, men i övrigt är liknande anteckningar sällsynta. Kanske gjorde man skillnad på park och trädgård, något som medförde att parkens omkostnader inte syns på trädgårdskontot. Detaljerade växtleveranser eller beställningslistor framgår inte heller. Via brev går det dock att skapa sig en bild av hur denna process gick till. För alléer och trädplanteringar vid Johannishus och de tillhörande herrgårdarna beställdes främst träd från Hamburg och Lübeck. Dessa träd fraktades sedan med fartyg till Karlskrona. Från Hamburg beställdes exempelvis "lönner och kastanjer" till alléerna vid jordbruksfastigheten Edestad 1861¹⁴⁹. Allén som fortfarande står kvar vittnar om att det rörde sig om skogslönn (*Acer platanoides*). Hästkastanjerna (*Aesculus hippocastanum*) kom att planteras närmare huvudbyggnaden. Dessa två trädslag verkar även ha varit allmänt omtyckta alléträd vid godset. De återkommer bland annat i infartsallén vid Johannishus, där man planterade skogslönnar och hästkastanjer växelvis.

Utplanteringsväxter beställdes ibland på närmare håll, från till exempel Hammenhög i Skåne.

Växtbeställningslistorna var fogden Schreibers ansvarsområde, även om Agathe och Hans Wachtmeister ibland själva sammanställde dem.¹⁵⁰ I breven mellan Agathe och Hans Wachtmeister diskuterades växternas kvalitet och anpassning till det svenska klimatet. I mars 1858 skriver Hans angående en växtbeställning från Lübeck:

"Ska jag verkligen beställa 100 st zierende und schönblühende "Baum und Straucherten von vergügliche Qualität", räcker det inte med några av de simplare sorterna? Måne ej "gute Qualität" vara tillräckligt? Jag ska särskilt nämna att växterna bör vara anpassade för Stockholms klimat."¹⁵¹

¹⁴⁹ JB, Brev till Agathe Wachtmeister från Hans Wachtmeister 1861-10-20.

¹⁵⁰ JB, Brev till Agathe Wachtmeister från Hans Wachtmeister 1860-04-13.

¹⁵¹ JB, Brev till Agathe Wachtmeister från Hans Wachtmeister 1858-02-23.

Vilka plantskolor i Tyskland som konsulterades framgår inte. Tyvärr finns inte heller kopior på växtbeställningarna bevarade. Ett undantag utgörs av en odaterad beställningslista som författats av Hans Wachtmeisters hustru Ebba under 1870-talet:

<i>Lista över träd och trädgårdsfrön:</i>	<i>Latinskt namn:</i>
40 Pomeransträd	<i>Citrus aurantium</i>
12 Körsbärsträd goda sårter	
12 Klaräppleträd	Enerothes Klaräpple
2...dubbla Stockrosor	<i>Alcea rosea</i>
Scabiosa	<i>Scabiosa</i> sp. Ev. praktvädd
	<i>Scabiosa atropurpurea</i> .
Blomsterfrö	
100 korn Kruknejlika	<i>Dianthus</i> sp.
1 låda Landnejlika	<i>Dianthus</i> sp.
Sommar Löfkoja	<i>Matthiola incana</i>
Ärter	

Figur 44. Beställningslista över växter från 1870-talet, skriven av Ebba de Geer. Den högra kolumnen utgör ett försök till latinsk tolkning¹⁵².

Pomeransträden var troligen avsedda för orangeriet på Johannishus.

Köpet av Skärva

År 1863 köpte Hans Wachtmeister (1827-1904) egendomen Skärva. Denna anläggning väster om Karlskrona, hade skapats av Fredrik Henrik af Chapman och Carl August Ehrensward 1784 med en säregen estetik präglad av 1700-talets romantiska parkideal.¹⁵³ Skärvas intressanta historia har utförligt behandlats av Kerstin Barup och Mats Edström (1990) och Ingrid Sarlöv Herlin (1991).

Efter att familjen Wachtmeister köpte Skärva 1863 övergav man delvis Tromtö under sommaren och den mesta tiden spenderades istället på Skärva. 1870-och 80 talen innebar en period av kringflyttande, där Grevagården beboddes under vintern, Johannishus under våren och hösten och Skärva på sommaren, med utflykter till Tromtö¹⁵⁴.

Parken på Skärva förefaller vid 1800-talets slut fortfarande ha varit mycket vacker om än något igenvuxen. Besökare från Karlskrona kom gärna på besök för att vandra i parken, eller för att slå sig ned i gräset med matsäckskorgar, något som ägaren inte tycks ha haft något emot.¹⁵⁵ Till Skärva hörde förutom den storslagna parken också omfattande nyttoodlingar med fruktträd och grönsaker. Dessa odlingar hade en lång tradition vid gården. Redan under 1780-talet levererades produkter till Karlskrona från Skärva¹⁵⁶. Vid tiden för Hans Wachtmeisters köp hade köksland och fruktträdgård förfallit avsevärt. I ett brev till Agathe skriver Hans Wachtmeister:

¹⁵² Katharina J. Henriksson 2006.

¹⁵³ Barup, Edström 1990, s. 10-11 och 24.

¹⁵⁴ Wachtmeister, Hans 2005, s. 9.

¹⁵⁵ Blekingeboken 1926, s. 6.

¹⁵⁶ *Carlskrina Weckoblad*, 1 mars 1788.

Baden Baden 12 juli 1867.

Jag puttrar i hög grad på Skärfva Trädgård som är ett riktigt skräp och hade jag god håg att taga halfva trädgården och lägga ut till åker. Det täckdikade stycket ligger i full oordning så att det kommer till ingen nytta nästa vår. Frukten blir alls ingen heder med. På det omtalade pepparrotslandet är icke grävt ett enda spadtag i år utan ligger förvildat.¹⁵⁷

De förfallna nyttoodlingarna och ett misskött lantbruk ledde fram till en upprustning av egendomen åren efter köpet¹⁵⁸. Även parken förnyades under 1880-talet och utvidgades då med flera nya gångvägar, varav de flesta av dem stakades ut och anlades av sonen Fritz Wachtmeister¹⁵⁹. I samband med detta planterades nya parkträd som robinia (*Robina pseudoacacia*), valnöt (*Juglans regia*) och platan (*Platanus acerifolia*). Flera av de nya växterna på Skärva medfördes av Hans Wachtmeister från hans många utlandsresor i slutet av 1800-talet.¹⁶⁰

¹⁵⁷ JB, Brev från Hans Wachtmeister till Agathe Wachtmeister 1867-07-12.

¹⁵⁸ Barup, Edström 1990, s. 25.

¹⁵⁹ Grauers 1932, del IV, s. 113.

¹⁶⁰ Sarlöv Herlin 1991, s. 36, 39.

1900-talets första hälft

1900-talet på Johannishus inleddes med en omfattande upprustning av godset. Fotografier tagna vid tiden för Hans Wachtmeisters (1827-1904) död visar att Johannishus slott var i behov av renovering vid denna tidpunkt (*fig 45*). Att slott och huvudbyggnad till viss del förfallit berodde troligen på att slottet stod tomt i långa perioder i samband med Hans Wachtmeisters utlandsresor, eller då han vistades på Skärva, i Grevagården eller i Stockholm. Sonen Hans Wachtmeister (1851-1929) tog efter faderns död över ansvaret för godset och genomförde flera upprustningar. Då Hans inte hade några barn tillföll fideikommisset vid hans död 1929 brorsonen Axel Wachtmeister och hans hustru Carola.

Figur 45. Johannishus slott år 1903. Rundeln framför slottet var vid denna tid övervuxen med buskar och klätterväxter och fasaden var relativt sliten
Johannishus godsarkiv.

Rudolf Abelins förnyelse av parken

År 1910-11 anlätades domkyrkoarkitekten Theodor Wählin för en renovering av huvudbyggnaden på Johannishus. Exteriören rustades upp och den något förfallna interiören genomgick en genomgripande förändring.¹⁶¹ I samband med slottets renovering anlätades även på Hans Wachtmeisters initiativ trädgårdsarkitekten Rudolf Abelin (1864-1961) för

¹⁶¹ Grauers 1932 del IV, s. 37.

förnyelse av trädgården. Hans brorsdotter, Sigrid Wachtmeister, skriver i ett odaterat brev till sin bror Arvid:

15 Okt. Om Söndag kommer Farbror Hans hit på några dagar samtidigt med att den store trädgårdsdirektören (Abelin) kommer till Johannishus för att där börja planera sitt stora arbete. Det blir nog något "noch nichts gesehenes" i anläggningens väg, då det en gång blir färdigt.¹⁶²

Förväntningarna var av allt att döma högt ställda inför besöket. Under 1910-talet hade Rudolf Abelin gjort sig känd i samband med flera förnyelser av herrgårdsparker runt om i Sverige och för sin egen anläggning *Norrviken* i Skåne. Abelin var även berömd för sina böcker, föredrag och kurser i trädgårdsodling.¹⁶³

Den plan (fig 46) som Rudolf Abelin utförde över Johannishus återger på många sätt det arkitektoniska formspråk som präglade flera av det tidiga 1900-talets anläggningar, och som bland annat innebar att kopplingen mellan byggnad och trädgård förstärktes. Om detta skriver också Abelin i *Herrgårdsträdgården* från 1915:

I trädgårdens idé ligger alltså redan en nära anslutning till bostaden. Den vill famna den, bädda den in, liksom fortsätta densamma ut i naturen....Låga häckar af bux eller liguster, klippta pyramider eller kulor, rätlinjiga gräsmattor med afcirklade hörn, till byggnadens och terrassens form afpassade rabatter - allt detta tillhör bostadens närmaste omgifning...¹⁶⁴

Det tidiga 1900-talets arkitektoniska inriktning inom trädgårdskonsten hade sina rötter i den engelska Arts and Crafts-rörelsen, som på många sätt utgjorde en reaktion mot 1800-talets mjuka tillsynes naturliga former.¹⁶⁵ I Sverige företrädde denna rörelse framförallt av Ester Claesson (1884-1931) och Lars Israel Wahlman (1870-1952) som förespråkade rumsindelade trädgårdar inspirerade av de engelska medeltidsträdgårdarnas enkla raka formspråk¹⁶⁶. På flera håll resulterade detta i att trädgårdar och parker mer eller mindre kom att utgöra en förlängning av huvudbyggnaden. I likhet med huset byggdes också trädgården upp av rum med väggar av spaljéer, häckar och murar.

Rudolf Abelin hämtade inspiration från Arts and Crafts-rörelsen och tidigare epoker i trädgårdskonstens historia, vilket lyser igenom i flera av hans planritningar. Enligt honom själv var den främsta inspirationskällan den italienska barocken,¹⁶⁷ något som också går att spåra i hans ritning från Johannishus utförd omkring 1913. I denna park föreslog han en strikt symmetri i barock anda, med tuktade häckar och formklippta träd.

¹⁶² Odaterat brev skrivet av Sigrid Wachtmeister i privat ägo.

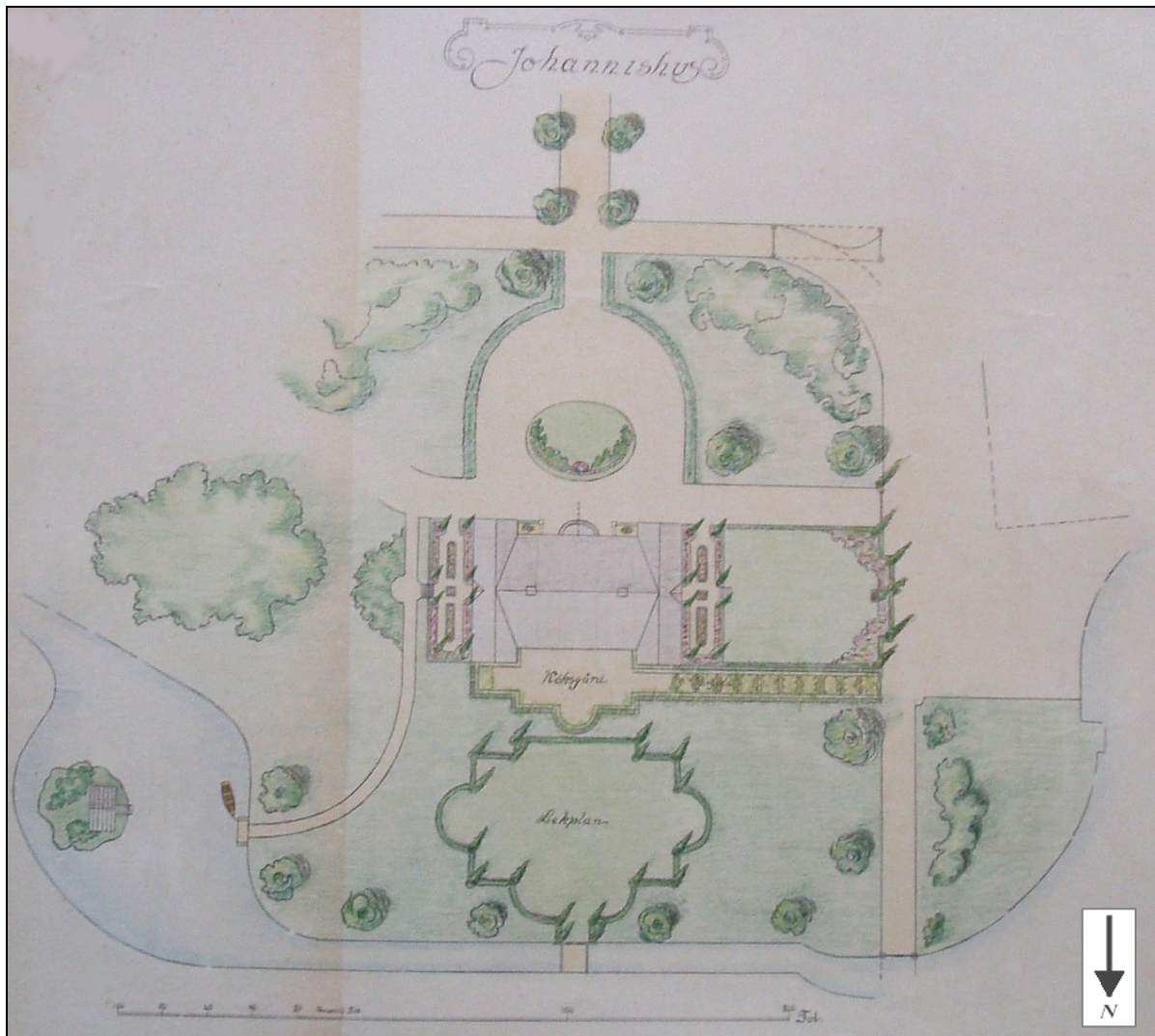
¹⁶³ Waern, 2000, s. 137, 140.

¹⁶⁴ Abelin 1915, s. 30.

¹⁶⁵ Blennow, 1995, s. 267.

¹⁶⁶ Flinck, 1994 s. 110.

¹⁶⁷ Waern, 2000, s. 137, 140.

Figur 46. Rudolf Abelins förslag till förnyelse vid Johannishus slott omkring 1913. Johannishus godsarkiv.

Rudolf Abelins förslag berörde inte alls den östra och västra parken utan främst ytorna närmast slottet, vilka föreslogs omfattande förändringar. Slottets kortsidor och området norr om slottet hade allt sedan 1700-talet präglats av en grässlänt och de vägar som via en bro ledde över till byggnaderna på andra sidan Listerbyån rakt bakom huvudbyggnaden. Istället för dessa vägar föreslog Abelin bland annat att en "lekplan" för vuxna skulle anläggas norr om slottet. Detta område omgärdas på hans ritning av en låg häck och formklippta tujor. Med tanke på lekplatsens form var ytan troligen tänkt att användas för olika spel som krocket (fig. 46).

Intill huvudbyggnadens kortsidor föreslås på Abelins ritningar strikta planteringar i kombination med rektangulära gräsytor, allt avgränsat av låga formklippta häckar av måbär och pyramidformade träd. De föreslagna tujorna kom dock aldrig att planteras, istället frångick man på denna punkt planen och valde pyramidek som trädslag. Dessa stod kvar fram till 2004 då de togs ned¹⁶⁸. Planteringarna som syns på planen låg på uppbyggda terrasser intill huvudbyggnaden och nåddes via en stentrappa längs med gräsplanen väster om slottet.

¹⁶⁸ Hans Wachtmeister muntligen 2007-03-10.

Omedelbart norr om huvudbyggnaden föreslogs en pergola uppbyggd av stenspelare och planterad med klängväxter. Detta inslag i trädgården, vilket Abelin karaktäriserade som en ”arkitektonisk grön gång”, var ett återkommande drag i hans trädgårdar¹⁶⁹.

Figur 47. Pergolan 1915, uppförd enligt Rudolf Abelins plan och bevuxen med klematis, klätterrosor och kaprifol. Okänd fotograf. Johannishus godsarkiv.

Norr om huvudbyggnaden ritades även en köksgård in. Denna anlades aldrig, förmodligen på grund av att slottet på denna plats ger en näst intill konstant skugga.

Vägen som omgav rundeln framför slottet kantades också av låga klippta måbärshäckar. Formklippta idegransklot markerade på ett symmetriskt sätt slutet på vägen framför slottet. Både vägarna in från väster och den södra uppfarten rätades på Abelins plan ut.

Fotodokumentationen av parken 1915

Efter renoveringen av slottet och parken genomfördes en mycket omfattande fotodokumentation. Tack vare dessa bilder går det att skapa sig en relativt tydlig bild av miljön kring slottet under tidigt 1900-tal. Förutom bilder på Rudolf Abelins förändringar av parken har fotografier tagits av området vid Listerbyån och gårdsplanen. Parken vid Listerbyån i

¹⁶⁹ Abelin 1915, s. 179.

väster hade under 1910-talet flera höga träd och var på många håll ganska tätbevuxen. Gångvägarna syns tydligt och vita broar avtecknar sig mot vegetationen (fig. 48).

Figur 48. Broarna och gångvägarna i den västra parken omkring 1915. Johannishus godsarkiv.

Figur 49. Utsikt från ”Lycksalighetens ö” i den västra parken 1915. Johannishus godsarkiv.

På flera platser syns också vitmålade bänkar (fig 49). Dammarna tycks ha varit välskötta och utan sly och vass. I dem speglade sig den täta vegetationen.

Även dammen norr om huvudbyggnaden (*fig 50*) hade en öppen vattenyta och låg väl synlig nedanför den sluttande grässlätten bakom slottet.

Figur 50. Dammen norr om slottet 1914. Rudolf Abelins pergola skymtar i bakgrunden. Johannishus godsarkiv.

Flera bilder tagna från dammen norr om slottet visar siktstråk ut mot ett öppet landskap där får betar. Det var under denna period möjligt att se ända till den skeppssättning som finns på Hammars kulle eller ”Husabacken” (*fig 10*)¹⁷⁰ som platsen också kallades, nordöst om slottet. Denna siktlinje tycks även ha haft en viktig funktion sett från själva stensättningen mot slottet.¹⁷¹ Ön norr om slottet finns även med på några av fotografierna.

Figur 51. Familjen Wachtmeister på promenad i parken omkring 1914. Ön syns till höger i bilden och i bakgrunden skymtar det öppna beteslandskapet. Johannishus godsarkiv.

¹⁷⁰ Christer Arvidsson muntligen, 2006-11-18.

¹⁷¹ JA, Fotografier mot väster 1914.

På några av fotografierna tagna 1915 syns även en "avenboksberså" / lövgång öster om slottet (*fig.52*). Denna plats hade tidigare varit bebyggd med ett mindre hus, men under sent 1800-tal omgestaltades den och planterades med rader av avenbogar. Inne i bersån fanns en grusyta med stolar och bord där måltider serverades under sommarhalvåret¹⁷².

Figur 52. Lövgång av venbok öster om slottet, inredd med bänkar och bord. Johannishus godsarkiv.

Tyvärr finns inga fotografier som visar hur den östra parken såg ut under tidigt 1900-tal. Enligt samtida källor kallades denna park fortfarande för den "nyare parken", medan den västra parken benämndes som den äldre parken¹⁷³.

¹⁷² Christer Arvidsson muntligen 2006-11-18.

¹⁷³ Svenska slott och herresäten vid 1900-talets början. Blekinge. s. 4.

Trädgårdsmästeriet

Vid Johannishus byggdes, liksom vid flera andra gods och herrgårdar under det tidiga 1900-talet, ett omfattande trädgårdsmästeri successivt upp. Arbetet i ett av växthusen år 1903 är förevisat via ett fotografi (*fig 53*). Trädgårdsmästaren syns till vänster i bilden iförd kostym och yviga mustascher, till sin hjälp har han två ynglingar uppflugna på stegar, också iförda kostym stunden till ära. Växthuset var vid tillfället för fotograferingen fyllt med inkrukade plantor, troligen margueriter.

Figur 53. Interiör från ett av trädgårdsmästeriets växthus år 1903. Johannishus godsarkiv.

Under 1900-talets början var trädgårdsmästarna vid Johannishus framförallt knutna till trädgårdsmästeriets verksamhet, medan parken sköttes av övriga anställda vid godset¹⁷⁴. Av 1920 års häradskarta framgår att trädgårdsmästeriet vid denna tidpunkt omfattade en mycket stor yta. Till anläggningen hörde en omfattande trädgård indelad i 16 rektangulära kvarter, samt en trädgårdsmästarebostad¹⁷⁵. Växthuset som idag är borta stod intill en mur av tegel väster om ladugårdslängorna och innehöll stora glasrum där utrymmet utnyttjades maximalt via hyllsystem ända upp till taket (*fig 53*). En gångväg ledde från ladugårdsområdet till dessa växthus (*fig 54*). Framför växthuset fanns en mängd varmbänkar som byggdes upp med i botten och som sedan täcktes av kompost¹⁷⁶.

Under tidigt 1920-tal flyttade den siste i raden av trädgårdsmästare, Gunnar Pettersson¹⁷⁷, till Johannishus för att ansvara för verksamheten i trädgårdsmästeriet. Hans far och farfar hade i sin tur båda arbetat som trädgårdsmästare på Tromtö. Under Gunnar Petterssons tid kom trädgårdsmästeriet att bli en alltmer fristående verksamhet som också arrenderades ut.

¹⁷⁴ Bengt-Gunnar Walde muntligen 2006-11-18.

¹⁷⁵ Bengt-Gunnar Walde muntligen 2007-01-27.

¹⁷⁶ Bengt-Gunnar Walde muntligen 2006-11-18.

¹⁷⁷ Gunnar Pettersson tog sin farbrors efternamn Walde 1945.

Verksamheten var inte specialiserad utan ett brett sortiment av grönsaker, frukt, bär och prydnadsväxter odlades i växthusen och i den tillhörande trädgården. I de varmbänkar som låg framför växthusen avlöste olika växter varandra. Vanligen inleddes säsongen med sallad och rädisor, vilka sedan ersattes av ettåriga blommor, och slutligen av gurka och meloner. De producerade grönsakerna och blommorna såldes sedan på torget i Karlskrona och Ronneby. ”Torgning” hölls sammanlagt fyra dagar i veckan två dagar i varje stad.¹⁷⁸

Trädgårdsmästeriets trädgård ramades in av en klippt avenbokshäck i norr, och genomkorsades av en bredare mittväg. Trädgårdens kvarter där bland annat grönsaker, dahlior och rabarber växte, ramades in av vinbärs- och krusbärsbuskar, medan hallon rymdes i ett särskilt kvarter. I området växte också fruktträd, men den huvudsakliga fruktträdgården som var omkring 4-5 hektar fanns söder om vägen mot Mölleryd¹⁷⁹.

I december 1960 brann det i ett av pannrummen som hörde till växthusen och ett av de gamla växthusen och elevbostaden som hörde till trädgårdsmästeriet förstördes. Efter detta lades anläggningen ner, och efter att Gunnar Pettersson flyttade 1962, flyttades också de sista växthusen till Bredagårdens Handelsträdgård och ersattes med en beteshage.¹⁸⁰ Idag syns inga spår av trädgårdsmästeriet förutom den tegelmur mot vilken växthusen tidigare stod.

Figur 54. Vägen som ledde mellan ladugårdslängorna och trädgårdsmästeriet 1915. I bakgrunden skymtar några av växthusen. Johannishus godsarkiv.

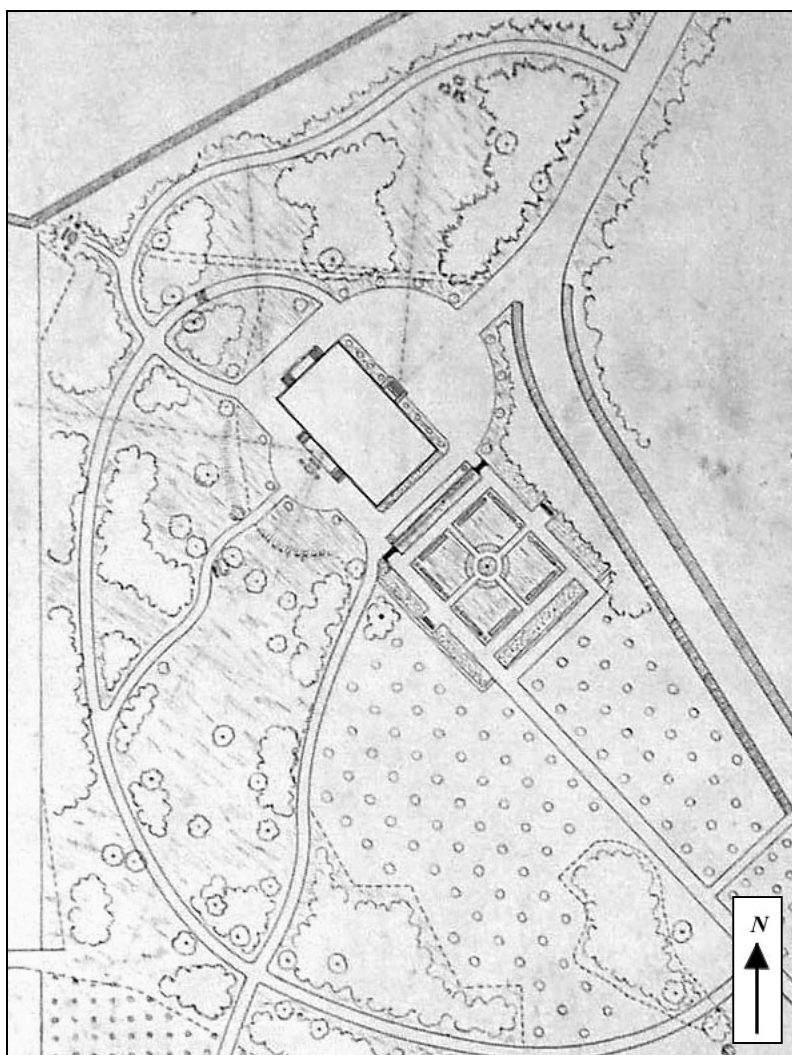
¹⁷⁸ Bengt-Gunnar Walde muntligen 2006-11-18.

¹⁷⁹ Christer Arvidsson muntligen, 2006-11-18.

¹⁸⁰ Christer Arvidsson muntligen, 2006-11-18.

Vambåsa trädgård och park

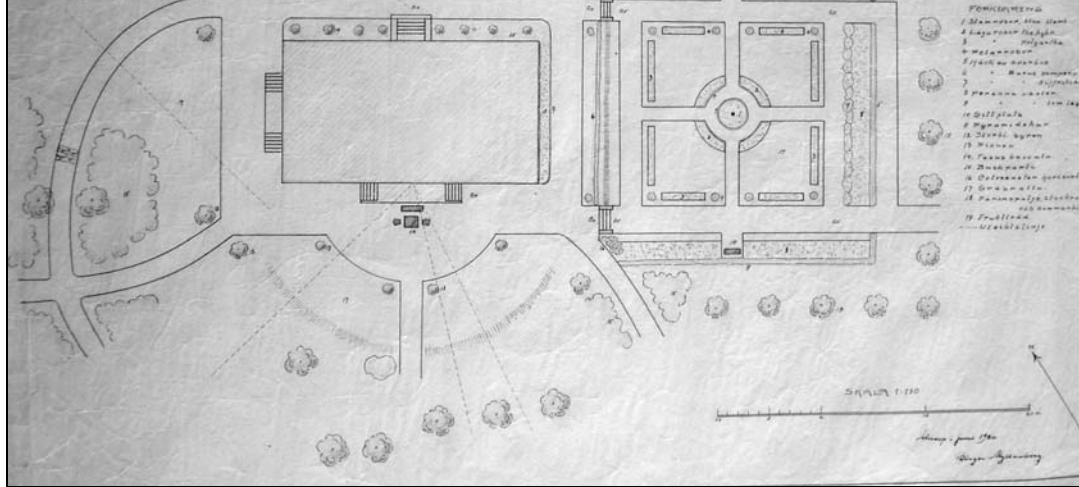
År 1920 byggdes Vambåsa herrgård i närheten av godsets stora åkerarealer vid Vambåsa by i Förkärle socken (*fig 55*)¹⁸¹. På Vambåsa bosatte sig Axel Wachtmeister med sin hustru Carola år 1922. I denna herrgård bodde de sedan tills de flyttade till Johannishus i samband med att Axel ärvde hela fideikommisset år 1929. Ritningarna till huvudbyggnaden på Vambåsa utfördes av Ebba von Eckerman (Axels svärmor) och arkitekten Arré Essén. Trädgården ritades av Birger Myllenberg (1883-1974) som vid denna period var verksam som lärare på Alnarp (senare stadsträdgårdsmästare i Lund och Malmö). Planerna till anläggningen återfinns i Johannishusarkivet och visar en påkostad anläggning med en stor fruktträdgård (*fig. 55*).

Figur 55. Utsnitt ur plan över trädgård och park vid Vambåsa, utförd av Birger Myllenberg 1922. Johannishus godsarkiv.

¹⁸¹ *Sveriges bebyggelse, landsbygden Blekinge län, del 3.* 1947, s. 127.

pioner, idegranar, oxbär, stockrosor och ettåriga växter.¹⁸²

Johannishus Godsarkiv.

Park och trädgård vid Johannishus under 1920- och 30-talen

Liksom ett stort antal herrgårdar i Sverige dokumenterades Johannishus av Nördiska museet i under åren 1935-36. Materialet finns bevarat i Nordiska museets Herrgårdsarkiv och består av fotografier över Johannishus park, byggnader och interiörer. Godset är även beskrivet i text och delar av det kartmaterial som finns i Johannishus godsarkiv har också avfotograferats.

Fotografierna som togs i samband med denna inventering visar hur vegetationen blivit alltmer dominant. Siktlinjen från allén upp mot slottet har delvis vuxit igen och kantas av höga lövträd.¹⁸³ Den raka vägen över gårdsplanen ramades under 1930-talet fortfarande in av häckarna som planterades i samband med Abelins förnyelse av parken, men har på fotografierna vuxit sig höga och yviga. Rundeln framför huvudbyggnaden pryddes bland annat av agave nedanför räcket, och två blåregn som planterades mot slottets fasad under 1920-talet hade vuxit ända upp till slottets andra våning.¹⁸⁴

På ett fotografi tagit från öster syns fortfarande slottet via siktlinjen från stensättningen, men det är tydligt hur lövträden öster om huvudbyggnaden dominerar mer än tidigare.

¹⁸² JA kartarkivet, Mapp 4, karta nr 3-5.

¹⁸³ Nordiska museet, Herrgårdsarkivet, Johannishus Fotografi 275. N.at. Uppfarten genom parken sedd från huvudbyggnadens övre våning.

¹⁸⁴ Nordiska museet, Herrgårdsarkivet, Johannishus Fotografi 273. M.at. Huvudbyggnadens södra fasad.

Den västra parken användes fortfarande för promenader under 1930-talet. Gångsystemet liksom de vita broarna som ledde över Listerbyån syns tydligt på flera fotografier. Träden i denna park hade vid tid vuxit sig stora och dominerande, men också sly och buskar bidrog till den täta vegetationen.

På den norra sidan av huvudbyggnaden växte fortfarande några av tujorna som tidigare tillsammans med låga häckar omringat lekplanen. Häcken var under 1930-talet borttagen och gräset hade fått växa sig så högt att tujorna stod i en ängsliknande yta. Pergolan intill fasaden var emellertid kvar vid denna tid och över denna klättrade en mängd klätterväxter.¹⁸⁵

Från parken öster om flygeln finns inga kända fotografier bevarade från 1920- och 30-talen. Detta kan nog tolkas som att denna park hade fått en mindre framträdande roll vid slottet och kanske börjat växa igen.

Carola Wachtmeister (1890-1979) ägde ett stort trädgårdsintresse som hon utvecklade vid Johannishus. Hon utvidgade bland annat planteringarna, som efter Abelins plan anlagts runt den rektangulära gräsplanen intill den västra sidan av slottet, med nya rabatter. På så sätt skapades under 1930-talet en trädgård omgärdad av häckar intill slottet. Här planterade hon blommor som flox, rabattrosor och pioner i raka rabatter omgärdade av gångvägar¹⁸⁶. Trädgården med sin korsformiga struktur och pergolan i bakgrunden tycks liksom Abelins trädgård ha haft en tydlig inspiration från Arts and Crafts-rörelsen och nyklassicismen. Ett fotografi från 1959 visar denna trädgård och terrassen intill slottets västra gavel (*fig 57*). Gångvägarna avgränsades från rabatterna med lägre mattbildande kantväxter, innanför syns rosor och olika högre perenner. Intill slottets fasad syns den blomsterterrass som Abelin föreslog. I bakgrunden anas pergolan och några av lekplanens tujor. Efter Carolas död växte den skötselintensiva trädgården successivt igen och ersattes då åter med en rektangulär gräsyta.

Figur 57. Carola Wachtmeisters trädgård intill slottets västra fasad.
Foto: Christer Arvidsson 1959-09-03.

¹⁸⁵ Nordiska museet, Herrgårdsarkivet, Johannishus Fotografi 276. N.at. *Slottets norra fasad.*

¹⁸⁶ Kitty Wachtmeister muntligen 2006-10-03

Parken under 1900-talets andra hälft och fram till idag

Efter att Axel avlidit 1949 bebodde Carola Wachtmeister Johannishus fram till sin död 1979. Godset övertogs av äldste sonen, Hans Wachtmeister (1913-1995). Den senares son Hans äger sedan 2000 godset genom Johannishus Fideikomiss AB.

Under 1950-talet och början av 1960-talet genomfördes en omfattande restaurering och upprustning av den västra parken och av dammarna. Det var även under denna period som flera av de buskage med rododendron som idag präglar områdena utmed Listerbyån och dammarna planterades av Hans Wachtmeister (1913-1995) och trädgårdsmästare Gunnar Pettersson. Ett undantag utgör de rododendron som idag nästan helt tagit över Lycksalighetens ö vilka planterats före 1950.¹⁸⁷

Det låga pH-värdet i jorden runt Johannishus samt det fuktiga läget tycks skapa mycket goda förutsättningar för rododendron, som blommar med stor prakt under juni månad. I samband med dessa planteringar under 1950-talet utfördes även omfattande upprepningar av de två översta dammarna som vid denna tidpunkt vuxit igen. Näckrosorna, däribland flera röda näckrosor, lyftes upp innan muddringen¹⁸⁸, och strandlinjen rensades från sly och buskar.¹⁸⁹ Den översta dammen vars vattenyta under 1950-talet nästan helt försvunnit behöll efter upprepningen sin öppna karaktär bland annat tack vare att karp planterades in.¹⁹⁰

Fotografier från hösten 1960 visar hur omfattande röjningsarbeten utfördes i den västra parken och intill slottets östra gavel (*fig. 58*). De granar som växte vid Äpplabacken syns fällda i förgrunden. Det är oklart om åtgärderna inträffade som en följd av storm. Under 1960-talet byttes även de vita broarna i den västra parken ut mot nya, vilka byggdes enligt samma mönster och finns kvar än idag.¹⁹¹

Figur 58. Fotografi taget från nordost i samband med trädfällningen i den västra parken.
Foto: Christer Arvidsson
1960-09-04.

Gångvägarna läggs igen

¹⁸⁷ Bengt-Gunnar Walde muntligen 2006-11-18.

¹⁸⁸ För detta ändamål användes en förlängd grävska.

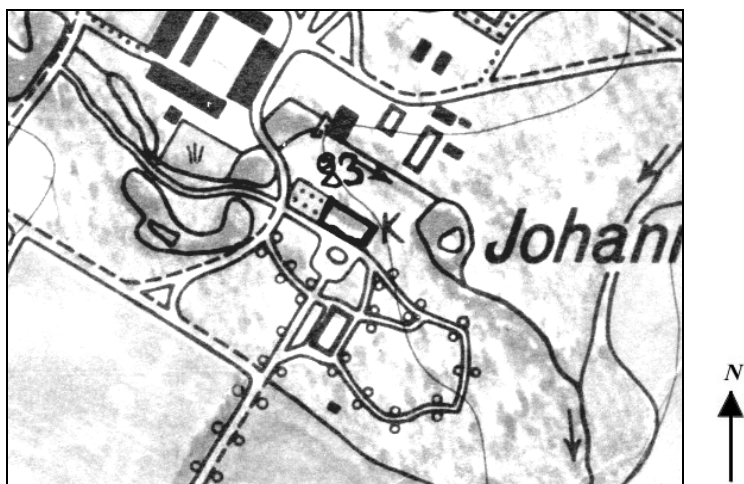
¹⁸⁹ Bengt-Gunnar Walde och Christer Arvidsson muntligen 2006-11-18.

¹⁹⁰ Bo Thoren muntligen 2006-11-13

¹⁹¹ Christer Arvidsson muntligen, 2007-01-15.

Under 1970-talet lade man igen stora delar av gångvägarna i den östra och västra parken. På 1972 års ekonomiska karta syns tydligt vilka gångvägar som fortfarande fanns kvar vid denna tidpunkt (fig 59). I den västra parken ledde endast en väg mellan dammarna i nordvästlig riktning, och ungefär hälften av gångsystemet fanns kvar i den östra parken.

Den sista resterande slingan i den östra parken fanns kvar fram till 1980-talet, men fick sedan växa igen. Minskade skötselresurser medförde att det i längden blev ohållbart att hålla gångvägar fria från ogräs.

Figur 59. Den ekonomiska kartan från 1972. Delar av det tidigare gångsystemen i parken fanns vid denna tidpunkt fortfarande kvar.

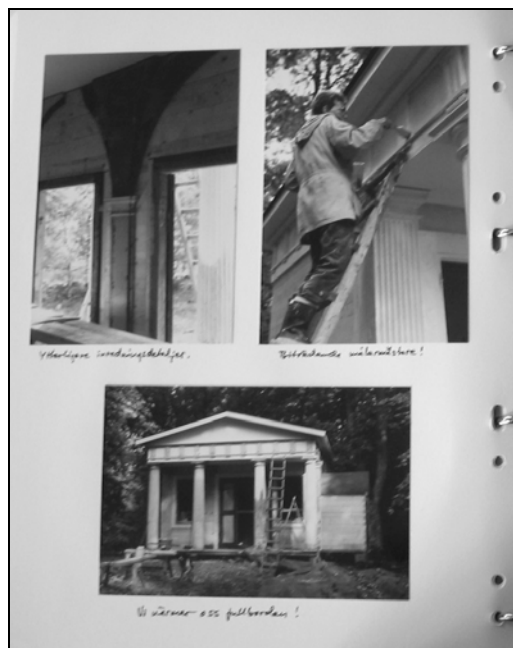
Lusthuset och den nya bron

År 1984 fick parken ett nytt inslag i form av lusthuset, som idag står på kullen i den östra parken med utsikt över åkerlandskapet (*fig 60*). Lusthuset, vilket ursprungligen är det Bornemanska lusthuset, som stod på en rivningstomt på Norra Kungsgatan inne i Karlskrona, är från tidigt 1800-tal och har en rik fasadutsmyckning och snidade kolonner i trä, utförda av den välkände bildhuggaren Johan Törnström. Innan uppförandet på Johannishus monterades det ned del för del och låg länge förvarat på detta sätt. I samband med återuppförandet ersattes flera brädor och trädetaljerna renoverades och målades om. I stort sett har dock lusthuset kvar det ursprungliga yttre utseendet.¹⁹² Projektet finns dokumenterat i ett fotoalbum med tillhörande beskrivning på godset.

Figur 60. Lusthuset som uppfördes på askullen i den östra parken 1984.
Foto: Hans Wachtmeister 2006.

¹⁹² Se fotoalbum i privat ägo på Johannishus , *Runeborg eller berättelsen om ett lusthus*.

Figur 61. Lusthuset återuppförs. Ur fotoalbum i privat ägo på Johannishus slott.

Norr om slottet, vid ön i Listerbyån, har ännu en förändring i parken genomförts under de närmsta årtiondena. Under 1990-talet byggdes en bro, liknande dem som finns i parken väster om slottet, för att förbinda ön med fastlandet (*fig 62*). I samband med detta rensades ön från sly och buskar och jord lades ut. Ön har efter detta blivit en omtyckt privat samlingsplats med möjlighet till grillning och roddturer.¹⁹³

Figur 62. Den nya bron som leder över till ön norr om slottet.
Foto: HansWachtmeister 2006.

¹⁹³ Hans och Kitty Wachtmeister muntligen 2005-10-03.

Den nya poolen och restaureringen av ladugårdslängorna.

År 2004 anlades en pool intill den västra sidan av slottet. Poolen som inpassats i den rektangulära plats där Carola Wachtmeisters trädgård en gång fanns, omringas och döljs delvis av de raka häckar som anlades efter Rudolf Abelins förslag och smälter på så sätt in i miljön.

Under 2004 inleddes också reparationer av ladugårdslängorna i väster. Nya funktioner som konferens- och utställningslokaler planeras i dessa byggnader och ett nytt kontor har nyligen inretts. På gårdsplanen har i samband med byggnadernas renovering perennrabatter planterats av Kitty Wachtmeister. Dessa har byggts upp intill de befintliga betongmurarna. Undertecknad planerade och planterade också i samband med praktik i Johannishusparken 2004, en buskplantering utmed den betongmur som korsar gårdsplanen i syd-nordlig riktning.

Figur 63. De nya planteringarna vid ladugårdsområdet 2004. Jord har lagts ut intill en befintlig betongmur och friväxande buskar har planterats. I bakgrunden syns en ny sittplats med perenner och prydnadsträd.

Foto: Katharina J. Henriksson 2006.

b) Parkens nyttjande

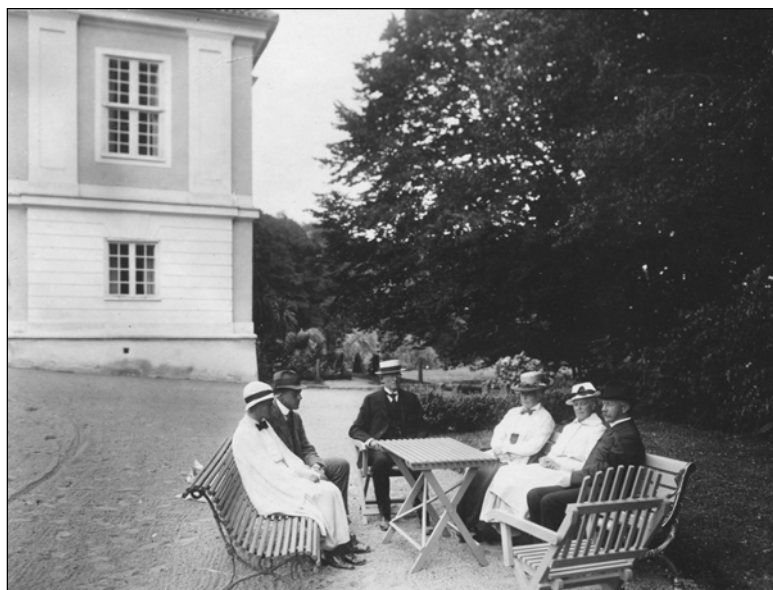
Parkens nyttjande genom århundradena

Det är ibland svårt att via det äldre källmaterialet klargöra de förändringar som skett i en park eller trädgård genom århundradena. Ännu svårare är det att fånga och sammanfatta den rad av händelser och aktiviteter som utspelat sig i miljön under alla år. Johannishusparken utgör en plats där en stor mängd människor vistats, lekt, dansat, promenerat och inte minst arbetat. Idag behåller miljön de flesta av sina minnen för sig själv. Några händelser i parken har emellertid satt spår i litteraturen och den muntliga traditionen och det går också att i parkens utformning utläsa delar av dess tidigare funktion.

Promenader och sittplatser

Den södra trädgårdens utformning under 1700-talet talar starkt för att området anlagts för representation och socialt umgänge, även om den också innehöll en nyttofunktion. Trädgårdens uppdelning och mönster var liksom anläggningar vid andra samtida gods i exempelvis Skåne främst avsedd för att beskådas, antingen uppifrån slottet eller via de många gångvägarna. Mellan de 6 meter höga lövgångarna med avenbok kunde familjen och besökande promenera i en skuggig gång utan risk för att utsättas för solens strålar. Ofta slutade kanske promenaderna i något av lusthusen, det "levande lusthuset" när vädret tillät, eller det i trä när det regnade. I det senare fanns även ett bekvämt möblemang med kanapé och bord. Traditionen av att använda lövgångarna med avenbok som väg levde kvar under det tidiga 1900-talet. Under denna tid vandrade man som i en tunnel på krattade grusgångar.

Vid anläggandet av den västra parken intill Listerbyån skapades en mängd promenadvägar som erbjöd vackra utblickar över ån och den sluttande terrängen. Här kunde man under hela 1800-talet gunga gungbräda, eller slå sig ned på någon av de många parksofforna. En liknande funktion hade också den östra parken. Denna park innehöll dessutom flera avvikande träd- och buskar, med röda eller silverfärgade bladverk och ovanliga växtsätt som troligen drog till sig uppmärksamheten hos de besökande. Under 1920-talet utvecklades också en omtyckt sittplats med vita trädgårdsmöbler i trä på framsidan av slottet (*fig 64*).

Figur 64. Sittplatsen på framsidan av slottet omkring 1920. Johannishus godsarkiv.

I början av 1900-talet användes också "avenboksbørsån" vid slottets östra fasad för måltider och avkoppling. Avenbokarna omgärdade en krattad grusplan med stolar och bord där man samlades under sommarhalvåret¹⁹⁴.

Midsommarfirandet

För de anställda vid Johannishus anordnades vår, sommar - och höstfester i parken under 1800-talet. Dessa fester firades efter att intensiva arbetsperioder som vårsådd, slåtter och höstskörd var avklarade. Under festerna serverades mat och dryck och man lekte lekar i parken. "Höstaleken" som var särskilt efterlängtat, avslutades med ett påkostat fyrverkeri vid mörkrets inbrott.¹⁹⁵

En av de händelser i Johannishusparken som starkast levt kvar i olika beskrivningar är det årliga midsommarfirandet. Hur långt tillbaka i tiden denna tradition sträcker sig är inte känt. På en akvarell från 1793 som visar godset sett från ladugårdsområdet i väster syns midsommarstången intill slottets västra sida omgiven av en slänt med lågt gräs (fig xx). Vid denna plats ägde under det sena 1700-talet, det årliga midsommarfirandet på Johannishus rum. Midsommarstången vid Johannishus avbildades också av Nils Månsson Mandelgren som var på besök vid godset år 1872. I sina noteringar nämner han bland annat att "skjul af löf eller Löf Salar" fanns i närheten av midsommarstången, och i parken stod "trä baraker, Dansbana, gunga och Carosel"¹⁹⁶.

Enligt traditionen deltog alla på godset inklusive ägarfamiljen, i midsommarfesten. Hans Wachtmeister (1793-1827) såg med glädje fram mot de årliga festligheterna i parken. Då han under midsommarafton 1827 vistades på annan ort skriver han i ett brev till en vän: "Vi tillbragte midsommarafton på Kefvinge...Den lilla dans, som förekom bland tjänarne, kom mig att sakna den rikare och lifligare tafvela Johannishus vid midsommar erbjuder".¹⁹⁷

Resenären Horace Marryat som besökte godset den 19 oktober 1860 skriver om midsommarfirandet:

På en gräsbevuxen plan bortom gården stod majstången ännu klädd - traktens dans-, lek och idrottsplats; utmed den sorlande ån stod bänkar och bord i lövsalar¹⁹⁸ - på var och en stod namnet på den by de inbjudna gästerna kom från, allt visade den goda stämning som här råder mellan adelsman och bonde.¹⁹⁹

Dansen var ett viktigt inslag i midsommarfirandet och den samlade de boende på godset och andra människor ifrån den kringliggande trakten. En ny dansbana bortom korsvirkeslängorna norr om slottet invigdes år 1858. Denna var i bruk en bit in på 1900-talet.²⁰⁰ Hans Wachtmeister d. y skriver till Agathe den 26 juni 1858:

Midsommardagen voro vi allesammans, med barnen ock, på Johannishus, der det var mycket muntert och lugnt, åtminstone till kl: 9 då vi reste och jag icke hör något derifrån sedan. Den nya storståtliga dansplatsen invigdes nu.²⁰¹

¹⁹⁴ Christer Arvidsson, muntligen 2006-11-18.

¹⁹⁵ Rietz 1969, s. 180.

¹⁹⁶ Werdenfels 1991, s. 28.

¹⁹⁷ Wachtmeister 1915, s. 289.

¹⁹⁸ I början av 1900-talet fanns det fortfarande en lövsal eller berså av avenbok i närheten av ån öster om slottet. Kanske var det bland annat denna berså som Marryat menade i sin beskrivning.

¹⁹⁹ Samzelius 1992, s.147.

²⁰⁰ Hans Wachtmeister muntligen, 2006-10-03

²⁰¹ Johannishus godsbibliotek, Brev till Agathe Wachtmeister från Hans Wachtmeister

Från sent 1800-tal och tidigt 1900-tal finns utförligare beskrivningar av midsommarfesten. Denna inleddes då med att torpare och bönder vid godset körde grus till alla gånger i parken, samt gjorde allmänt fint bland planteringarna. Det var enligt traditionen kvinnornas uppgift att klä midsommarstången med löv, blommor och kransar. Denna restes sedan i parken på baksidan av flygeln, i samband med att den traditionella midsommarbullen²⁰² serverades och flottans musikkår från Karlskrona spelade. Efter att midsommarstången rests vidtog lek och dans runt denna. Slutligen avtågade man med musikkåren i täten till dansbanan, som i folkmun kallades Flaken, där det serverades öl från stora fat, så kallat bultöl²⁰³. Midsommarfesten drog till sig stora skaror inte bara från Johannishus utan också från omkringliggande socknar som Tving, Fridlevstad och Listerby. Efter 1929 upphörde midsommarfirandet vid Johannishus och förlades i stället till Vambåsa.²⁰⁴

Figur 65. Fotografi över de anställda vid godset i samband med midsommarfest i parken omkring 1904. Johannishus godsarkiv.

Arbete

För godsets anställda var vistelsen i parkerna och trädgårdarna vid Johannishus och Tromtö till vardags nära förknippad med arbete. Ansvarig för arbetet i godsets trädgårdar var fram till 1800-talets slut en eller två trädgårdsmästare som skulle se till att allt hölls prydligt. Till hjälp

²⁰² Midsommarbullen var stor som en mindre brödkaka, bakad på vetemjöl och rågsikt samt kryddad med anis och fänkål. Bullarna bakades inne i flygelns kök.

²⁰³ Hans Wachtmeister, muntligen 2007-01-19.

²⁰⁴ Rietz, 1969 s 179-180.

fanns torpare och bönder vid godset vilka var skyldiga att utföra dagsverken i trädgårdarna. Detta kunde innefatta allt från nyanläggning och grävning till ogrärensning och slagning av gräset. År 1730 lade bönderna vid Johannishus årligen sammanlagt ned 80 dagsverken i trädgården. Två år senare 1732 hade siffran ökat till 321, vilket troligen hade att göra med nyanläggningarna i trädgården vid denna tid.²⁰⁵ Böndernas och torparnas dagsverken i trädgårdarna och parkerna fortsatte under hela 1800-talet. I huvudböckerna återkommande sysslor utgörs av grävningsarbeten och slagning av gräset i parken vilket i likhet med ängarna runt godset utfördes i juli månad. För mer avancerade sysslor i trädgården som exempelvis reparationer av murar och snickeriarbeten i orangeriet anlätades snickare och murare från bland annat Karlskrona.²⁰⁶

Under 1900-talets första hälft var trädgårdsmästaren i huvudsak sysselsatt med arbete i trädgårdsmästeriet. Skötseln av parken kom då att utföras av de anställda vid godset och deras barn. En återkommande uppgift var krattningen av alla gångarna i parken om lördagarna för att få fint inför helgen. Under hösten var det ett omfattande arbete att samla upp löven i parken bakom flygeln. Gräset i denna park fortsatte att slås med lie långt in på 1900-talet för att främja ängsfloran.²⁰⁷

Lek och idrott

I Hans Wachtmeisters (1829-1905) bevarade minnesanteckningar finns bland annat beskrivet hur han som pojke tillsammans med några av de anställdas barn byggde snögrottor i parken och åkte skridskor på dammarna²⁰⁸. Aktiviteter som barnen vid godset även fortsatte med under 1900-talet²⁰⁹. Vid ån i den östra parken fanns också en badplats, som användes av barnen vid godset²¹⁰. De äldre träden runt slottet erbjöd goda möjligheter för klättring och lek. Under 1950-talet innan lusthuset uppfördes på kullen i den östra parken fanns bland annat en gammal ihålig ek på denna plats. Mot stammen hade en stege lutats med vilken barnen kunde klättra in i den ihåliga stammen.²¹¹

²⁰⁵ Torbrand 1963, s. 192.

²⁰⁶ Huvudboken grävning, slagning av gräset

²⁰⁷ Bengt-Gunnar Walde muntligen 2006-11-18.

²⁰⁸ JA, Hans Wachtmeister, *Bref och minnesanteckningar*.

²⁰⁹ Christer Arvidsson, muntligen 2006-11-18.

²¹⁰ Kitty Wachtmeister muntligen 2006-04-22.

²¹¹ Bo Thoren, muntligen 2006-11-13.

Figur 66. S:t Knuts Gille i Ronneby hedrar vinnarna av den årliga Papegojskjutning i parken norr om slottet, en tävling med pil och båge som grundar sig i en medeltida tradition. Foto: Hans-Ebbe Lindskog 2005.

Vården av parken idag skiljer sig markant från tidigare århundraden. Skötsel och underhåll av vegetation och grusgångar, utförs idag i stort sett endast av ägarna själva. Detta medför helt andra möjligheter än tidigare och ställer krav på rationalitet och mindre omfattande utförande. I skötseln innefattas bland annat klippningen av de stora gräsyrtorna runt huvudbyggnaden och ladugården, samt rensning av sly och ogräs.

I parken arrangeras årligen en sommarfest i augusti och flera platser som lusthuset, ön i Listerbyån och sittplatsen norr om slottet nyttjas regelbundet för rekreation och umgänge. Parken öster om flygeln används mycket lite idag, en bidragande faktor till detta är det höga gräset och den stora graden av igenväxning. Den västra parken intill Listerbyån brukas till stora delar som fårhage.

De mest avskilda platserna i parken återfinns intill den norra sidan av slottet. Här finns bland annat ett trädäck som placerats vid slottets nord-östra hörn med plats för solstolar och ett bord, väl inramat av buskar, murgröna och klätterrosor. Framför trädäcket sluttar marken ner mot ån i norr och den lilla ön. Ladugårdslängorna i väster fungerar som en mer offentlig miljö än området bakom slottet. Här vistas under arbetstid hantverkare, och anställda vid godset vilka bidrar till liv och rörelse. I framtiden kommer troligen även konferenser och konstutställningar arrangeras i dessa byggnader. Vid några tillfällen under sommarsäsongen nyttjas parken också av större grupper. Det historiska sällskapet S:t Knuts Gille i Ronneby har sedan slutet av 1980-talet årligen samlats i augusti för att hålla Papegojskjutning på den öppna gräsplanen norr om slottet²¹². Denna tillställning har sina rötter i en medeltida tradition att med pilbåge skjuta på levande fåglar. Idag skjuter man istället på tavlor som sätts upp på gräsmattan. Bäste man och kvinna kröns till fågelkung respektive majdrottning (*fig 66*). I samband med papegojskjutningen anordnas även picknick i parken, samt underhållning med levande musik. Flera av deltagarna bär även medeltida kläder.²¹³ Parken vid Johnnishus har även under flera somrar utgjort ett omtyckt stopp för det årliga veteranbilsrallyt som arrangeras i Ronneby i juni.

²¹² Harald Andersson, muntligen 2006-11-15

²¹³ *S: t Knuts budkavle*. Nummer 14, september 2003.

c) Parkens innehåll idag

Figur 67. Utsikten från allén mot den östra parken och lusthuset.
Foto: Hans Wachtmeister 2006.

Idag bäddar parken vid Johannishus in slottet i en lummig och tät grönska. Det är enbart mot söder som utsikten över det omkringliggande landskapet är mer öppen. Tittar man i riktning mot parken från allén flyter den samman med det omgivande trädbeklädda landskapet längs Johannishusåsen. Det är bara några av de äldre parkträden och lusthuset som ger parken en avvikande siluett mot det övriga landskapet. Närmast slottet glesnar grönskan för att ersättas av öppnare gräsytor, vilket drar blicken mot huvudbyggnaden.

För att klargöra parkens innehåll idag har en inventering av området utförts med utgångspunkt i vegetationens sammansättning, strukturer, rumsbildningar och siktstråk. Inventeringen innebär också en viktig pusselbit för förståelsen av det historiska förloppet och utvecklingen av parken.

Då landskapet är en del av parken och parken är en del av landskapet är det svårt att direkt avgöra var det ena eller andra slutar. På de platser där siktlinjerna mellan landskap och park spelar en avgörande roll ingår dessa dessutom i ett gemensamt samspel. Av praktiska orsaker är dock en gränsdragning för inventeringen nödvändig. Denna gräns innefattar både de områden som idag utgörs av park och de platser som längre tillbaka i tiden innehållt park, odling eller promenadstråk. Vägarna och alléerna i det omkringliggande landskapet ingår också som en del av det inventerade området då de tydligt samspelar med parken och slottet.

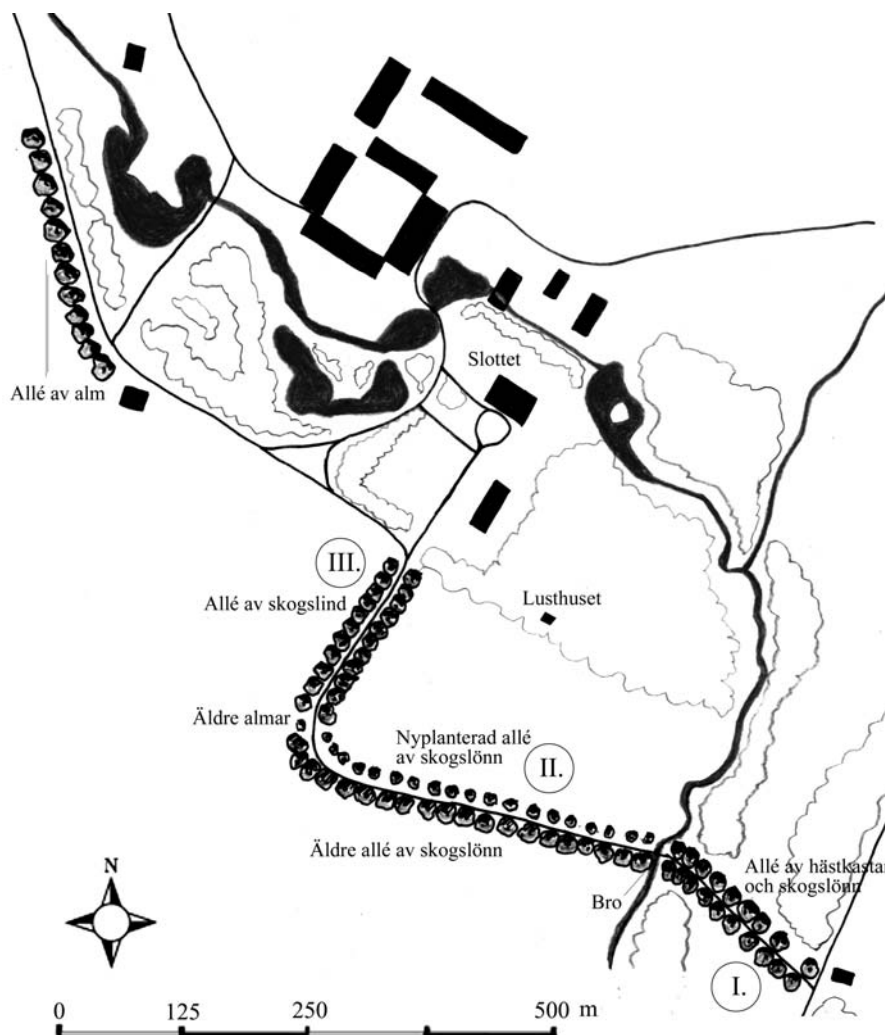
En övergripande presentation av siktstråk och rumslighet i parken redovisas i figur 68. För att skapa en mer detaljerad förståelse av miljön och för att underlätta arbetet rent praktiskt har parken vid Johannishus delats in i sex delområden, med beskrivning av vegetation och innehåll.

Inventeringen bygger på anteckningar, fotografier och skisser i fält och har främst utförts under maj, juli och september 2006. Rörande växtmaterialet har tyngdpunkten lagts på de arter som kan relateras till park och trädgård och anteckningar om den vilda floran har endast gjorts sporadiskt. Då den östra parken utgör ett komplext och svåröverskådligt område har strukturer och de äldre träden som troligen haft en viktig funktion i den ursprungliga anläggningen mätts in med GPS under november 2006. Inventeringsplanen över denna park är därför mer exakt än de övriga.

Figur 68. Analys av siktstråk och rumslighet.
Planförfattare: Katharina J. Henriksson 2006.

Alléerna

Figur 69. Alléerna vid Johannishus.
Katharina J. Henriksson 2006.

Infartsallén

Idag leder en blandallé bestående av hästkastanj, skogslind och skogslönn fram till Johannishus slott från Tvingvägen. Allén innehåller både äldre träd som är omkring 150 år gamla, och yngre träd som planterades sommaren 2006. Infartsallén kan delas in i tre delar vilka karaktäriseras av vägens sträckning, det omgivande landskapet och trädarternas uttryck.

Allélängd: Ca 800 m

Vägbredd: 6 m

C-c avstånd: 7- 8 m

Trädhöjd: 20- 25 m, (de nyplanterade ca 4- 5 m)

Stamhöjd: varierande

Antal träd: 80 st

Alle: enkel

Skador: knäckta grenar, rötangrepp på några av träden

Kronbredd: 10- 15 m (de nyplanterade ca 2 m)

Trädart: hästkastanj (*Aesculus hippocastanum*), skogslönn (*Acer platanoides*), skogslind (*Tilia cordata*).

1) Den första delen, en sträcka på omkring 200 meter, leder från Tvingvägen och fram till bron över Listerbyån. Här ramar vägen in av ett mörkt trädvalv bestående av hästkastanj och skogslönn (*fig 70*). Landskapet intill denna del av allén bidrar delvis till det slutna och skuggiga intrycket, då tätare träd- och buskvegetation växer utmed vägen. Hästkastanjerna och skogslönnarna har i denna del av allén planterats växelvis, alltså en lönn, en hästkastanj, en lönn och så vidare, men på några ställen där träd dött bryts rytmen. Flera av träden har skador i form av avbrutna grenar och rötangrepp. Hästkastanjernas nedhängande grenar, breda växtsätt och skuggtålighet har gjort att lönnarna för en ojämn kamp om ljusintag och utrymme trots att c-c avståndet mellan stammarna är omkring 7 meter.

Figur 70. Sträckan mellan Tvingvägen och fram till bron som kantas av hästkastanj och skogslönn.
Foto: Katharina J. Henriksson maj 2006.

2) Efter bron förändras utsikten från allén. Åkerlandskapet öppnar sig i söder och en stor öppen gräsplan breder ut sig i norr. På den andra sidan av den klippta gräsplanen bildar lusthuset ett blickfång. Träden i denna del av allén består uteslutande av skogslönn varav den norra sidan som nämnts är nyplanterad (*fig 71*). Utmed denna sträcka fanns under stor del av 1900-talet endast en enkel trädrad som växte utmed vägens södra sida, men nu har denna rad kompletterats med nya träd i norr i likhet med 1800-talets allé. De nya träden har planterats något längre från vägen än de gamla vilket främjar rotutvecklingen och skapar ett säkerhetsavstånd till trafiken.

Flera av de äldre lönnarna är i mycket dåligt skick, troligen som en följd av det utsatta och blåsiga läget.

Figur 71. Sträckan från bron mot väster. Norr om vägen syns den nyplanterade raden med skogslönn.

Foto: Katharina J. Henriksson september 2006.

3) Den sista delen av infarts-allén utgörs av uppfarten mot slottet. Lönnallén som leder i öst-västlig riktning gör här en kraftig sväng så att huvudbyggnaden plötsligt framträder i slutet av allén. Denna sista sträcka är nästan uteslutande planterad med skogslind. Lindarna har oregelbundna kronor och individuella växtsätt (*fig 72*). Förutom ett av träden, som har sprickor och hålls samman av en järnkätting, tycks de vara relativt friska och utan skador.

Figur 72. Den sista sträckan av allén planterad med skogslind.
I bakgrunden syns slottet skymta.
Foto: Katharina Henrikssin maj 2006.

Raden med almar utmed vägen nordväst om slottet

Det finns även en rad träd som utgör resterna av en äldre allé nordväst om slottet och som börjar bortom kuskbostaden (*fig 73*). Träden består här av almar som växer på den södra sidan av vägen. I norr följer en äldre stenmur vägen. Almarna i denna trädrad är omkring 200 år gamla och har alltså en högre ålder än träden i infartsallén. Tyvärr har i stort sett alla träden drabbats mycket hårt av almsjuka.

Längd: 250 m
Vägbredd: 6 m
C-c avstånd: 7 m
Trädhöjd: ca 25 m
Stamhöjd: varierande
Antal träd: 12 st
Skador: avbrutna grenar
Sjukdomar: almsjuka, kräfta
Kronbredd: 15 m
Trädart: skogsalm (*Ulmus glabra*)

Figur 73. Några av de sjuka almarna längs med vägen nordväst om slottet.
Foto: Katharina J. Henriksson

Ekallén mot Johannishus skola

Till Johannishus skola utmed Johannishusåsen leder en väg som kantas av en kort ekallé (*fig 74*). Efter skolområdet övergår denna väg, i en vandringsstig. Allén planterades troligen i samband med att skolan uppfördes 1833 och följde ursprungligen åsen en bit bortom skolan (*Jfr Bilaga 1*). Idag innehar denna sista rest av allén en viktig roll som markering av den tidigare häradsvägens sträckning.

Figur 74. Ekallén vid Johannishus skola. Fotot taget mot nordöst.
Katharina J. Henriksson 2006.

Gårdsplanen framför slottet

En grind i smide med huggna granitstolpar, bildar en slutmarkör för allén och leder in på gårdsplanen framför slottet. Innanför grinden breder en plan yta med gräs och grusade gånger ut sig.

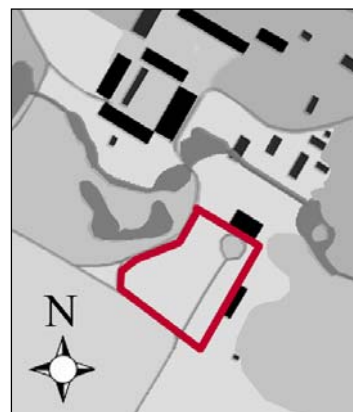
Gårdsplanen, som området där den södra trädgården en gång låg idag kallas, definieras av ett öppet område framför slottet (*fig 76*) med en överskådlig karaktär och en väldefinierbar rumskänsla. I söder och väster avgränsas den av vägar, i norr av huvudbyggnaden och i öster av flygeln.

Linjerna i anläggningen framför slottet har mjukats upp sedan 1700-talet då detta var platsen för den symmetriska barockträdgården i vilken slottet spelade en central roll. Fortfarande går dock slottets dominerande ställning att avläsa i dess iögonfallande arkitektur och omgivande strukturer.

En rak och bred grusgång markerar alltså en huvudlinje från grinden i söder mot huvudbyggnadens ingång (*fig 76*). Grusgångar omger även rundeln framför slottet, liksom en oval gräsmatta väster om flygeln.

Framträdande på gårdsplanen är de solitära träden. Ett exempel är den ca 80 år gamla hängasken framför flygeln. Detta träd har ett flertal döda grenar och ser allmänt dåligt ut. Vissa somrar grönskar det dock praktfullt för att nästa säsong återigen få tillbaka sin sjukdom²¹⁴.

I gräsplanen väster om mittgången växer ytterligare ett solitärträd, en flerstammig alm som är 100-150 år gammal. Här har även ytterligare en flerstammig alm vuxit vilken blåste ned i en storm 2004. En bit längre norrut står ett stort buskage med benved och närmare slottet växer en pyramididegran och buskage med syren och schersmin. I rundeln framför slottet finns en putsad mur med ett räcke av stenpelare som bygger upp höjdskillnaden framför entrén (*fig 107*). Intill muren växer rabattrosor, smultron och tulpaner. I övrigt består platsen av en klippt gräsyta.

Figur 75. Gårdsplanens läge.
Katharina J. Henriksson 2006.

²¹⁴ Kitty Wachtmeister muntligen 2006-10-04

Figur 76. Gårdsplanen söder om slottet. Till höger framför flygeln syns hängasken. Katharina J. Henriksson augusti 2006.

Utmärkande på gårdsplanen är också de rader av avenbokar som växer söder och väster intill vägen (*fig 77*). Dessa träd står mycket tätt, men har de senaste åren stammats upp så att åkrarna skymtar mellan dem. Träden har en varierande tjocklek, och mycket individuella stammar. Vissa av dem vrider sig och lutar in mot sina grannar, andra är raka och gängliga. Trädens ålder är mycket svår att bedöma då de utsatts för hög konkurrens och dessutom kan ha beskurits i omgångar. Med hög sannolikhet utgör dessa träd rester av de bersåer/lövgångar som nämnts vid godset redan under 1700-talet, detta med tanke på trädens ålder och placering. Stammarna står planterade i rader och på ytan som bildas mellan raderna, ca två meter, går det nu att vandra som i en allé.

*Figur 77. Avenboksraderna söder om gårdsplanen.
Foto: Katharina J. Henriksson maj 2006.*

Lista över gårdsplanens växter 2006

Träd

<i>Acer platanoides</i>	skogslönn
<i>Aesculus hippocastanum</i>	hästkastanj
<i>Carpinus betulus</i>	avenbok
<i>Fagus sylvatica</i>	bok
<i>Fagus sylvatica</i> 'Pendula'	hängbok
<i>Fraxinus excelsior</i> 'Pendula'	hängask
<i>Malus domestica</i>	äpple
<i>Prunus avium</i>	körsbär
<i>Taxus baccata</i> 'fastigiata'	pelaridegran
<i>Tilia x europaea</i>	parklind
<i>Ulmus glabra</i>	skogsalm

Buskar

<i>Euonymus europaeus</i>	benved
<i>Lavandula officinalis</i>	lavendel
<i>Mahonia aquifolium</i>	mahonia
<i>Philadelphus coronarius</i>	doftschersmin
<i>Ribes alpinum</i>	måbär
<i>Ribes nigrum</i>	svarta vinbär
<i>Ribes rubrum</i>	röda vinbär
<i>Rosa</i> sp.	ros
<i>Syringa vulgaris</i>	syren
<i>Viburnum opulus</i>	skogsolvon

Fältskikt

Perenner	
<i>Fragaria vesca</i>	smultron
<i>Helleborus niger</i>	julros
<i>Paeonia lactiflora</i>	doftpion
<i>Vinca major</i>	storbladig vintergröna
lökväxter	
<i>Tulipa</i> sp.	tulpan
<i>Narcissus pseudonarcissus</i>	påsklilja

Den östra parken

Den östra parken som anlades i etapper under 1800-talet, tar vid öster om slottet och flygeln. Denna park avgränsas geografiskt av den ovan nämnda gräsplanen i söder samt av flygeln väster om parken. Listerbyån tycks utgöra en naturlig avgränsning för parken i norr och öster, men det går inte att utesluta att parken också delvis kan ha innefattat delar på den andra sidan av ån. Terrängen präglas av kullen där lusthuset uppförts och den svaga sluttningen ned mot vattnet. En stenmur liknande den som ramar in gårdsplanen i söder, rundar och bygger upp kullens höjdskillnad ut mot gräsplanen. Efter kullen slutar muren och ett buskage med snöbär och kvastspirea avgränsar istället parken mot gräsplanen.

Från parken är utsikten mot Johannishusåsen och åkrarna i norr mycket begränsad då vegetationen utmed ån har vuxit sig tät. Detta gör att det till och med på det flesta håll är svårt att skymta vattenytan. Söderut från kullen och lusthuset har man däremot en vacker utsikt över infartsallén och åkerlandskapet.

Vegetationen inne i parken består främst av ett träd- och fältskikt, men på några håll breder även större buskage ut sig. Etableringen av spontana buskar och sly hålls nere tack vare att gräset i parken slås någon gång per säsong, men även på grund av den skuggiga miljön som de stora träden skapar.

Vid flygeln växer några blodbokar (*fig 79*), skogsalmar och en hängbok, vilka alla är äldre än de övriga träden i parken, med en ålder på omkring 200 år.

Figur 78. Den östra parkens läge
Katharina J. Henriksson 2006.

Figur 79. De två ståtliga blodbokarna i den östra parken.
Foto: Katharina J. Henriksson september 2006.

De äldsta träden i parken representeras också av en grupp vanlig bok som växer intill ån i norr. I ett av dessa träd syns några initialer inristade varav nu endast bokstäverna S och W går att utläsa. Trädslagen i den östra parken utgörs av bland annat skogslind, skogsalm, hästkastanj, bok, weymouthtall, hängalm, europeisk lärk, och avenbok. Buskskiktet består främst av förvildade buskage med arter som snöbär, kvastspirea, doftschersmin och korallkornell. Andelen perenner och lökväxter som finns kvar i parken är mycket begränsat. Några undantag är dock kungsängslilja, jätterams, dubbel påsklilja och poetnarciss. I det höga gräset i närheten av kullen för även ett bestånd storbladig vintergröna en tynande tillvaro. Under våren uppträder ett rikt vårflor av vitsippa och svalört under träden.

Figur 80. Förvildade spireabuselage på båda sidor om en tidigare gångväg i den östra parken. Fotografiet är taget mot söder.
Foto: Katharina J. Henriksson september 2006.

Figur 81. Fotografi mot sydöst över lusthuset och en grupp med lärkträd planterade i triangel. Foto: Katharina J. Henriksson september 2006.

I den östra parken finns ett stort antal flerstammiga träd (*fig 82*). Främst rör det sig om arter som skogslind, skogsalm och skogslönn. Dessa träd består på flera håll av flera individer som på ett medvetet sätt kan ha planterats tätt tillsammans så att stammarna tillsynes vuxit ihop till ett träd. Det är dock ibland svårt att avgöra om de flerstammiga träden istället skulle ha uppkommit ur stubbskott. Träd i parken har också planterats i grupper om två, tre individer. Ett exempel på detta är tre äldre lärkträd som planterats med cirka 3 meters avstånd från varandra, något som idag skapar en hård konkurrens men också ett särpräglat uttryck (*fig 81*). Andra kombinationer i dagens park är träd och buskar i samplantering. En sammanställning av olika planteringsprinciper i den östra parken presenteras i figur 83.

Figur 82. Flerstammig skogslind i den östra parken omgiven av vitsippor.
Läget framgår av inventeringsplanen på sidan 100.
Foto: Katharina J. Henriksson maj 2006.

Exempel på olika planteringsprinciper i den östra parken.

Träd planterade i
3-grupp/ triangel.

Träd omgivet av
buskplantering.

Buskar i grupp

Träd med flera stammar

Grupper av träd

Solitär

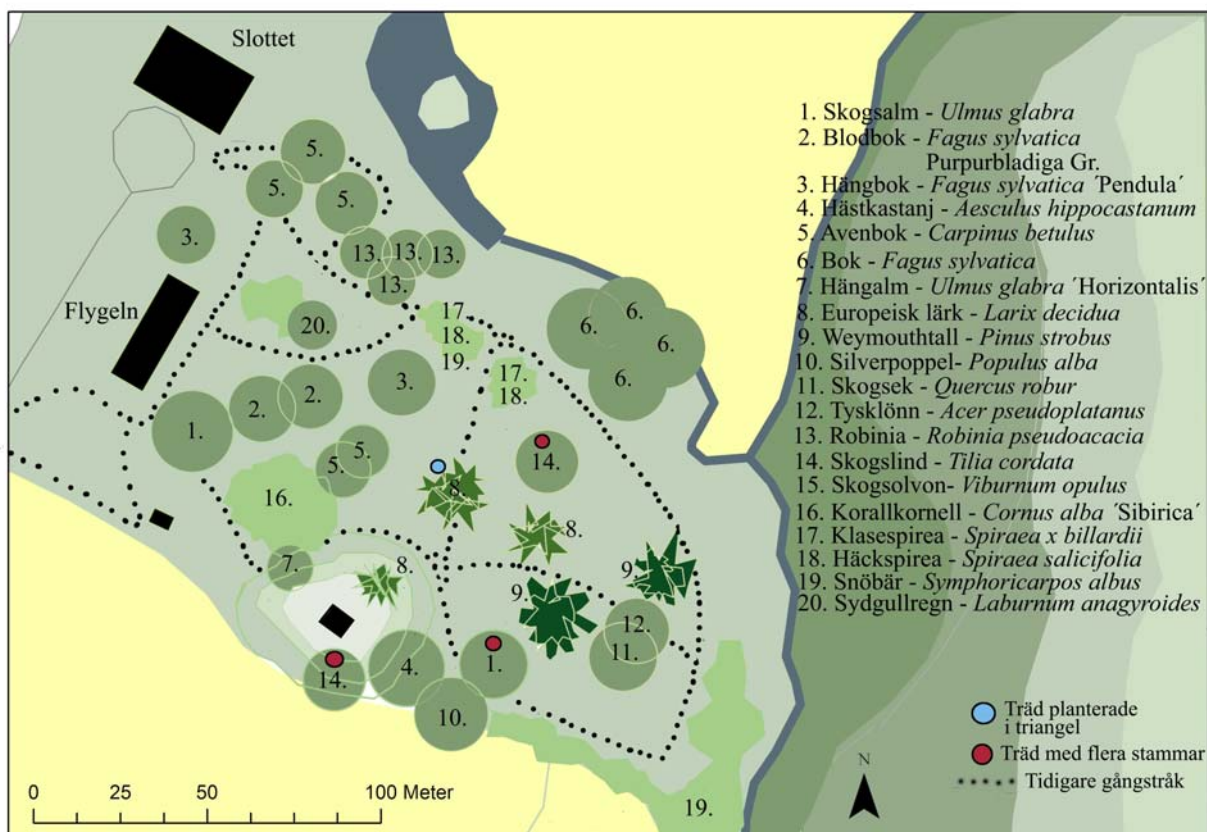
Figur 83.

Katharina J. Henriksson 2006.

Gångvägarna i parken har varit relativt breda, ungefär 3 meter, men av dem syns numera endast svaga spår. Omedelbart öster om flygeln märks en lätt skillnad i gräsets nyans där gångarna en gång funnits. De tidigare vägarna förtydligas emellertid av den bård av lökväxter som fortfarande blommar utmed den idag dolda sträckningen. Nedanför kullen inne i parken går det också att upptäcka en svag skiftning i gräset där en av gångvägarna funnits, men på flera håll gör det rika fältskiktet istället att liknande spår döljs. Hade inventeringen utförts under sen höst eller tidig vår hade gångvägarna kanske framträtt tydligare. Vid mindre provgrävning och utifrån jordprover tagna med så kallad geokäpp, har grus från gångvägarna återfunnits vilket möjliggjort att lokalisera deras sträckning även där de mer ytliga spåren gått förlorade. Slutsatsen är att gångvägarna i det närmaste följer det system som framgår av den

ekonomiska kartan från 1920. Framförallt tre element i parken har varit avgörande för hur gångarna dragits: Slottets läge, Listerbyån och kullen. Flygeln, som ju är utgångspunkt för några av gångvägarna, har också varit betydelsefull för parkens utformning.

Buskagen i den östra parken ger, även om de vuxit sig mycket stora, en antydning om hur man på ett medvetet sätt planerat samspelet mellan vegetation, utblickar och gångvägar. Grupper med buskar har ofta planterats där en väg delar sig i två, under träd eller utmed gångar. Detta är särskilt tydligt vid buskarna 17-19 i figur 84 nedan.

Figur 84. Inventeringsplan över den östra parken som visar några av de viktigaste vegetationselementen. Katharina J. Henriksson 2006.

Lista över växterna i den östra parken 2006

Träd

Acer pseudoplatanus
Acer pseudoplatanus 'Purpurea'
Acer platanoides
Alnus glutinosa
Aesculus hippocastanum
Carpinus betulus
Crataegus laevigata
Crataegus monogyna
Fagus sylvatica
Fagus sylvatica 'Pendula'
Fagus sylvatica, Purpurbladiga Gruppen.
Fraxinus excelsior
Laburnum anagyroides

tysklönn
 rödblåg tysklönn
 skogslönn
 klibbal
 hästkastanj
 avenbok
 rundhagtorn
 trubbhagtorn
 bok
 hängbok
 blodbok
 ask
 sydgullregn

<i>Larix decidua</i>	europaisk lärk
<i>Pinus strobus</i>	weymouthtall
<i>Populus alba</i>	silverpoppel
<i>Populus tremula</i>	asp
<i>Quercus robur</i>	skogsek
<i>Robinia pseudoacacia</i>	robinia
<i>Salix viminalis</i>	korgvide
<i>Sambucus racemosa</i>	druvfläder
<i>Tilia cordata</i>	skogslind
<i>Tilia x europaea</i>	parklind
<i>Ulmus glabra</i>	skogsalm
<i>Ulmus glabra</i> 'Horizontalis'	hängalm

Buskar

<i>Cornus alba</i> 'Sibirica'	korallkornell
<i>Euonymus europaeus</i>	benved
<i>Mahonia aquifolium</i>	mahonia
<i>Philadelphus coronarius</i>	doftschersmin
<i>Ribes alpinum</i>	måbär
<i>Ribes uva-crispa</i>	krusbär
<i>Rosa rugosa</i>	vresros
<i>Rosa</i> 'New Dawn'	klätterros
<i>Rubus idaeus</i>	hallon
<i>Spiraea chamaedryfolia</i>	kvastspirea
<i>Spiraea x billardii</i>	klasespirea
<i>Spiraea</i> sp	spirea
<i>Symphoricarpos albus</i>	snöbär
<i>Viburnum opulus</i>	skogsolvon

Fältskikt

Lökväxter	
<i>Crocus vernus</i>	vårkrokus
<i>Fritillaria meleagris</i>	kungsängslilja
<i>Fritillaria imperialis</i>	kejsarkrona
<i>Galanthus nivalis</i> ,	snödroppe
<i>Galanthus nivalis</i> f. <i>pleniflorus</i>	fylld snödroppe
<i>Gagea lutea</i>	vårlök
<i>Muscari botryoides</i>	pärlhyacint
<i>Narcissus poeticus</i>	pingstlilja
<i>Narcissus pseudonarcissus</i>	påsklilja
<i>Narcissus pseudonarcissus</i>	
'Van Sion' aff.	fylld påsklilja
<i>Scilla sibirica</i>	sibirisk scilla
<i>Scilla bifolia</i>	tidig blåstjärna
<i>Tulipa</i> sp.	tulpan

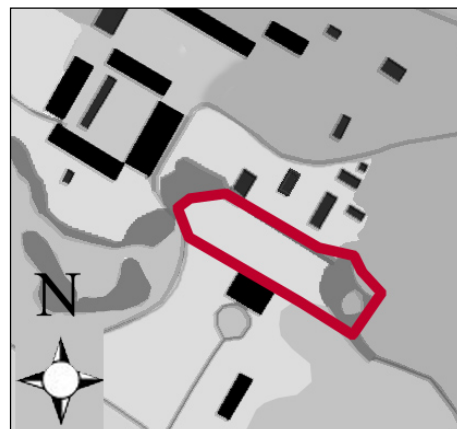
Perenner

<i>Myosotis</i> sp.	förgätmigej
<i>Viola odorata</i>	doftviol
<i>Viola riviniana</i>	skogsviol
<i>Ranunculus ficaria</i>	svalört
<i>Anemone nemorosa</i>	vitsippa
<i>Caltha palustris</i>	kabbeleka
<i>Vinca major</i>	storbladig vintergröna
<i>Aegopodium podagraria</i>	kirskål
<i>Fragaria vesca</i>	smultron
<i>Hesperis matronalis</i>	trädgårdsnattviol
<i>Polygonum multiflorum</i>	jätterams

Området norr om slottet.

En gräsplan utan solitära träd eller buskar sluttar norr om slottet ned mot ån. Intill vattnet växer flera äldre träd som hängpil, hästkastanj och blodbok. I den nordöstra delen av ån ligger en ö till vilken en vit träbro leder. Denna ö är liksom strandlinjen omedelbart norr om ön, bevuxen med praktfulla rododendron. På den norra sidan av ån nedanför slottet skymtar två korsvirkeshus, tidigare arbetarbostäder som numera hyrs ut till privat bruk, samt ett så kallat schweizerhus som innehåller olika praktiska funktioner.

Intill den norra fasaden av slottet finns bärbuskar, ett större buskage av måbär, skogsolvon och fläder, samt en kompost och den spaljé som uppfördes efter Rudolf Abelins ritningar i början av 1900-talet. Taket av träspjälor i spaljén är numera borttaget, något som utfördes i samband med att oljeeldning infördes på slottet och tankbilarna inte kunde ta sig in under spaljén²¹⁵. Intill stenpelarna klättrar kaprifol och klätterrosor, och mellan dem växer krusbär och vinbär. Några yngre fruktträd har planterats vid slutet av spaljén nordväst om slottet. Intill slottets nordöstra hörn återfinns buskar som lagerhägg, måbär, doftschersmin och oxbär. Dessa omgärdar en sitthörna med trädäck, solstolar och ett bord.

Figur 85. Området norr om slottet.
Katharina J. Henriksson 2006.

Figur 86. Gräsplanen öster om slottet. Det nordöstra hörnet med sittplatsen omges av buskarna som syns till höger om slottet.
Foto: Katharina J. Henriksson 2006.

²¹⁵ Hans Wachtmeister muntligen, 2007-03-10.

Lista över växterna norr om slottet 2006

Träd

<i>Acer pseudoplatanus</i>	tysklönn
<i>Aesculus hippocastanum</i>	hästkastanj
<i>Fagus sylvatica</i> Purpurbladiga Gr.	blodbok
<i>Malus domestica</i>	äpple
<i>Salix alba tristis</i>	hängpil
<i>Ulmus glabra</i>	skogsalm

Buskar

<i>Cotoneaster divaricatus</i>	spärrgrenigt oxbär
<i>Euonymus europaeus</i>	benved
<i>Philadelphus coronarius</i>	doftschersmin
<i>Ribes alpinum</i>	måbär
<i>Ribes nigrum</i>	svarta vinbär
<i>Ribes rubrum</i>	röda vinbär
<i>Ribes uva- crispa</i>	krusbär
<i>Rhododendron Catawbiense</i> - Gruppen	parkrododendron
<i>Spiraea</i> sp.	häckspirea
<i>Viburnum opulus</i>	skogsolvon

Klätterväxter

<i>Rosa</i> sp.	klätterros
<i>Hedera helix</i>	murgröna, småbladig
<i>Lonicera caprifolium</i>	äka kaprifol

Fältskikt

Lökväxter

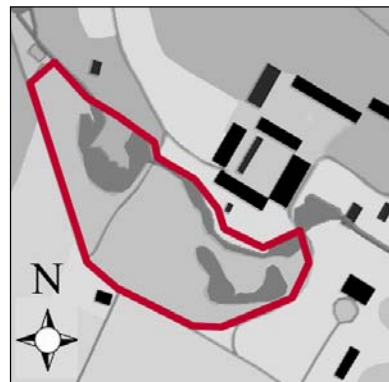
<i>Fritillaria meleagris</i>	kungsängslilja
<i>Gagea lutea</i>	vårlök
<i>Narcissus poeticus</i>	pingstlilja
<i>Tulipa</i> sp.	tulpan

Perenner

<i>Anemone nemorosa</i>	vitsippa
<i>Aquilegia vulgaris</i>	akleja
<i>Caltha palustris</i>	kabbeleka

Den västra parken

Den västra parken får via en praktfull stenmur i söder och öster en tydlig avgränsning mot de intilliggande vägarna. I norr på den andra sidan av ån begränsas parken av ladugårdsområdet. Terrängen sluttar mot öster och följer Listerbyån som här rinner mycket hastigt i en djup fåra. Flera dammar har dikats ut i ån, vilka har skiftande form och storlek. Dammen längst i nordväst är mycket stor och har troligen haft en koppling till kvarnen och sågverket i denna del av godset. Nedanför den översta dammen ligger en damm med en rododendronbevuxen halvö i, den så kallade Lycksalighetens ö som är utmärkt på inventeringsplanen figur 90. Denna damm är relativt igenvuxen. Bland vass, kaveldun och vanliga vita näckrosor går det emellertid att upptäcka den ovanliga röda näckrosen. De nedersta dammarna som ligger närmast slottet och som tidigare innehöll rudor, har en öppen vattenyta, men sly och buskar har på några håll tagit över dess strandlinje. Dammarna skiljs från ån via en halvö. De två dammar som omger den större stenbron och som leder trafiken över till ladugårdsområdet har en vacker stenfotsförstärkt kantlinje.

Figur 87. Den västra parkens läge.
Katharina J. Henriksson 2006.

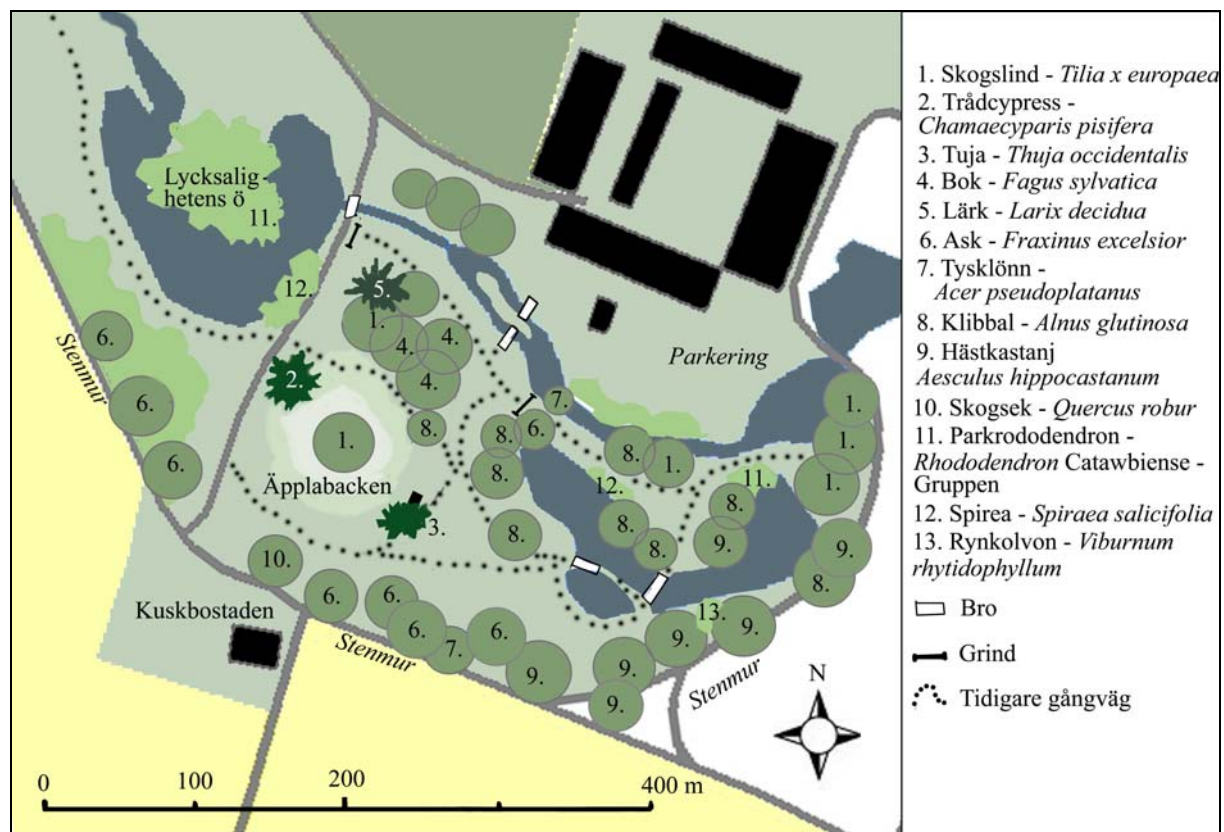
Figur 88. Den nedersta dammen i den västra parken sedd från väster.
Foto: Katharina J. Henriksson 2007.

Iögonfallande i den västra parken är de vita broarna som leder över ån och förbinder de olika delarna i parken med varandra. Vita grindar leder också in och ut ur den fårhage som finns i större delen av området (*fig 89*). Av det gångsystem som en gång funnits i parken syns bara svaga spår i gräset, men man kan utifrån detta och broarnas placering skapa sig en bild av hur det en gång i tiden sträckt sig.

Figur 89. Den västra parken mot norr. Fåren hjälper till att hålla området öppet. I förgrunden syns den gamla stenmuren som omger parken i söder och öster. Foto: Katharina J. Henriksson maj 2006.

Trädsiktet består av både yngre och äldre lövträd. Här växer också äldre exemplar av barrträd som europeisk lärk, tuja och trådcypress. Lövträden består främst av inhemska trädslag som skogslind och ask. I närheten av bron som förbinder slottsområdet och ladugårdsområdet växer fortfarande de lindar som på akvarellen från 1790-talet (*fig 21*) är nyplanterade. Intill muren utmed vägen mot Mölleryd, växer i likhet med den östra parken flerstammiga askar och skogsalmar. Det finns även flera flerstammiga träd inne i parken. Busksiktet i parken domineras av parkrododendron, men här växer även spirea och måbär. I fältsiktet märks under våren lökväxter som fyllblommig påsklilja, vårlök och snödroppar, men få perenna växter. Området i den västra parken hålls till stora delar öppet via fårbetet.

Figur 90. Inventeringsplan över den västra parken.
Katharina J. Henriksson 2006.

Figur 91. Utsikt mot nordväst och grinden i parkens mitt. Till höger i bilden syns Listerbyån. Foto: Katharina J. Henriksson november 2006.

Lista över växterna i den västra parken 2006.

Träd

<i>Aesculus hippocastanum</i>	hästkastanj
<i>Acer platanoides</i>	skogslönn
<i>Acer pseudoplatanus</i>	tysklönn
<i>Alnus glutinosa</i>	klibbal
<i>Betula pendula</i>	björk
<i>Chamaecyparis pisifera</i>	trådcypress
<i>Corylus avellana</i>	hassel
<i>Fraxinus excelsior</i>	ask
<i>Larix decidua</i>	europisk lärk
<i>Populus tremula</i>	asp
<i>Tilia cordata</i>	skogslind
<i>Tilia x europaea</i>	parklind
<i>Thuja occidentalis</i>	tuja
<i>Ulmus glabra</i>	skogsalm

Buskar

<i>Viburnum rhytidophyllum</i>	rynkolvon
<i>Rhododendron Catawbiense</i> - Gruppen	parkrododendron
<i>Symphoricarpos albus</i>	snöbär
<i>Ribes alpinum</i>	måbär
<i>Spiraea salicifolia</i>	häckspirea
<i>Spiraea</i> sp.	spirea

Fältskikt

Lökväxter	
<i>Crocus vernus</i>	vårkrokus
<i>Galanthus nivalis</i>	snödroppe
<i>Narcissus pseudonarcissus</i>	påsklilja
<i>Narcissus pseudonarcissus</i>	
‘Van Sion’ aff.	fylld påsklilja
<i>Tulipa</i> sp.	tulpan
<i>Gagea lutea</i>	vårlök
<i>Scilla sibirica</i>	sibirisk scilla
<i>Scilla bifolia</i>	tidig blåstjärna
Perenner	
<i>Caltha palustris</i>	kabbeleka
<i>Anemone nemorosa</i>	vitsippa
<i>Ranunculus ficaria</i>	svalört
<i>Viola odorata</i>	luktviol

Det tidigare vägsystemet norr om godset

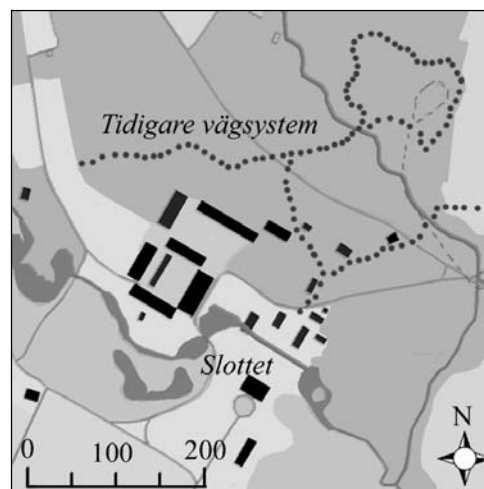
Den väg som på kartmaterialet från 1800-talet slingrar sig genom terrängen norr om godsanläggningen är idag helt försvunnen. Det är mycket svårt att avgöra om den kan ha utgjort ett promenadstråk en gång i tiden. Området är i dag bevuxet med en tät skog av bland annat avenbok, alm, lönn och bok. Terrängen är kuperad med små höjder och genomkorsas av en bäck. På det ställe där det tidigare skall ha funnits en damm omgiven av gångstråket finns numera endast en igenvuxen vattensamling (fig 93).

Det är tydligt att området runt den forna dammen påverkats av människan. Intill vattensamlingen ligger en liten rund kulle som känns anlagd, och smala tillsynes uppbyggda passager leder över vattnet och dess utflöde. Lite längre bort har sten brutits. I närheten av dammen växer flera äldre träd, men de utgör endast inhemska arter och är sannolikt inte heller planterade.

Figur 93. dammen i skogen norr om slottet.

Foto: Katharina J. Henriksson, maj 2006.

Figur 92. Det tidigare vägsystemets sträckning i norr. Längst upp i nordväst rundade vägen en numera igenvuxen damm som ritats ut med streckad linje. Katharina J. Henriksson 2006.

Lista över växter intill det tidigare vägsystemet 2006

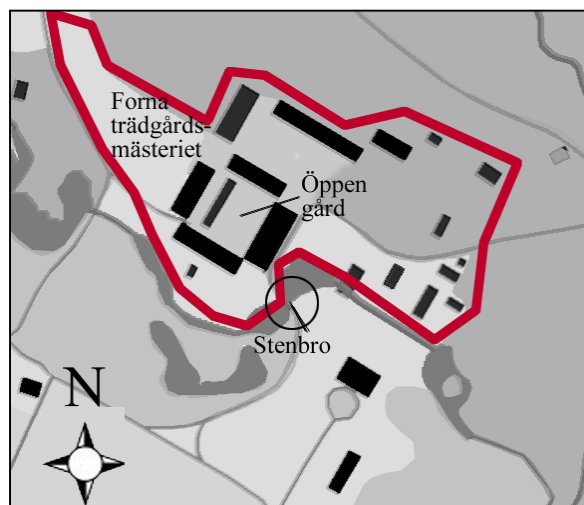
Träd

<i>Alnus glutinosa</i>	klibbal
<i>Carpinus betulus</i>	avenbok
<i>Fagus sylvatica</i>	bok
<i>Fraxinus excelsior</i>	ask
<i>Populus tremula</i>	asp
<i>Prunus avium</i>	fågelbär
<i>Quercus robur</i>	skogsek
<i>Ulmus glabra</i>	skogsalm

Fältskikt

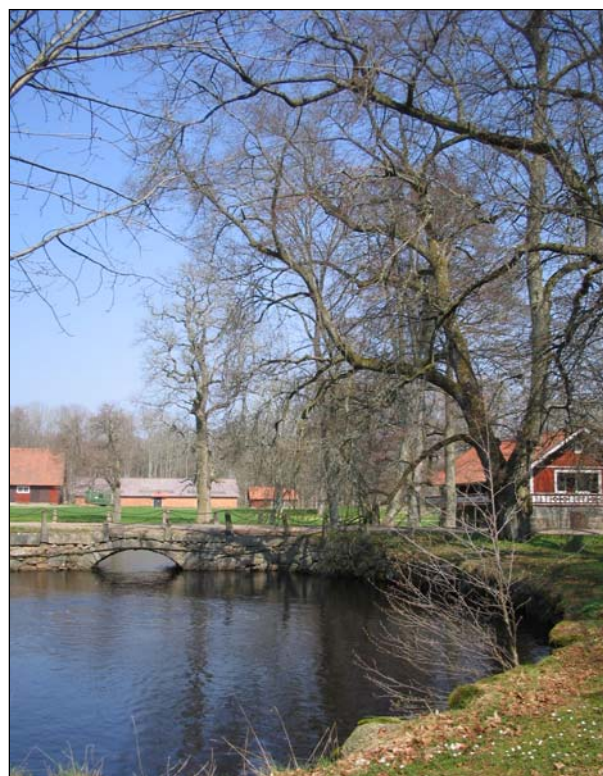
<i>Anemone nemorosa</i>	vitsippa
<i>Ranunculus ficaria</i>	svalört

Ladugårdsområdet

Figur 94. Ladugårdsområdet läge.
Katharina J. Henriksson 2006.

Ladugårdsområdet och slottet förbinds av en vacker gammal stenbro som leder över Listerbyån med ett räck av huggna granitpelare. Denna bro ser i stort sett likadan ut som på fotografier från början av 1900-talet. Tyvärr har stenpelarna nu börjat luta något. Ladugårdsbyggnaderna omger en öppen gård. Utmed en betongmur som sträcker sig tvärs över gården har som nämnts, under 2004 olika buskar planterats. Intill två andra murar i närheten av den södra - och norra längan har planteringar med bland annat perenner anlagts. På gården har också en sittplats gjorts i ordning.

Figur 95. Den gamla stenbron som leder över till ladugårdsområdet sedd från söder.
Foto: Katharina J. Henriksson, maj 2006.

Norr om ladugården finns en gräsrunnel där det tidigare växte ett vårdträd, en ståtlig ek, detta träd har nyligen ersatts med en ny ek. Väster om ladugårdsbyggnaderna där växthuset med tillhörande trädgård en gång låg, breder en gräsyta ut sig. Det enda som avslöjar platsen för det forna trädgårds-mästeriet är den tegelmur som fortfarande finns kvar som en gräns i norr. Norr om tegelmuren breder en kuperad terräng med blandlövskog ut sig där flera gamla ekar växer.

Den gamla trädgårdsmästarbostaden som ligger väster om det forna trädgårdsmästeriet, finns fortfarande kvar, med tillhörande trädgård (*fig 96*). Nordväst om detta hus växer fortfarande flera fruktträd.

Figur 96. Trädgårdsmästarbostaden mot nordväst.
Foto: Katharina J. Henriksson, maj 2006.

Öster om ladugårdsbyggnaderna, i närheten av korsvirkeslängorna ligger en trädbevuxen kulle där den tidigare iskällaren låg. Murarna till denna källare finns fortfarande kvar i kullens mitt, även om taket numera är borta. Bakom iskällaren ligger den forna inspektorsbostaden. Till korsvirkeshusen som utgör privatbostäder, hör egna kringgårdade trädgårdar, med rabatter och gräsmattor. Schweizerhuset omges inte av någon trädgård, men intill huset växer ett bestånd av klibbal och hästkastanj.

Figur 97. Portal i muren nordväst om ladugårdslängorna.
Fotografiet är taget mot sydöst.
Foto: Katharina J. Henriksson, maj 2006.

Lista över växter vid ladugårdsområdet 2006.

Träd

<i>Alnus glutinosa</i>	klibbal
<i>Aesculus hippocastanum</i>	hästkastanj
<i>Pyrus communis</i>	päron
<i>Quercus robur</i>	skogsek
<i>Sambucus nigra</i>	fläder
<i>Ulmus glabra</i>	skogsalm

Buskar

<i>Rubus ideaus</i>	hallon
(gårdsplanen)	
<i>Prunus laurocerasus</i>	lagerhägg
<i>Kolkwitzia amabilis</i>	paradisbuske
<i>Buddleia davidi</i>	syrenbuddleja
<i>Spiraea x arguta</i>	brudspirea
<i>Spiraea vanhouttei</i>	bukettspirea
<i>Berberis thunbergii</i> Rödbladiga Gr.	röd häckberberis
<i>Cotoneaster horizontalis</i>	lingonoxbär
<i>Potentilla</i>	ölandstok
<i>Hortensia</i>	buskhortensia

Fältskikt

Lökväxter	
<i>Scilla sibirica</i>	sibirisk scilla
<i>Hyacinthus orientalis</i>	hyacint
<i>Tulipa</i> sp.	tulpan
<i>Gagea lutea</i>	vårlök
<i>Narcissus pseudonarcissus</i>	påsklilja

Perenner

<i>Viola odorata</i>	luktkviol
<i>Ranunculus ficaria</i>	svalört
<i>Anemone nemorosa</i>	vitsippa

(gårdsplanen)

<i>Delphinium</i> Belladonna -Gruppen	riddarsporre
<i>Paeonia lactiflorum</i>	doftpion
<i>Lysimachia nummularia</i>	penningblad

Klätterväxter

<i>Lonicera caprifolium</i>	kaprifol
<i>Hedera helix</i>	murgröna

4. FRAMTIDEN

Detta avsnitt handlar inledningsvis om restaureringsproblematiken knuten till vården av historiska parker i allmänhet och hur denna kan relateras till Johannishusparken. Baserat på en värdeanalys av parken presenteras ett åtgärdsförslag, samt mer ingående förslag till framtida vård och restaurering.

a) Restaureringsdiskussion

Det finns ett stort antal historiska parker och trädgårdar som i likhet med Johannishusparken bär på en mängd intressanta spår av tidigare århundraden. Hur man bäst bör bära sig åt för att hantera och bevara detta kulturarv är en komplex fråga och lösningarna har inte alltid varit självklara, inte minst med tanke på att restaurering av äldre parker och trädgårdar innebär en delvis annan problematik än restaurering av de historiska byggnaderna.

Sedan några tiotal år tillbaka har diskussioner förts kring hur man bäst bevarar och lyfter fram dessa park- och trädgårdsmiljöer. Ofta ställs frågan om det överhuvudtaget går att bevara en park vars uppbyggnad till stor del består av levande material underkastat tidens gång. Är det den åldrande vegetationen som ska bevaras eller parkens grundidé? En förvuxen berså ger kanske ett helt annat uttryck idag än vad som var tanken från början. Samtidigt skapar äldre träd en stark känsla av autenticitet och historisk tyngd.

Ett flertal exempel finns på hur man närmat sig olika lösningar. På några håll har parker genomgått en omfattande rekonstruktion, där en viss period i parkens historia återskapats. Ett välkänt exempel är parken vid Frederiksborgs slott på norra Själland i Danmark. Här genomfördes åren 1993-95 ett omfattande arbete med att återskapa anläggningen bland annat utifrån en plan från 1720-talet, men också inspiration från samtida anläggningar. Resultatet, en i de närmaste 'perfekt' barockanläggning, är både fascinerande och förvirrande, till viss del en informativ bild av dåtidens prakt, men också en tolkning av historien.

I andra parksammanhang har tillvägagångssättet varit ett annat. Man har istället för att försöka återskapa en viss tid, värnat om de befintliga spåren efter olika århundraden som finns kvar i parken. Frederiksborgs have i Köpenhamn utgör ett exempel där spåren av en formstark anläggning från 1700-talet blandas med uttryck från en senare landskapspark.²¹⁶ Idag förespråkas det senare alternativet ofta som den bästa lösningen från bland andra Riksantikvarieämbetets sida. Detta förhållningssätt innebär också att man undviker att skapa en stilhärmmning som en följd av bristfälligt källmaterial.

Ett tredje alternativ är att i en äldre park helt frångå restaureringstanken och istället fånga känslan av miljön via en modern förnyelse som inte gör anspråk på att vara historisk. En sådan förnyelse kan ibland medföra att värdefulla spår i den tidigare anläggningen går förlorade, men i gengäld öppnas dörren för nutidens behov och krav, såsom handikappanpassning eller en rationaliserad skötsel. Denna lösning är kanske främst lämpad i situationer där källmaterialet om en anläggning är bristfälligt, eller miljön redan påverkats av moderna ingrepp.

²¹⁶Trädgårdsrestaurering, Lp 0366, 2005-04-21, exkursion till Fredensborg, Fredriksborg och Fredensborg.

Det finns flera viktiga riktlinjer rörande restaurering och rekonstruktion av historiska parker som fastställts via *Florensdokumentet*²¹⁷. I detta dokument står det bland annat att "Ingen restaurering och framförallt ingen rekonstruktion av en historisk park får göras utan föregående noggranna studier som kan garantera att arbetena är korrekta ur vetenskaplig synpunkt". I dokumentet föreskrivs även att ingen period bör få företräde framför någon annan, utan alla spår är lika värdefulla i en anläggning.²¹⁸ Förutom de riktlinjer som fastställts har de historiska parkerna via Florensdokumentet fått samma värde som de kulturhistoriskt viktiga byggnaderna²¹⁹.

Restaureringen av Johannishusparken

Efter att Johannishusparkens historia till stora delar klarlagts kan det konstateras att denna plats genomgått en rad förändringar under årens lopp. I anläggningen finns flera mer eller mindre tydliga spår från olika perioder. Förändringarna i miljön har i de flesta fall inte påverkat äldre strukturer, utan genomförts som tillägg till/utvidgningar av befintliga parker och trädgårdar, något som underlättar ett ställningstagande rörande skötsel- och restaureringsåtgärder. I nedanstående åtgärdsförslag har jag valt att följa Florensdokumentet genom att medvetet utgå från vad som finns kvar i parken idag och därmed inte sätta någon period i förgrunden. Stor vikt har lagts vid de kulturhistoriska värdena (se nedan), men samtidigt är det också viktigt att komma ihåg att detta handlar om en privat miljö där ägarnas personliga smak och nyttjandebehov måste få avspeglas.

b) Analys av Johannishusparkens värden

För att nå fram till ett tillfredsställande resultat med ett arbete kring en historisk park, bör som ett första steg, innan förändringar och skötselåtgärder genomförs, parkens värden och kvaliteter sammanställas. Detta för att undvika förhastade beslut och klargöra vad som bör lyftas fram, bevaras eller förnyas. Idag finns ingen vedertagen "mall" för hur en värdering av en historisk park bör läggas upp. I nedanstående värdering har inspiration och upplägg hämtats från den värdering som gjordes i samband med Ronneby Brunnsparkers vårdplan²²⁰. Jag har valt att inte enbart fokusera på de historiska värdena, även om dessa värden är särskilt framträdande just i Johannishusparken. Mina huvudfrågor har varit:

- Vilka är de kulturhistoriska värdena?
- Hur används parken idag?
- Vilka kvaliteter representerar parken för dem som vistas i den?
- Vilka naturvärden finns?

²¹⁷ Florensdokumentet antogs av ICOMOS som ett tillägg till Venedigdokumentet 1982.

²¹⁸ Florensdokumentet. Artikel 15.

²¹⁹ För en mer detaljerad redogörelse och analys av Florensdokumentet hänvisas till Kjell Lundquists artikel (1992), Till parkens försvar, i *Utblick Landskap*, Nr 3, s. 44-49.

²²⁰ Setterby, Å, Lundquist K, Lorentzon, K, Gustavsson R 2000, Bilaga 3.

Kulturhistoriska värden

De kulturhistoriska värdena rör på ett övergripande plan parkens roll som ett landskapligt minnesmärke, som erbjuder möjlighet till historisk reflektion. Dessa kan sedan preciseras och sammanfattas under flera mindre punkter:

- Johannishusparken utgör tillsammans med trädgårdar och parker vid Tromtö, Vambåsa och Grevagården, en del av en gemensam trädgårds- och parkhistoria präglad av samma ägarfamilj alltsedan 1680-talet. Tillsammans utgör dessa en stor del av Blekinges äldsta trädgårdshistoria.
- Johannishusparken hör liksom slottsbyggnaderna samman med det omgivande landskapet och ingår därmed också i en gemensam kontext format av godsets framväxt.
- Under 1700-talet utmärktes gårdsplanen av en symmetrisk barockträdgård, uppdelad i 8 rektangulära kvarter, anpassade till en centralaxel som utgick från slottets entré. Av särskilt värde från denna period är idag mittgången och de bevarade avenboksraderna runt gårdsplanen.
- De till godset hörande alléerna binder samman parken och slottet med det omkringliggande landskapet.
- Den engelska parken som anlades kring sekelskiftet 1800 har anpassats till den rådande topografin och Listerbyåns flöde. Vattnet har även letts om så att flera dammar bildats. Denna park förmedlar fortfarande den engelska landskapsparkens stämning och landskapliga anpassning.
- Den östra parken som till stora delar anlades 1860, har behållit spår av det sena 1800-talets estetik tack vare att denna plats inte genomgått några genomgripande förändringar. Här växer fortfarande flera av de träd och buskar som planterades i samband med anläggandet, weymouthtall (*Pinus strobus*) och robinia (*Robinia pseudoacacia*), men också flera inhemska arter.
- Av Rudolf Abelins anläggningar från 1910-talet finns idag en stenpergola bevarad utmed slottets norra fasad, samt delar av de måbärshäckar i raka linjer som omgav planteringarna.

Arkitektoniska värden

Johannishus gods rymmer idag flera byggnader med höga arkitektoniskt värden. Detta rör både de enskilda husen och samspelet mellan byggnader och park.

- Slottet som anlades 1769-70, efter ritningar av Carl Fredrik Adelcrantz, spelar en huvudroll i godsanläggningen, och utgör också en centralpunkt i godslandskapet..

- Ladugårdslängorna i gråsten väster om slottet som huvudsakligen uppfördes 1766-69, är mycket välbevarade. Byggnaderna har ett nära samband med slottet, då de uppfördes under samma skede.
- Övriga byggnader i slottets närhet har inordnats i den arkitektoniska helheten. Alla är uppförda i samma rätvinklighet, orienterade utifrån huvudbyggnaden, men med varierande arkitektur. Kuskbostaden, schweizerhuset, arbetarlängorna, trädgårdsmästarbostaden, kvarnen och den forna inspektorsbostaden, har alla individuella utseenden präglade av deras tidigare funktion och tillkomstperiod.

Naturvärden

Tack vare närheten till en varierad omgivning med flera olika naturtyper har parken runt Johannishus en förhållandevis hög biologisk mångfald.

- Johannishusparken står i öster i nära förbindelse med Johannishusåsen och delar därmed mycket av åsens fauna och flora.
- Parken utgör med sina gamla träd, buskage och fältskikt ett viktigt avbrott i det storskaliga jordbrukslandskapet och gynnar därmed djur- och fågellivet.
- De äldre träden i Johannishusparken och allén utgör viktiga biotoper för lavar, insekter och fåglar.
- Parkens buskage skapar skydd och häckningsmöjligheter för småfåglar som näktergal och lövsångare.
- Närheten till Listerbyån innebär en koncentration av den biologiska mångfalden i området, då flera olika biotoper möts.

Rekreativa värden

Johannishusparkens roll som rekreativ miljö är relativt begränsad eftersom den inte utgör en offentlig anläggning. Några punkter som kan lyftas fram är:

- Johannishus slott ligger i nära anslutning till Johannishusåsen, ett omtyckt vandringsområde med höga rekreativa värden. Parken bidrar med sitt lummiga intryck till landskapsbilden då man vandrar utmed åsen.
- Slottsparken har ett högt rekreativt värde för ägarfamiljen, men även för större grupper som vid några tillfällen under sommarhalvåret utnyttjar miljön, då den erbjuder en stor variation via sina skiftande miljöer och närheten till vatten
- I parken finns stora öppna ytor som skapar möjlighet till lek och idrott.

c) Riktlinjer och åtgärdsförslag

Med utgångspunkt i Johannishusparkens historia och ovan specificerade värden har ett förslag till riktlinjer och åtgärder tagits fram. Detta syftar till att ge råd inför framtida punktinsatser men också den dagliga skötseln. I allmänhet handlar dessa åtgärder inte om att lägga till nya omfattande element/inslag i parken. Istället ges förslag på hur det befintliga innehållet i anläggningen, som exempelvis vegetation, siktlinjer och rumslighet, kan förtydligas.

Övergripande mål

Landskapet och parken

Generellt och på landskaplig nivå bör skötselåtgärderna framförallt inriktas mot att återupprätta kontakten med det omkringliggande landskapet. Främst är det den visuella kontakten mellan park och landskap som bör bli mer framträdande.

De upplevelsemässiga och rent fysiska sambanden mellan huvudgodset och de omkringliggande ägorna har historiskt sett varit stark. Det är idag även viktigt att de som vandrar utmed åsen eller vistas i landskapet runt slottet kan ta del av denna koppling. På samma sätt är det önskvärt att man från slottsområdet både kan njuta av lummigheten i parken och se ut över det omgivande landskapet.

Från Johannishusåsen och den plats som idag kallas Hammars kulle (*fig 100 och fig 98*) har en viktig siktlinje funnits i riktning mot slottet. Samtidigt har man från området närmast slottet kunnat se i motsatt riktning mot åsen och den skeppssättning som finns på Hammars kulle. De öppnare ytorna som bredde ut sig på andra sidan Listerbyån och som hölls öppna via fårbete, bidrog även till att man från den östra parken hade en friare utsikt över ån och landskapet på andra sidan om denna. Även om vegetationen inte var lika omfattande utmed ån som idag är det oklart om man från den östra parken i alla riktningar haft utsikt över landskapet och åsen.

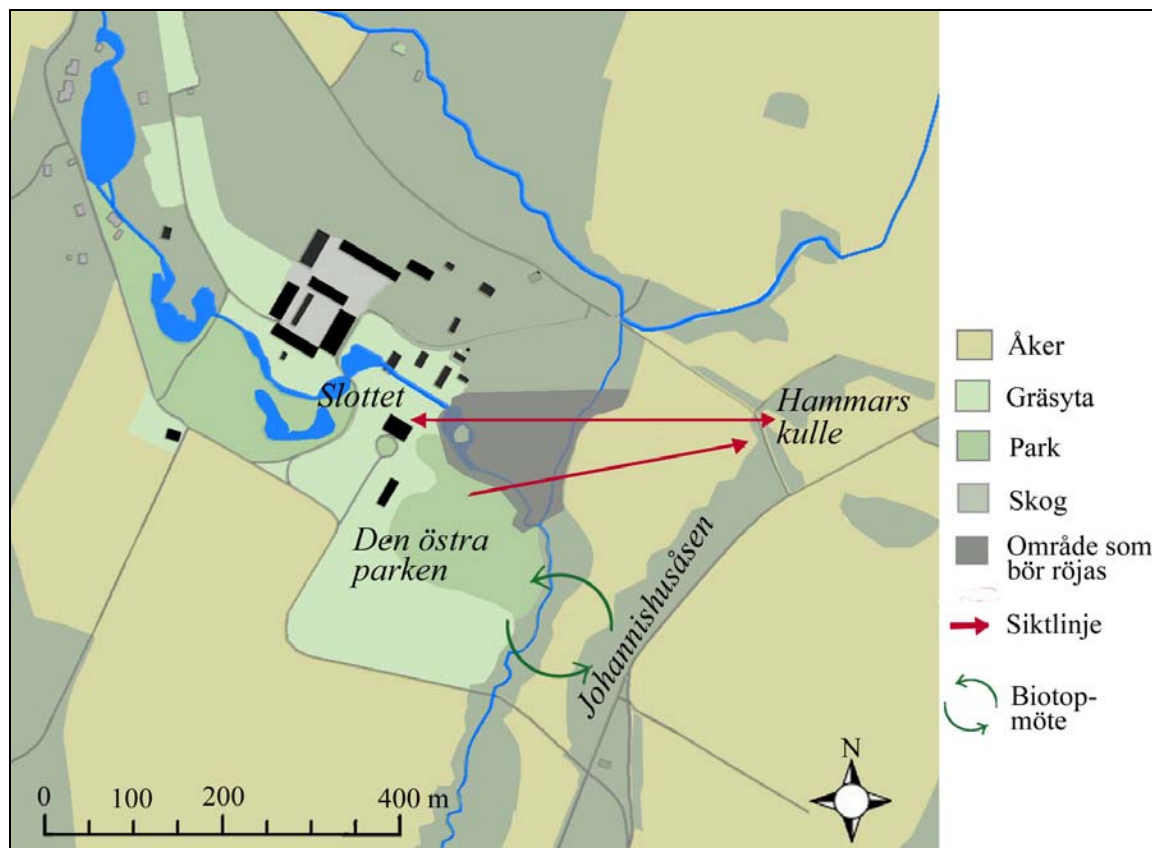
Figur 98. Siktlinjen från Hammars kulle mot slottet 1915. Skeppssättningen syns i förgrunden. Johannshus godsarkiv.

Figur 99. Utsikten från samma plats år 2006. Slottet döljs helt av vegetationen. Foto: Katharina J. Henriksson september 2006.

Figur 100 sammanfattar de siktstråk vid godset som tidigare funnits samt förslag på områden där viss röjning av vegetationen är aktuell för att lyfta fram dessa. Med röjning åsyftas en avverkning av buskage, sly och mindre träd i områdena norr om slottet intill Listerbyån, vilka framförallt uppkommit de senaste 30 åren och som inte utgör vegetation kopplad till den ursprungliga anläggningen.

Punkter som binder samman åsen och den östra parken, och som är viktiga för fågel- och djurlivet och deras möjlighet att ta sig mellan tätare buskvegetation intill ån, och åsens höjdrygg, framgår också av figur 100 (de gröna pilarna). Vegetationen bör sparas i dessa områden.

Figur 100. Övergripande analyskarta över värden som via skötselåtgärder/restaurering bör lyftas fram eller bevaras. Katharina J. Henriksson 2006.

Rumslighet

Johannishusparken utgör på sätt och vis flera parker som också avspeglar det historiska förloppet. Genom att lyfta fram varje dels särdrag bevarar man inte bara de historiska spåren utan förstärker också känslan av variation. De olika områdena kan ses som rum, då de på de flesta håll tydligt skiljer sig från varandra och intilliggande verksamheter. I parkerna finns i sin tur också en rumslighet i mindre skala. De sammanbindande dragen i anläggningen som helhet rör siktlinjerna. Kopplingen mellan rumslighet och siktlinjer är därför viktig. Det kan röra sig om att skymta slottet från en punkt i den östra parken eller att från lusthuset kunna se ut över landskapet. Dessa principer illustreras översiktligt i figur 68 och mer detaljerat i delområdesbeskrivningarna.

Delområden

Skötsel och restaureringsåtgärderna nedan utgår från samma delområden som inventeringen, vilket på sätt och vis splittrar upp miljön och den gemensamma helhetsbilden. Samtidigt känns denna uppdelning relativt naturlig tack vare de tydliga gränserna runt parkområdena som bland annat skapas via murar och vägar. Denna uppdelning är också praktiskt lättare att utgå från då det tydligare framgår vilket område som avses.

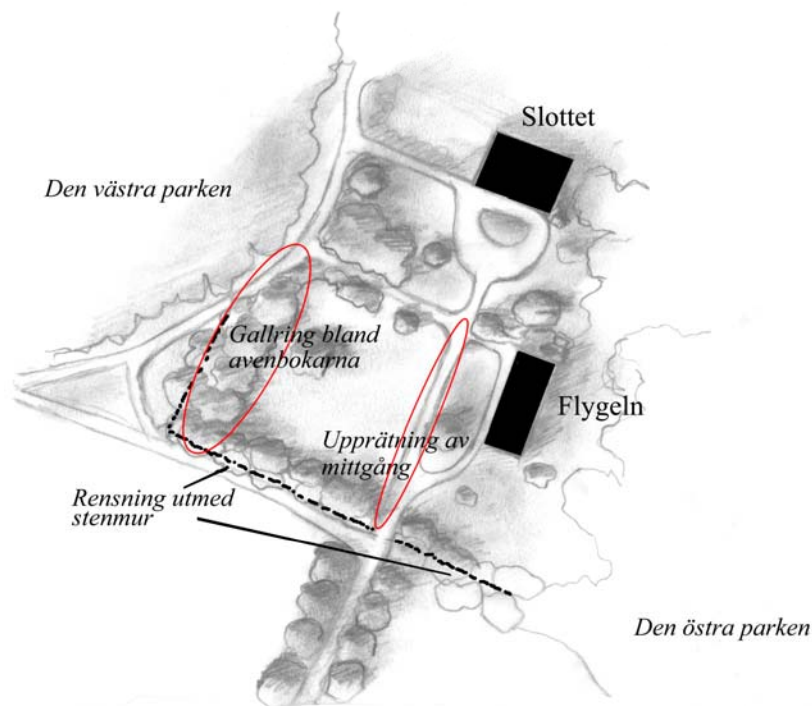
Gårdsplanen

Gårdsplanen spelar en central roll i godsanläggningen då den skapar en fond till slottet i söder och bidrar till det första intrycket av miljön. Av den tidigare symmetriska trädgården som fanns här under 1700-talet återstår idag centralaxeln, raderna med avenbokar och de yttre linjerna som markeras med stenmurar. I övrigt präglas platsen av friare buskage och solitära träd som tillkom under sent 1800-tal och tidigt 1900-tal. De olika periodernas formspråk skapar ett intressant möte mellan raka och mjukare linjer.

Mål

Inför framtiden är det önskvärt att behålla spåren från både 1700-, 1800- och 1900-talen, vilka vittnar om de olika uttryck som platsen haft under historiens gång. Redan i dagsläget har några av dem försvagats. Mittgången är inte längre lika rak och bred som den en gång var (*fig 103*), och platsen tenderar att bli alltmer kal då buskar och träd drabbas av sjukdom och successivt försvinner i samband med stormar.

Det är en delvis svår balansgång mellan att låta gårdsplanen bli alltför öppen och opersonlig och att återplantera området med för mycket vegetation så att vyn mot slottet går förlorad. En viktig målsättning med skötseln bör vara att gårdsplanen, utan att förlora i karaktär och skönhet, samspelar med och lyfter fram huvudbyggnaden.

Figur101. Skiss över området framför slottet och några av de viktigaste restaureringsåtgärderna. En närmare förklaring av åtgärderna presenteras nedan. Katharina J. Henriksson 2007.

Solitära träd och buskar

Figur 102. Hängasken öster om mittgången utgör en viktig solitär på gårdsplanen. Trädet är tyvärr i sämre skick och kan i framtiden behöva ersättas av ett träd med liknande karaktär. Foto mot söder: Katharina J. Henriksson, maj 2006.

De solitära träd som växer framför slottet utgörs idag av en alm med flera stammar, en hängask (*fig 102*), en pelaridegran samt en grupp träd norr om flygeln där framförallt en hängbok är utmärkande. Det har även funnits flera andra träd i området, bland annat ytterligare en alm i den södra delen. Buskarna utgörs av benved, syrener, doftschersmin med flera. Aktuella åtgärder på gårdsplanen sammanfattas nedan:

- Då de befintliga träden dör bör dessa återplanteras. Återplanteringen bör utgå från dagens system där högre träd växer längst bort från slottet räknat, medan de lägre buskarna planterats närmare huvud- byggnaden²²¹.
 - Vid en återplantering bör man välja träd som vuxit på gårdsplanen tifygare, som hängas eller hängbok, eller också arter som har ett liknande formspråk. Detta skulle då motivera den framträdande roll de får på gårdsplanen och återupptar 1800-talets och det tidiga 1900-talets vegetationsuttryck. Vid planteringen bör siktlinjen från allén mot slottet hållas öppen.
- De befintliga träden och buskarna framför slottet bör beskäras, och rotskott, stamskott, sly och ogräs rensas ut. Något som förhöjer intrycket av platsen. Framförallt syren och schersminbuskagen bör inte bli alltför stora, dessa mår också bra av en rejäl förnygringsbeskrning ungefär vart tionde år, där majoriteten av de grövsta grenarna kapas i marknivå.

Grusgångarna framför slottet

Till skillnad från de flesta andra vägar i parken runt slottet visar kartmaterialet och äldre fotografier att gårdsplanens mittgång funnits kvar och behållit sin rätta sträckning genom århundradena. Denna väg har i nuläget förskjutits något åt öster och bör därför rätas upp samt breddas. Som utgångspunkt kan fotografier över mittgången från 1900-talets början användas (*fig 103*).

²²¹ Denna plantering rekommenderades redan under 1800-talet. I en beskrivning i *Ekonomisk Quartalskrift* från 1863 över den "engelska stilen" förordas bland annat att högre träd inte borde planteras närmare husets framsida än ett avstånd på 150 meter, med undantag för lägre träd eller sådana som var ovanligt vackra.

Figur 103. Slottet och mittgången omkring 1920. En rak och bred mittgång leder fram till slottet. Johannishus godsarkiv

Figur 104. Slottet och mittgången år 2006. Gångvägen bör rätas upp och gräskanterna regelbundet kanthuggas.
Foto: Katharina J. Henriksson september 2006.

- Rensning och eventuell kanthuggning av gångvägarna framför slottet ger omedelbart ett välskött intryck (*fig 103*) och är den del av skötseln som bör stå högt på prioriteringslistan.

Gräsrundeln

Rundeln framför slottet utgör en blickpunkt som ses från långt håll. Platsen har genom åren varit planterad med olika växter med skiftande karaktärer. Det har även funnits blomsterurnor på stenpelarna. Det som kanske framförallt gör rundeln intressant är den stenmur som bygger upp höjdskillnaden framför slottet och som anlades under 1700-talet. Denna mur bör inte döljas bakom alltför höga växter utan hållas väl synlig. En rabatt med låga, väldefinierade växtvolymmer i likhet med de befintliga passar därför bäst framför muren. På långt håll är också en rabatt med få formstarka växter mer iögonfallande än en mer blandad, småskalig rabatt. Ett sätt att ytterligare lyfta fram rundeln kan vara att plantera ett lite större antal vårlökar i ytan.

Figur 105. Stenmuren från 1700-talet som bygger upp höjdskillnaden framför slottet bör hållas fri från högre växter så att den är väl synlig från håll.

Foto: Katharina J. Henriksson, juli 2006.

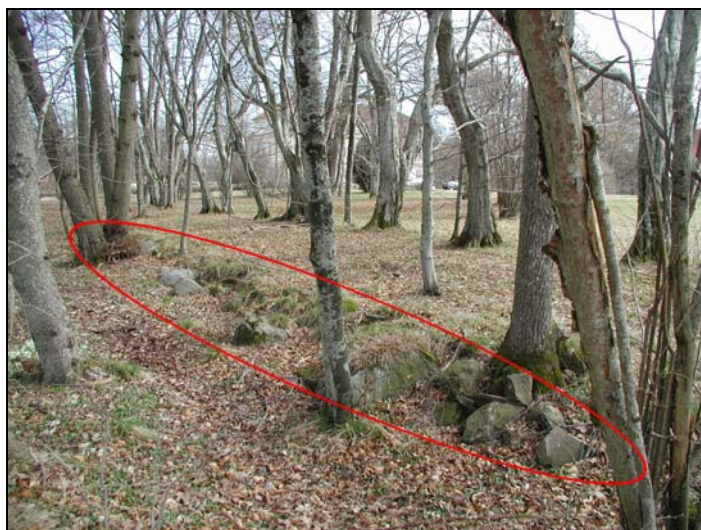
Stenmurarna väster och söder om gårdsplanen

En äldre stenmur är idag en stor och värdefull tillgång, både på grund av sitt vackra formspråk och tydliga avgränsande funktion. De lägre murar som byggts upp framför raderna med avenbok i söder och som delvis skymtar i väster ger dessutom en hänvisning om gårdsplanens tidigare gräns (*fig 106 och fig 107*). Tyvärr har vägen som leder från allén vidare mot Mölleryd anlagts högre än den södra muren, vilket skymmer denna och skapar en sluttning ned mot avenboksraderna.

- Murarna bör lyftas fram genom att sly och gräs hålls nere, en åtgärd som också nyligen genomförts i söder. I väster bör även större träd som växer på och intill muren tas ned.
- Eventuella skador på muren bör försiktigt lagas, såsom stenar som faller ur, förskjutningar och liknande.

Figur 106. Muren i söder skymms till stor del av vägen.
Foto mot öster: Katharina J. Henriksson, januari 2007.

Figur 107. Stenmuren väster om gårdsplanen vittnar om den forna trädgårdens yttre gräns och bör befrias från de träd som växer på/intill den.
Foto mot nordöst: Katharina J. Henriksson, januari 2007.

Avenbokarna runt gårdsplanen

Avenbokarna runt gårdsplanen har ramat in området söder om slottet i över 300 år. Under 1700-talet utgjorde detta vegetationselement klippta "häckar" som var 10 alnar höga (omkring 6 meter) i väster och öster, medan den södra "bersån", (lövgången) hade en annan, troligen mer högvuxen karaktär. Idag har dessa träd fått ett alléliknande uttryck då avenbokarna fått växa fritt på höjden.

- Avenbokarna bör idag ses som en smal allé, där stamskott avlägsnas. Beskärning av kronorna skulle troligen göra mer skada än nytta.
- Som ett första steg bör sly och träd som tillhör andra trädarter än avenbok tas ned, då dessa bidrar till konkurrensen om ljus (*fig 107*). Då framträder också tydligare de mönster som avenbokarna planterats efter. En första skötselåtgärd bör även vara att avlägsna alla döda och sjuka grenar hos avenbokarna.
- Marken runt träden innehåller efter alla år troligen lite näring, och skulle kunna förbättras med en mulching, det vill säga en jordförbättring där väl komposterad naturgödsel i en sträng drygt en meter ut från stammarna i båda längdriktningarna läggs ovanpå marken.
- De tidigare häckarna i väster bör som nämnts befrias från andra trädslag som trängt sig in bland raderna. Några av avenbokarna har till exempel exemplar av bok nära inpå sig vilka stjälar näring och ljus. För att skapa bättre förhållande för avenbokarna bör också den mindre "skog" av andra trädslag som vuxit upp mellan vägen i väster och dem tas ned. Då framträder även den mur som markerar den linje utmed vilken träden är planterade.²²²

Figur 107. Principbild för utgallring av andra trädarter som växer bland avenbokarna i väster.

Foto: Katharina J. Henriksson, januari 2007.

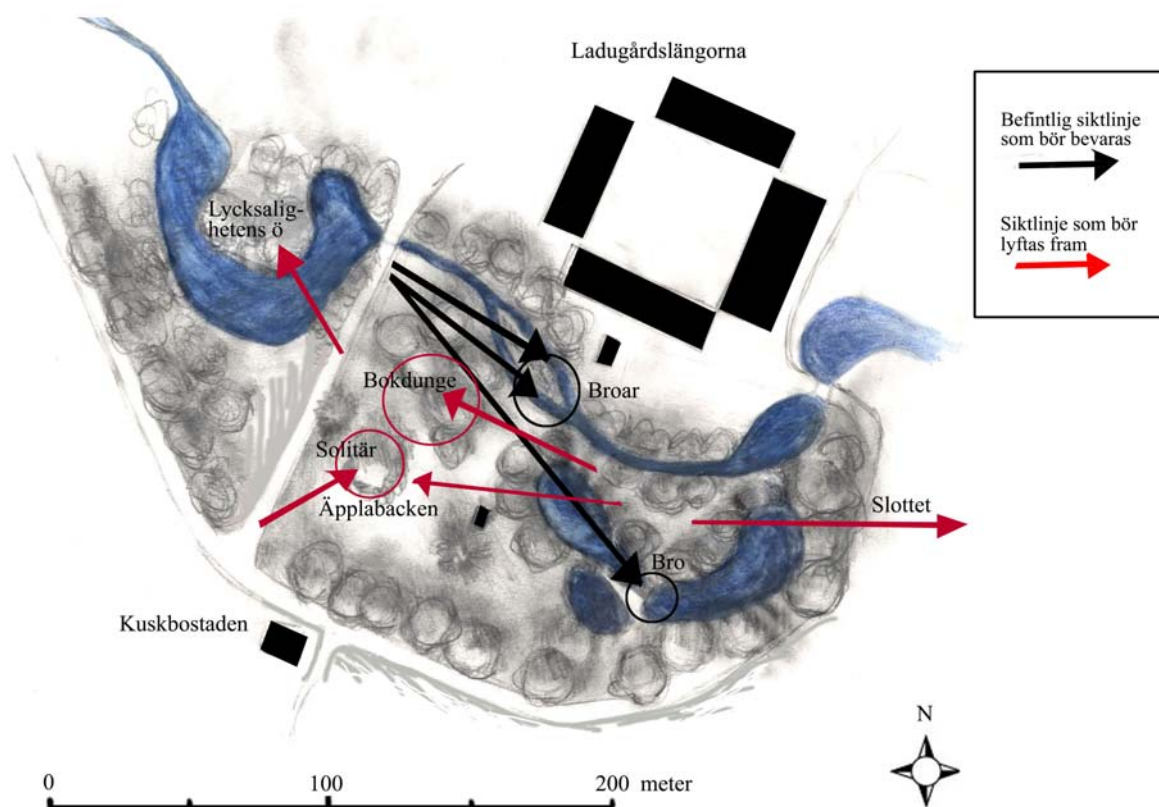
²²² Åtgärderna baseras bland annat på dialog med handledare Kjell Lundquist.

Den västra parken

Den västra parken hålls liksom de engelska landskapsparkerna under 1700-talet öppen, tack vare ett befintligt fårbeta. Tätare buskskikt saknas i regel med undantag av mindre buskage som växer i närheten av dammarna. Konkurrensen mellan träden är inte heller lika hög som i den östra parken, och utglesning av sly och mindre träd runt de äldre träden är därför inte nödvändig annat än i enstaka fall. Den västra parken har en stor potential då den i framtiden kan knytas till aktiviteterna i de närliggande ladugårdslängorna.

Mål

Den sluttande terrängen, närheten till vatten och de äldre träden är en stor tillgång för parken som bör främjas via fria siktlinjer. Fårbetet bör även i fortsättningen finnas kvar för att hålla området öppet.

Figur 108. Översiktlig plan över viktiga siktlinjer och blickpunkter i den västra parken som bör bevaras eller lyftas fram via avverkning av skymmande sly/ yngre träd.

Träden

De äldre träden bidrar väsentligt till parkens stämning. Flera av dessa träd har vackra och individuella uttryck och utgör viktiga blickpunkter då man vandrar genom området.

- Skötsel och eventuell avverkning bör ha som mål att lyfta fram de äldre träden så att de är väl synliga från håll. Detta kan innebära att yngre träd som spontant uppkommit och som skymmer sikten tas ned.
- Genom att i framtiden vid behov återplantera träd på liknande platser som tidigare kan man aktivt styra återväxten och undvika en park utlämnad till slumpen där siktlinjer växer igen och träden växer för nära varandra. Vid en eventuell återplantering ger stubbar efter större träd en anvisning om tidigare planteringsmönster. Detta gäller bland annat för de granar i norr som stått planterade i triangel. När äldre träd faller i stormar eller dör kan man, om stubbarna tas bort, istället markera platsen med en skylt.

Figur 109. Dungen med bokar - ett viktigt blickfång på den norra sluttningen i den västra parken. Foto mot nordväst: Katharina J. Henriksson, januari 2006.

Figur 110. Skogslinden på höjden i den norra delen av parken. Foto mot nordväst: Katharina J. Henriksson, januari 2006.

- Även om det inte är nödvändigt att man från alla punkter skall kunna se slottet är det effektivt om i alla fall en siktlinje öppnas mot huvudbyggnaden från något håll, exempelvis från ön i parkens södra del. Tyvärr innebär detta att några äldre alar intill vattnet måste tas ned. Dessa träd skulle dock troligen ändå inte i längden klara stormar och ökad konkurrens från varandra då de växer mycket tätt.

Figur 111. Dold siktlinje mot slottet i sydöst, som bör lyftas fram genom några skymmande alar som växer vid vattnet tas ned. Foto: Katharina J. Henriksson, januari 2006.

Stenmuren

Den kanske ståtligaste stenmuren vid godset är den som till stora delar omger den västra parken. Muren har på några ställen i sydöst rasat och behöver lagas, men är i övrigt i god kondition.

Figur 112. Detalj av den västra parkens mur - ett avancerat stenpussel. Foto: Katharina J. Henriksson, september 2006.

Dammarna

- Genom att hålla strandlinjen ren från buskar, sly och högt gräs framträder dammarna tydligare och kontakten med vattnet blir bättre, men ta bort sly från de ofta branta strandkanterna är ett svårt arbete. Lättast utförs detta från båt eller strandkant under sen höst, efter lövfällningen då det är lättare att urskilja skotten och buskarna. Beskär man under vår och sommar finns risk att nya skott omedelbart skjuter upp (sly av lönn kan beskäras under våren, i samband med savstigningen).

Figur 113 . Dold utblick mot nordöst och Listerbyån. Strandkanten bör befrias från vegetationen som skymmer utblicken över vattenytan. Foto: Katharina J. Henriksson, september 2006.

- De dammar som finns i den västra parken är i behov av att lyftas fram genom att vattenytorna hålls öppna och fria från vass och kaveldun. I de nedre dammarna är detta ett begränsat problem, då vattnet är relativt rörligt, men i de övre dammarna är graden av igenväxning hög. Punktinsatser där man rensar upp/muddrar bland vattenväxterna skulle behöva utföras där. Muddring utförs med grävaggregat eller mudderpump som monteras på en verktygsbärare. För detta krävs ett fast underlag att stå på. Grusvägen söder om dammen där Lycksalighetens ö ligger, utgör sannolikt en lämplig utgångspunkt. Grävaren och pumpen som ofta når ner till 2,1 meters djup gräver upp vass och kaveldun med rötterna. Framförallt pumpen är lämplig för rensningar av bottenväxter och rotfilt. Vass, kaveldun och sly intill strandkanten kan även klippas av med ett skärverktyg från båt. Inplantering av karpfisk som livnär sig på vattenväxterna skulle också utgöra ett alternativ för att hålla vattenytorna öppna.

Figur 114. Lycksalighetens ö sedd mot nordväst omkring 1915. En öppen vattenspegling omger ön. Johannishus godsarkiv.

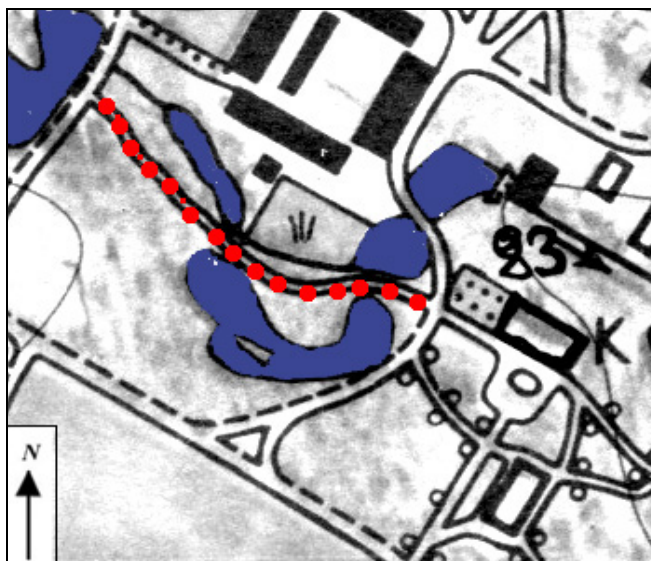

Figur 115. Samma plats sommaren 2006, som visar en hög grad av igenväxning. Dammen bör via muddring befrias från vattenvegetationen så att en öppen vattenyta åter blir synlig i likhet med situationen på figur 114. Foto. Hans Wachtmeister 2006.

De tidigare gångsystemet

Det tidigare gångsystemet i den västra parken är idag helt övervuxet. Tack vare grindarna och de vita broarna är orienteringen i parken ändå relativt tydlig.

- Ökar användandet av parken i framtiden skulle en del av gångsystemet kunna återskapas för att underlätta framkomligheten, exempelvis från sydöst och fram till broarna som leder över mot ladugårdsområdet, eller också hela sträckan upp mot vägen i norr, vilket skapar möjlighet att uppleva hela parken från gångvägen. Det forna gångsystemet framgår av de ekonomiska kartorna från 1920 och 1972 (Bilaga 1 och 2), men kan även lokaliseras i dagens park som en svag skiftning i gräset.

Figur 116. Förslag på vägsträckning som vid en restaurering av gångsystemet i den västra parken bör prioriteras. Vägen skymtar i figur 117. nedan. Utsnitt ur den ekonomiska kartan 1972. Bearbetning: Katharina J. Henriksson 2007.

Figur 117. Skiftningar i den västra parkens gräs anger de tidigare gångvägarnas sträckning. Dessa spår utgör ett viktigt underlag vid en eventuell framtida restaurering av vägsystemet. Foto mot nordväst: Katharina J. Henriksson, maj 2006.

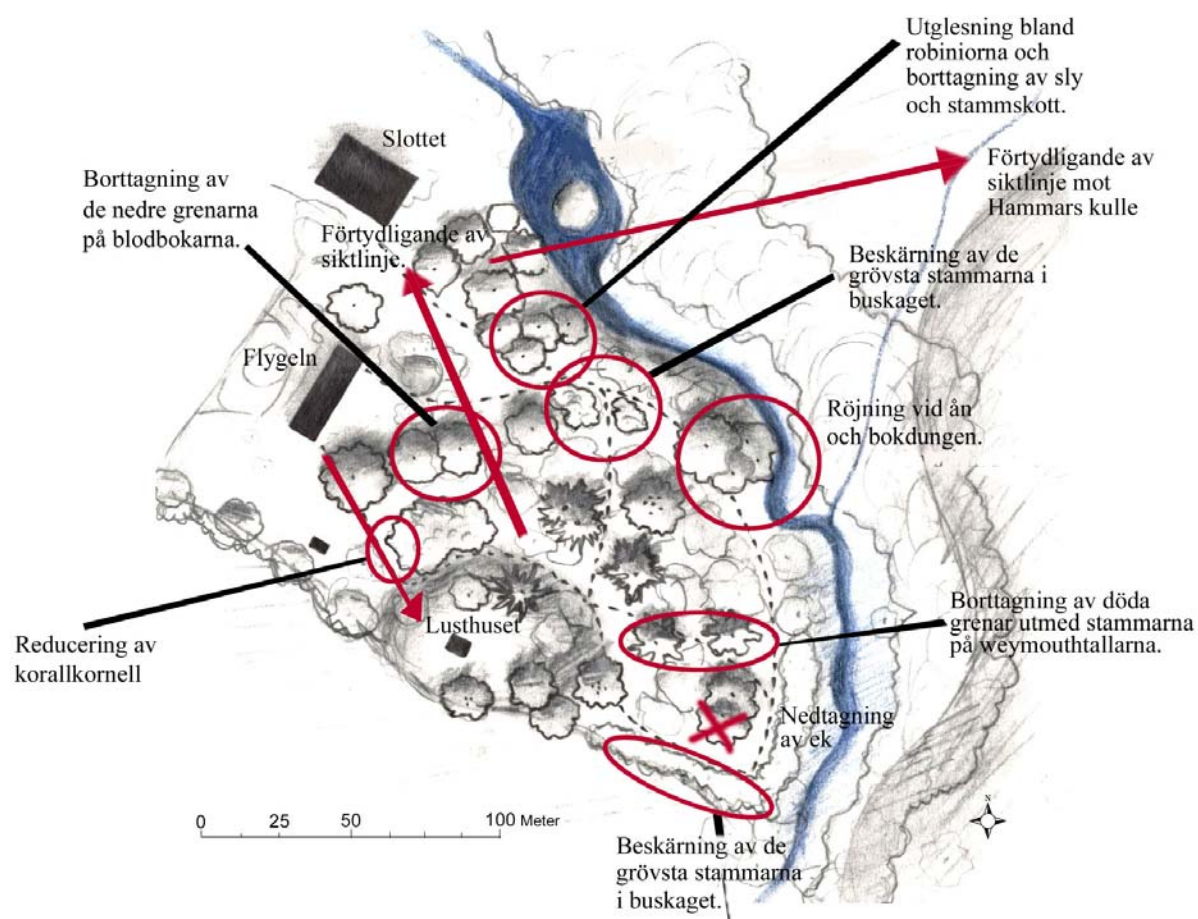
Den östra parken

Den östra parken är idag mycket igenvuxen av sly och buskar som gör parken svår att överblicka. Här behövs mer omfattande skötselinsatsen än i till exempel den västra parken. Via en röjning av vegetationen som uppkommit de senaste årtiondena lyfts parkens ursprungliga vegetation och topografi fram. Kullen i söder och sluttningen ner mot ån skapar, liksom tidigare, goda grundförutsättningar till en vacker miljö.

Mål

Målet med parkens restaurering bör vara att lyfta fram ett uttryck som bättre stämmer överens med den tidigare känslan i parken, vilken idag bara anas. På så sätt blir denna del av slottets omgivning också mer lockande att besöka, samtidigt som de ursprungliga kvaliteterna bevaras. Det är av stor vikt att behålla den stämningsfulla karaktären som de åldrande träden skapar.

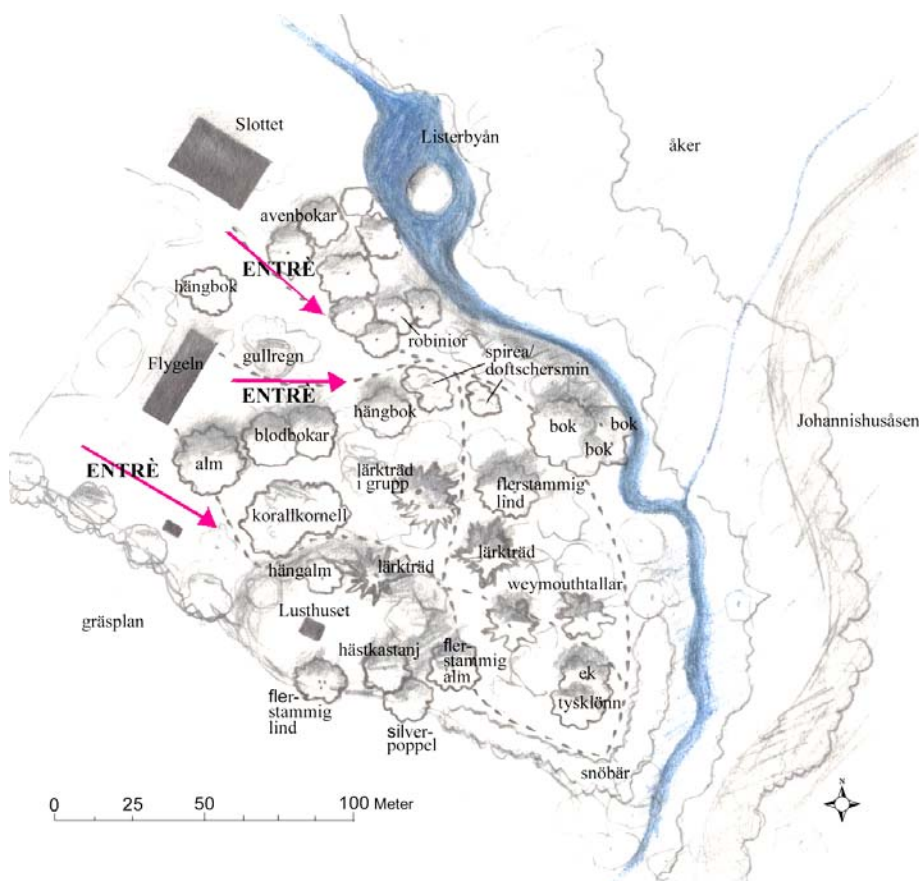
Ett stort problem är att flera av parkens träd vuxit sig höga och smala på grund av konkurrensen om ljus. Detta i kombination med en delvis fuktig mark gör att de lätt blåser omkull i samband med stormar.

Figur 118. Plan som sammanfattar siktlinjer och skötselåtgärder i den östra parken. Katharina J. Henriksson 2007.

Entréerna till parken

- Ett första steg i parkens restaurering bör vara att förtydliga entréerna (*fig 119*) och skapa siktlinjer in i området, och på så sätt göra den mer lockande. De tidigare gångvägarna in i området ledde ursprungligen från flygelns och slottets östra sidor. Ett problem är att gångvägarna tidigare angav en riktning in i parken förbi buskage och träd i mjuka slingor vilken idag gått förlorad. Ett alternativ för att återfå denna känsla är att ta fram och återställa gångvägarna alternativt klippa gräset så att en grässtig bildas där de tidigare gångvägarna gick.

Figur 119. Skiss som visar parkens entréer, vilka bör lyftas fram ytterligare. Katharina J. Henriksson 2007.

- Ytterligare ett sätt att förtydliga entréerna är att delar av det busk- och trädskikt som skymmer sikten in parken när man står öster om flygeln och slottet, tas bort för att locka besökaren visuellt in i området. Detta kan utifrån genomföras genom att det förvildade buskagen av spirea och schersmin som döljer parken från detta håll kraftigt beskärs.
- Skötselinsatser riktade mot robiniorna och området runt dem tydliggör entrén till den östra parken. Troligtvis har flera av robiniorna uppkommit ur rotskott. Konkurrens mellan dem har medfört att flera av träden fått ett långsmalt och delvis lutande växtsätt. Några av träden med bäst utvecklad stam och krona bör därför sparas och övriga tas ned, och nya rotskott från dessa träd hållas efter.
- För att skapa siktlinjer in i parken även från området bakom flygeln bör kronorna på de båda blodbokarna som växer här höjas något genom att de nedersta grenarna tas

bort, något som också underlättar för skötseln av fältskiktet. Genom en beskärning (i marknivå) av buskaget med korallkornell framträder lusthuset och kullen i bakgrunden bättre då man står vid flygeln.

Siktlinjer och blickpunkter inne i parken

Inne i parken finns idag flera mer eller mindre tydliga siktlinjer och blickpunkter. Dessa bör lyftas fram och förtydligas så man i likhet med 1800-talets parker hela tiden lockas vidare. Blickpunkterna kan exempelvis utgöras av träd med individuella uttryck som exempelvis den flerstammiga linden, hängboken (*placeringen framgår av fig 119*) eller gruppen med gamla bokar intill ån (fig 120). Andra blickpunkter är slottet och flygeln.

Figur 120. Gruppen med bokar intill ån bör tydliggöras från håll. Foto mot öster: Katharina J. Henriksson, maj 2006.

- De viktigaste siktlinjerna som bör lyftas fram utgår från kullen där lusthuset står, mot landskapet i söder, och från parken mot vattnet. Den närmaste delen av åsen som skymtar längst i öster skulle också kunna bli en betydelsefull vy genom att den täta vegetationen utmed ån glesas ur.
- Kontakten mellan åkerlandskapet i norr och parken bör förstärkas. Utgångspunkt bör vara platsen där den tidigare sittplatsen omgiven av avenbokar låg på en höjd ovanför ån. Härifrån kan utsikten mot vattenytan och landskapet bli i ögonfallande.

Buskagen

- Buskagen med bland annat spirea och schersmin i närheten av parkens norra entré (*fig 119*) är i stort behov av beskärning. Buskarna bör beskäras vid marknivå och förnyngas då i samband med att nya skott skjuter upp. I anknytning till denna åtgärd skall även sly som trängt sig in i buskaget tas bort.
- Snöbären utmed den södra delen av parken kan beskäras på liknande sätt som spireabusken. Genom att göra öppningar i buskaget skapas utblickar mot landskapet.

Träden

- De träd som bland annat markerats ut i *figur 119* utgör den äldsta vegetationen i parken och består av både inhemska och exotiska arter, med skilda uttryck där flera av dem växer som flerstammiga träd. Yngre träd och sly som växer närmare dessa träd än 10 meter bör avverkas för att skapa utrymme. På några håll blir man på sikt även tvungen att ta ned några av de äldre träden, då de lutar eller står alltför nära varandra (*fig 121*). Detta bör göras i etapper där stammen bit för bit sågas ned. Annars finns risk för att skada de närstående trädet.

Figur 121. Tysklönn och ek i hård konkurrens om utrymmet. Eken som utgör det högra trädet i bilden är i sämst skick och bör tas ned.
Foto: Katharina J. Henriksson, maj 2006.

- Andra åtgärder i det äldre trädskiktet är att avlägsna alla döda grenar utmed stammarna och i kronorna, vilka utgör en säkerhetsrisk. Detta gäller inte minst weymouthtallarna.
- Några av de yngre träden som inte konkurrerar med äldre träd bör befrias från sly och bevaras. På så sätt säkerställs en ny generation träd i parken. Särskilt rädd bör man vara om några av de skott från bland annat rödblåg tysklönn, silverpoppel och bok som spontant uppkommit på flera ställen i parken.

Fältskiktet och det tidigare gångsystemet

- En uppsamling av nedfallna grenar bör utföras årligen, förslagsvis under tidig vår, för att underlätta arbetet med att hålla gräset nere. Genom att slå gräset några gånger per säsong på samma sätt som tidigare, hindrar man även sly att växa upp mellan träden i parken.
- De tidigare gångvägarna inne i parken kan relativt enkelt lokaliseras och eventuellt också restaureras. Detta utförs i sådant fall med utgångspunkt från den ekonomiska kartan från 1920 (Bilaga 1), men sträckningen kan också klarläggas genom provgrävning på plats då grusrester efter gångvägarna fortfarande finns kvar i jorden. Vid en restaurering där eventuellt nytt grus tillförs är det önskvärt att detta överensstämmer med det tidigare materialet i gångvägarna. Ett alternativ till att fullt ut återställa gångvägarna är att som nämnts ovan istället regelbundet klippa gräset utifrån gångvägarnas tidigare sträckning.

Figur 122. Tidigare gångväg, omkring två meter bred, som ledde från flygelns östra sida in i parken. Fotografiet är taget mot sydöst. Katharina J. Henriksson, maj 2006.

Figur 123. Entrégång in i parken från flygel mot nordöst. Under gräset finns fortfarande gruset från gångvägen kvar. Foto: Katharina J. Henriksson, maj 2006.

Samspelet med vattnet

- Omfattande ytor utmed ån är i behov av en röjning där sly, mindre träd och stora delar av buskskiktet tas bort. På så sätt blir parkens samspel med vattnet tydligare. Områden som i första hand bör prioriteras framgår av figur 100. Genom röjning på båda sidor om ån förtydligas även utsikten mot landskapet norr och öster om parken.
- Det är även aktuellt med ett förtydligande av åns strandlinje genom att man avlägsnar vass och sly ute i vattnet. En radikal förändring för att förtydliga strandlinjen skulle vara att fördjupa åns fåra samt anlägga en förhöjd strandvall där ån regelbundet svämmar över.

Figur 124. Fotografi mot norr över det igenvuxna området utmed ån. Foto: Katharina J. Henriksson, maj 2006.

Området norr om slottet

Området norr om slottet som ramas in av Listerbyån har en stark rumslig karaktär men en mindre skala än exempelvis gårdsplanen. Platsens stora tillgång är den öppna gräsytan som kan användas till olika aktiviteter, men framförallt det lugna och avskilda läget.

- Pergolan som anlades efter Rudolf Abelins plan, bör för helhetsintrycket på sikt återfå ett tak som klätterväxterna kan växa på. Flera av de återstående klätterväxterna skulle behöva näring i form av kompost eller naturgödsel. Kompletterande plantering av exempelvis doftkaprifol, murgröna och klematis kan också utföras. Plantering av klätterrosor utförs i första hand intill pergolans västra hörn där det är soligast.
- Den norra dammens strandlinje bör liksom övriga dammar hållas fri från sly och buskar. Avverkas vegetation enligt figur 100, får man liksom tidigare en vacker utsikt över det omgivande landskapet från denna plats.

Figur 125. Pergolans tidigare takonstruktion som syns på detta fotografi från 1915, är idag borttagen.
Johannishus godsarkiv.

Ladugårdsområdet

Byggnaderna vid ladugårdsområdet har nyligen genomgått en restaurering. Genom att hitta nya verksamheter som kan knytas till byggnaderna har dessa återigen fått liv. Gårdsplanen har tidigare varit fri från vegetation men innehåller nu planteringar (*fig 63*) något som på ett sätt bryter bilden av den traditionella gårdsplanen som en relativt kal och hårdgjord arbetsyta. Samtidigt är detta ett exempel på hur en historisk miljö fortsätter att behålla sin karaktär, men med ett delvis annorlunda innehåll och uttryck.

- En viktig blickpunkt vid ladugårdsområdet är kullen som innehåller den tidigare iskällaren. Denna kan ytterligare lyftas fram via gallring av yngre träd och buskar. Lökväxterna, bland annat sibirisk scilla, som växer i närheten av kullen kan kompletteras ytterligare.

- Den murade stenbron som leder över till ladugårdsområdet uppfördes under 1700-talet, och syns bland annat på en akvarell från 1790-talet (fig 21). Denna bro, liksom den med sten förstärkta strandlinjen runt dammarna i närheten, är mycket värdefull för miljön. Tyngre transporter bör därför inte köra över bron, utan köra runt via vägsystemet i norr. Det är också viktigt att all obehörig genomfartstrafik hindras som då de på ett onödigt vis sliter på bron. De vackra huggna stenpelarna och räcket över bron bör rätas upp.

Figur 126. Vykort omkring 1903 som visar den gamla stenbron som leder över mot ladugårdsområdet. Stenpelarna som syns på bilden har en upprätt vinkel.

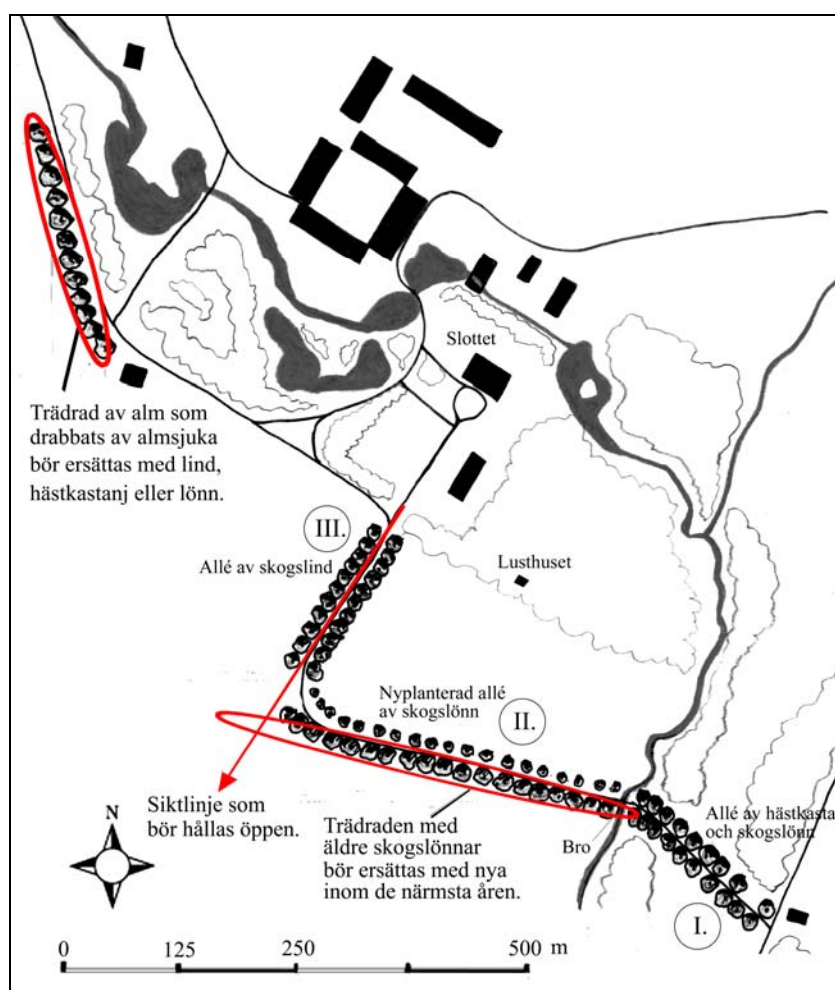
Figur 127. Fotografi över stenbron idag. Stenpelarna har börjat luta och är i behov av att rätas upp. Foto: Katharina J. Henriksson, maj 2006.

Alléerna

Vägarna i slottets närhet har i flera fall en lång kontinuitet bakåt i tiden. Vägar som Grevavägen, den gamla häradsvägen utmed åsen eller Möllerydsvägen har genom århundradena bundit samman landskapets olika delar, en funktion som de fortfarande fyller. Utmärkande för de äldre vägstrukturerna är hur de anpassats till landskapets formspråk. De slingrar sig runt svårframkomlig mark, följer höjderna och leder från by till by. I slottets närhet förändras emellertid detta. Den allékantade infartsvägen har en rakare och mer medveten gestaltning och utgör en viktig markering då man närmar sig godslandskapets centrum (*fig 128*). Infartsvägens sträckning är inte heller lika underkastad terrängen utan har dragits i rakare sträckningar med intention att lyfta fram slottet.

Mål

Det är önskvärt att alléerna vid Johannishus även i fortsättningen bevaras och får behålla sin viktiga landskapliga och kulturhistoriska funktion. Man bör även värna om det biologiska värdet som miljön har för fåglar, insekter och lavar.

Figur 128. Plan som visar aktuella åtgärder rörande alléer och trädrader.
Katharina J. Henriksson 2007.

Det är ingen enkel balansgång att tillgodose alla de aspekter och önskemål som finns i vården av en allé. Alléer har ett viktigt kulturhistoriskt värde, men också ett stort naturvärde som nyckelbiotop. Dessutom kan även önskemål om trafiksäkerhet förekomma.

Rollen som nyckelbiotop innebär att miljön skyddas av biotopskyddslagen, vilket bland annat medför att tillstånd från Länsstyrelsen krävs vid fällning av träd. Framförallt är det de äldre träden med död ved och håligheter som anses värdefull för den biologiska mångfalden.²²³ Denna aspekt krockar ofta både med trafiksäkerheten och kulturhistoriska värden, då döda grenar kan falla ned på vägen och alléns enhetliga uttryck gå förlorat.

Ur trafiksäkerhetssynpunkt har Vägverket tagit fram standardmått för hur nära träd bör stå vägen vid olika hastigheter. Vid en 50-väg bör inte träden planteras närmare än 3 meter från vägbanan och den fria höjden bör vara 4,7 meter.²²⁴ Ursprungsidén då alléerna planterades var att man genom att plantera träden så nära vägen som möjligt skapade ett tak som skyddade mot regn och blåst då kronorna växte samman.²²⁵ Från kulturhistoriskt håll förespråkas därför gärna att träden ska planteras så nära vägen som möjligt så att inte ursprungsformen förändras.

Alléerna vid Johannishus kantar en väg med låg hastighet och få bilar. En omfattande breddning av allén är därför inte nödvändig ur trafiksäkerhetssynpunkt. För att skapa en större säkerhet och gagna en god rotutveckling kan det bli aktuellt att vid en återplantering sätta träden något längre ut än tidigare, även om detta förändrar det ursprungliga uttrycket en aning.

För att främja den biologiska mångfalden, men ändå skapa en enhetlig allé då en nyplantering blir aktuell, kan också några av de ursprungliga träden sparas i början eller i slutet av allén.

Skötsel och vård

Allén från Tvingvägen till bron över Listerbyån

- Denna del av allén bör liksom de övriga alléerna årligen befrias från stam- och rotskott. Döda grenar vilka förstör helhetsintrycket och riskerar att falla ned bör också tas bort.
- Vid en framtida förnygring av allén bör man företrädesvis välja antingen hästkastanj eller skogslönn som ersättare till de gamla träden, då den tidigare ”varannan principen” ger ett oregelbundet uttryck och lönnarna delvis konkurreras ut.

Raksträckan mellan bron över Listerbyån och uppfarten mot slottet

- Den södra sidan av denna sträcka kantas av en äldre rad lönnar i sämre kondition. Träden har ett stort antal döda och knäckta grenar. De skulle eventuellt kunna stå kvar ännu en tid, men bör bytas ut mot yngre lönnar inom de närmsta åren för att glappet i ålder inte ska bli för stort gentemot den nyplanterade raden norr om vägen.

²²³ Vägverket Region Skåne 1996, s. 13.

²²⁴ Vägverket Region Skåne 1996, s. 14.

²²⁵ Vägverket Region Skåne 1996, s. 13.

Sträckan närmast slottet

Denna sträcka består huvudsakligen av skogslind. Lindarna har ett oregelbundet växtsätt men är relativt friska i jämförelse med lönnarna i den övriga allén och bör få stå kvar så länge som möjligt. Lind är också en trädart som kan bli mycket gammal om den vårdas regelbundet.

- Det är viktigt att siktlinjen mot slottet hålls öppen, därför bör nedhängande grenar och stamskott regelbundet avlägsnas. Siktlinjen från slottet genom allén mot åkerlandskapet bör också framträda tydligt. Kurvan där allén böjer av bör alltså inte planteras med träd just i denna punkt (*fig 129*).

Figur 129. Siktlinjen genom lindallén ut mot åkerlandskapet i söder bör hållas öppen.
Foto: Katharina J. Henriksson, juli, 2006.

Raden med almar

- Nordväst om kuskbostaden är en enkel trädrad med alm planterad, som följer den västra sidan av vägen mot Mölleryd (*fig 128*). Träden har drabbats av almsjuka och bör därför ersättas, förslagsvis med lönn, hästkastanj eller lind. Möjligen kan något enskilda träd få stå kvar för att främja den biologiska mångfalden och för att markera att det tidigare funnits en äldre allé utmed vägen.

Avslutande tankar

Johannishus slott och park, spelar en huvudroll i ett unikt landskap som till stora delar formats av närheten till Blekinges enda storgods. På många sätt utgör närmiljön kring slottet och parken en koncentration och en avspeglning av det omgivande landskapet. Här finns variation i form av öppna och slutna områden, närhet till fornlämningar såväl som åkerlandskap, och åsens lummighet reflekterad i en engelsk landskapspark. Även om det rör sig om en privat anläggning, gör platsens centrala betydelse sig regelbundet påmind för dem som vistas i landskapet. Alléerna visar riktningen, slottet målet. En miljö som Johannishus fungerar som ett landskapligt "minne" kring vilket identitet och reflektion kan byggas. Parker liksom övriga historiska platser ger också insikter om hur nuet kan sättas in i en längre tidsrymd, tydligt närvarande via de fysiska spåren. De olika epokenas varierande strukturer talar sitt fascinerande men också ibland förvirrande språk, med gamla träd, försvunna vägstrukturer och förvildade planteringar.

Vanligen förmedlar dagens historiska parker lite av det ursprungliga utseendet. Ofta möts vi av den åldrande parken med igenvuxna siktlinjer och förvuxna häckar, vilken ger en delvis annorlunda bild än den som var tänkt från början. Denna ruinromantik kan ibland upplevas som så mycket värdefullare än ett återskapande av en ursprungsidé.

Vid Johannishus smälter i den västra och östra parken sannolikt ursprungstanke och dagens verklighet delvis samman. De intryck som de åldrande träden skapar stärker med andra ord den spänning och mystik som eftersträvades i denna typ av friare anläggningar, och med lite hjälp kan stämningen också relativt lätt lyftas fram. Svårare är det att ta ställning till ett område som gårdsplanen framför slottet, där murar, mittgång och avenbokar i raka rader utgör de sista spåren av en stor och symmetrisk trädgårdsanläggning. Det krävs idag stor fantasi för att kunna föreställa sig innehåll och omfattning av denna trädgård.

Tidsanda och val av perspektiv spelar en viktig roll för hur man förhåller sig till vård och restaurering av en historisk park, men också anpassningen till de ekonomiska och praktiska ramarna. Med exempelvis ett biologiskt perspektiv som utgångspunkt hade troligen skötselåtgärderna av framförallt den östra parken sett annorlunda ut. Till viss del påverkas även åtgärdsförslag av personlig smak.

Under arbetets gång är det lätt att fastna i det historiska källmaterialet. Ofta är förhoppningen att de små ledtrådarna ska leda till att det stora sammanhangen klarnar, ibland lyckas det, ibland inte. Någonstans måste en punkt sättas för att processen ska gå vidare. Lösningen där en lite större energi satsats på historiken, och en lite mindre del upptas av en öppnare åtgärdsdiskussion, lämnar emellertid dörren öppen för ett eventuellt fördjupat arbete. Detta kan bland annat handla om att skapa en fördjupad vårdplan för Johannishusparken och andra liknande anläggningar i Blekinge.

KÄLLOR OCH LITTERATUR

Otryckta källor

Arkiv

Blekinge museum (BM), Karlskrona

Topografiska arkivet: Hjortsberga socken, Johannishus slott.

Landsarkivet i Lund (LLA)

F:2 Bouppteckningar 1779, sign. 30, s. 661.

A:1 Husförhörlängd Hjortsberga socken 1801-1808

A:1 Husförhörlängd Hjortsberga socken 1826-1832

Sveriges befolkning 1900

Sveriges befolkning 1890

Lantmäteriet i Karlskrona (LantK)

Läns- och sockenkartor: Hjortsberga socken

akt 16 Sockenkarta 1856

akt 16 Beskrivning

Ekonomiska kartan 1920

Ekonomiska kartan 1972

Nordiska museets arkiv (NMA), Stockholm

Herrgårdsarkivet Johannishus, Fotografier och Beskrivning av Johannishus slott 1935.

Johannishus godsarkiv (JA)

Serie 1:1, 2:14-15, 2:17, 4:1, 4:14, 4:4, 5:2 a, 5:3, 5:29.

Huvudböcker: 1861-62, 1865-67, 1896-97.

Kassaböcker: 1869-1871, 1885-85

Kartor:

Mapp 2: Karta 8,

Mapp 3: Karta 2, 6

Mapp 4: Karta 3, 4, 5, 7,

Mapp 7: Karta 2, 4, 5, 19, 27, 33,

Mapp 10: Karta 3, 11

Fotografier

Johannishus Godsbibliotek (JB):

Hans Wachtmeister (1828- 1905): Minnesanteckningar, Brev till Agathe Wachtmeister.

Blekingearkivet (BA), Bräkne Hoby

Johannishus godsarkiv

F1: 1 Ämnesordnade handlingar 1808-1847.

G1: 1 Hufvudbok 1839-1840.

G1: 3 Hufvudbok 1842-1843, Annotations Bok 1842- 43.

G1: 4 Hufvudbok 1843-1844.

G1: 5 Hufvudbok 1844-1845, Annotationsbok 1844-1845, Afräkningsbok vid Johannishus 1845-56.

Brandförsäkringsverket (BV), Stockholm

Hjortsberga socken

Volym 17221, Brandförsäkring Johannishus 1838.

Volym 22275, Brandförsäkring Johannishus 1864.

Muntliga källor

Arvidsson, Christer, Mölleryd, november 2006, januari 2007.

Bovin, Peter, Ronneby kulturnämnd, oktober 2006.

Henriksson, Mikael, Blekinge museum, oktober 2006.

Lundquist, Kjell, LTJ- fakulteten, SLU Alnarp (regelbundet via e-post).

Persson, Thomas, Blekinge museum, oktober 2006.

Thorén, Bo, UB, Lund, november 2006.

Wachtmeister Hans och Kitty, ägare Johannishus slott, maj 2006-feb 2007.

Walde, Bengt-Gunnar, Tromtösunda, november 2006, januari 2007.

Vinkka, Patricia, Malmö, januari 2007.

Tryckta källor och litteratur

Abelin, Rudolf 1915. *Herrgårdsträdgården*. Stockholm.

Ahrland, Åsa 2006. *Den osynliga handen. Trädgårdsmästaren i 1700-talets Sverige*. Kristianstad.

Barup, Kerstin & Edström, Mats 1990. *Skärva. Iscensättning av ett lantställe*. Stockholm.

Bedoire, Fredric 2001. *Guldålder. Slott och politik i 1600-talets Sverige*. Stockholm.

Berglind, Magnus 2000. *Vambåsalandskapet- om natur- och kulturmiljövård i Blekinges kustbygd-*. Examensarbete. (stencil)

Blennow, Anna-Maria 1995. *Europas trädgårdar*. Lund.

Björkquist, Persson 1990, Förkärla socken. Bondebygd, storgods, riksintresse. *Blekingeboken 1990*. Karlskrona

Björkquist, Karl-Axel 1987. Längesedan och nära. Ouvertyr med förbehåll. *Kring en åkrök. Ronneby – stad och bygd*. Ronneby.

Björkquist, Karl-Axel & Persson, Thomas 1975. *Rapport om arkeologiska undersökningar 1974 på gravfältet Kasakulle*, Manuscript. ATA. (stencil)

Carlskrona Weckoblad årgång:

1768, 1776, 1779, 1788, 1825, 1827, 1830 och 1848. Karlskrona.

Cronholm, Christopher 1976 (1750-1757). *Blekinges beskrivning*. Karlskrona.

Ekonomisk Quartalskrift för Blekinge län årgång:
1863, 1853, 1855

Flöög, Stefan 2005. Sophia Lovisa Ascheberg – Herre i sitt hus. *Blekingeboken 2005*. Karlskrona.

Frisk, Michael 1996. "...ett synnerligen nyttigt verk,..." Om den geometriska karteringen av Skåne, Blekinge och Halland före 1750. Uppsats i påbyggnadskurs i kulturgeografi, vt 1996. Kulturgeografiska institutionen Stockholms universitet. (stencil)

Föreningen Gamla Karlskrona årsbok, 1992. *Resor till Karlskrona. Elva reseberättelser från tiden 1750-1860*. Karlskrona.

Grauers, Sven 1956. *Ätten Wachtmeister genom seklerna del III, Grevliga ätten Wachtmeister av Johannishus*. Stockholm.

Grauers, Sven 1932. *Ätten Wachtmeister genom seklerna, del IV. Generationen kring sekelskiftet 1900*. Stockholm.

Jakobsson, Anna 2000. *Ronneby Brunnspark. Historien om en hälsobrunns parker och trädgårdar*. Alnarp.

Hahr, August 1913. Johannishus och Tromtö. Hjortsberga och Förkärla socknar, Medelsta härad, Blekinge län. *Svenska slott och herresäten vid 1900-talets början*. Blekinge. Stockholm.

Hansson, Martin 2004. Frälse och kungamakt i medeltidens Blekinge. *Blekingeboken 2004*. Karlskrona.

Hallberg, Göran. 1990. *Ortnamn i Blekinge*. Borås.

Henrikson, Mikael 2005. *Johannishus 1:2. Hjortsberga socken, Ronneby kommun. Särskild utredning och särskild arkeologisk undersökning*. Blekinge museum rapport 2006:8.

Johannishusåsen. En resa i tiden 2001. Blekinge museum/Länsstyrelsen i Blekinge län. Broschyr.

Lundquist, Kjell 1992. Till parkens försvar, *Utblick Landskap*, Nr 3, s. 44-49.

Loudon, John Claudius 1835. *Encyclopedia of gardening. Theory and practise*. London.

Milton, Hans 1997. Valje gård. Tiden intill omkring år 1800. *Blekingeboken 1997*. Karlskrona, s. 67- 81.

Müller, Daniel 1848. *Trädgårdsskötsel*, del 1, Stockholm.

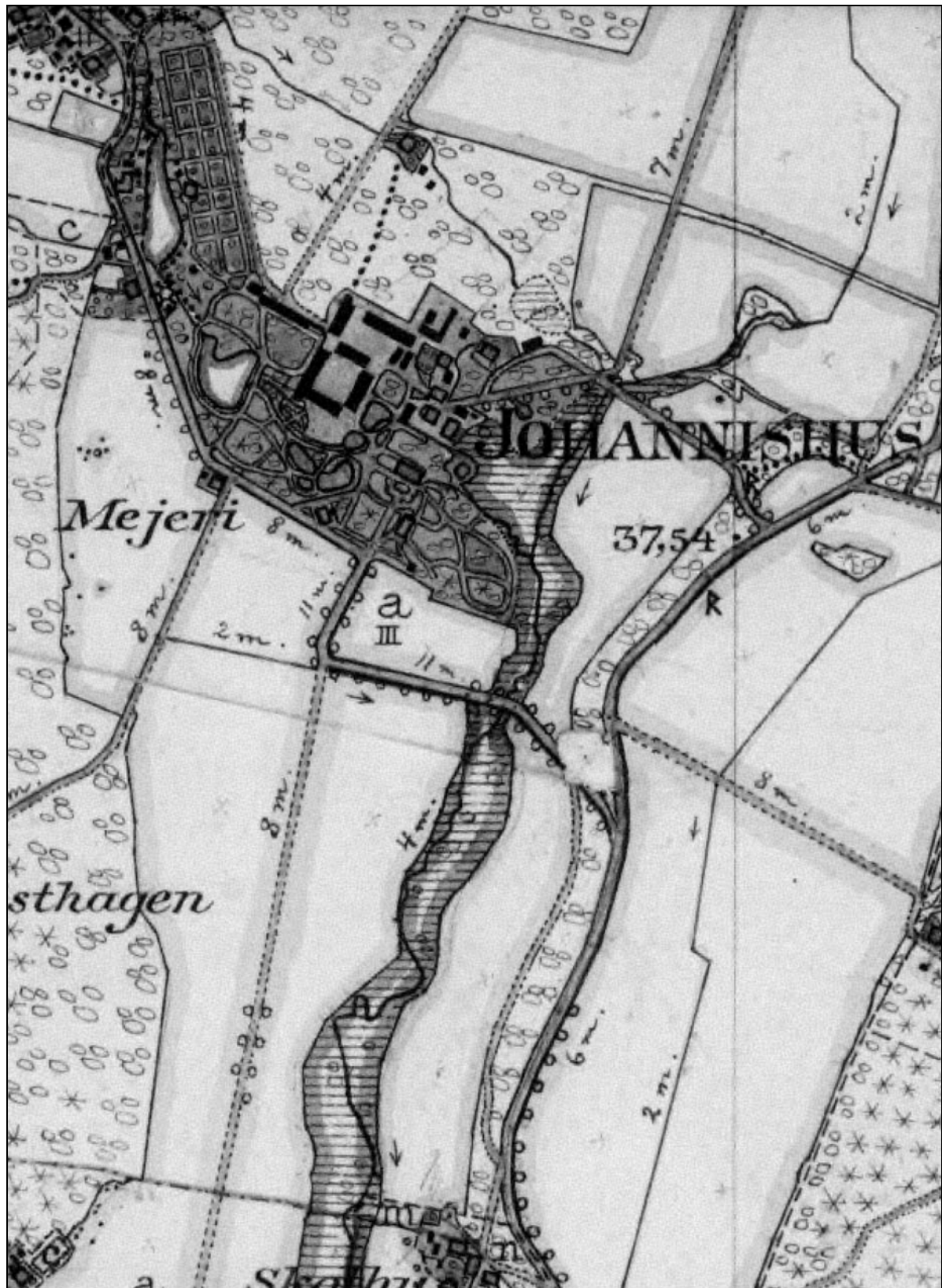
Müller, Daniel 1857. *Blomster-skötsel i växthus och boningsrum*. Uppsala.

- Sven T. Kjellberg (red) 1968. *Slott och herresäten i Sverige. Blekinge*. Malmö. s. 320-338.
- Nilsson, Anton 1986. *Våra äpplesorter. Deras historia, egenskaper och kännetecken*. Stockholm.
- Olausson, Magnus 1993. *Den Engelska parken i Sverige under gustaviansk tid*. Stockholm.
- Rietz, Torsten 1969. *En bok om Ronneby*. Karlskrona.
- Samzelius, Torsten 1992. *Resor till Carlskrona. Elva reseberättelser från tiden 1750-1860*. Karlskrona.
- Sandekull, Stig 1947. Hjortsberga. Ur *Sveriges bebyggelse landsbygden Blekinge län, del 3*.
- S: t Knuts budkavle* 2003. Nummer 14- september 2003.
- Sarlöv Herlin, Ingrid 1991. *Park och natur på Skärva. Historik, vegetationsstudier, skötsel*. Alnarp.
- Sjöborg, N.H 1792/1968. *Blekinges historia och beskrivning*. Malmö.
- Setterby, Åsa, Lundquist Kjell, Lorentzon, Kenneth, Gustavsson Roland 2000. *Ronneby Brunnspark. Vårdplan. Övergripande riktlinjer och detaljerade åtgärdsförslag för Ronneby Brunnsparks bevarande, vård och utveckling*. Alnarp.
- Torbrand, Dagny 1963. *Johannishus fideikommiss intill 1735*. Uppsala.
- Waern, Kolbjörn 2000. Rudolf Abelin. Ur *Svensk Trädgårdskonst under fyrahundra år*. (red.) Andersson, Thorbjörn, Jonstoj, Tove, Lundquist, Kjell. s. 136-146
- Wachtmeister, Hugo 1915. *Anteckningar och bref från Carl Johanstiden. Ur landshövdingen Grefve Hans Wachtmeister den äldres papper*. Stockholm.
- Werdenfels, Åke 1991. *Mandelgren i Blekinge*. Karlskrona.
- Vägverket i Region Skåne 1996. *Allévårdsplan. Skötsel och vård för samtliga alléer på statliga vägnätet i Skåne*. Kristianstad.

Bilagor

- Bilaga 1. Den ekonomiska kartan från 1920.** Lantmäterikontoret i Karlskrona.
- Bilaga 2. Den ekonomiska kartan från 1972.** Lantmäterikontoret i Karlskrona.
- Bilaga 3. Byggnadsminnesförklaringen av Johannishus slott.** Länsstyrelsen i Blekinge.
- Bilaga 4. Trädgårdsmästarlängd.** Landsarkivet i Lund, Johannishus godsarkiv.

BILAGA 1
Ekonomiska kartan 1920.

BILAGA 2
Ekonomiska kartan 1972.

Byggnadsminnesförklaringen
av Johannishus.

LÄNSSTYRELSEN
BLEKINGE LÄN
Planeringsavdelningen

BESLUT

1(3)

1982-12-06

11.392-273-77

Övergripande förklaring av byggnadsminnesförklaringen
den 1982-12-06. Länets be-
skrivning av byggnadsminnesförklaringen
Kammarätten i Jönköping den 1982-12-06.
På tjänstens vägnar

Hans Wachtmeister
Wambåsa herrgård
370 15 JOHANNISHUS

ARBETSEFF.

Byggnadsminnesförklaring av byggnader inom gårdsanläggningen Johannishus slott på fastigheten Johannishus 1:2, Hjortsberga socken, Ronneby kommun

Fråga om byggnadsminnesförklaring av byggnader inom gårdsanläggningen Johannishus slott på fastigheten Johannishus 1:2, Hjortsberga socken, Ronneby kommun har väckts den 21 februari 1977.

Byggnadsnämnden har i yttrande den 26 april 1977 förklarat sig inte ha någon erinran mot byggnadsminnesförklaringen.

Ni har i skrivelse till länsstyrelsen den 2 november 1982 godkänt föreslagna skyddsföreskrifter.

Under handläggningens gång har samråd skett med riksantikvarieämbetet.

Samråd har skett med Blekinge museum.

Beskrivning

Johannishus gods, som är det största i Blekinge, hade ursprungligen namn efter den intilliggande byn Dagtorp. Länthomaren Nils Skunk fick 1670 sätesfrihet för egendomen, som fick namn efter honom och kallades Skunckenberg. År 1687 förvärvades gården av amiralgeneralen Hans Wachtmeister, som ändrade namnet till Johannishus. Godset har sedan dess tillhört hans efterkommande i rakt nedstigande led i åtta generationer. Egendomen bildade stomme i ett efter hand växande innehav av gårdar, som år 1714 instiftades som fideikommiss.

Den äldsta huvudbyggnaden på Johannishus var en rödmålad tvåvånings träbyggnad under tegeltak. Vid mitten av 1700-talet var denna mycket förfallen och dåvarande fideikommissarien uppdrog åt överintendenten Carl Fredrik Adelcrantz att utföra ritningar till ett nytt boningshus. Adelcrantz ritade en tvåvåningsbyggnad i sten med valmat, brutet tak försett med lucaner. Kraftiga gesimser understryker våningsindelningen, där bottenvåningen är låg och närmast fungerar som en sockel till andra våningen, paradvåningen.

KAMMARRÄTTEN I JÖNKÖPING

BEVIS 1983-01-14

Intill denna dag har besvär över
dette beslut ej kommit in till kam-
marrätten.

Länstjänsten

Hans Wachtmeister

Rek+mb

Postadress
371 86 KARLSKRONA

Gatuadress
Drottninggatan 33

Telefon
0455-250 60

Postgiro
3 5180-9

Byggnadsminnesförklaringen
av Johannishus.

BESLUT

1982-12-06

FOTOKOP

2

11.392-273-77

Exteriören har i stort sett bevarat bilden av ett mindre lantslott i klassicistisk utformning. Färgen på huvudbyggnaden, som ursprungligen var rosa, har dock ändrats så att byggnaden numera är svagt gul med vita rustikpartier.

I anslutning till huvudbyggnaden ligger ekonomibyggnader, i trä och gråsten från 1760-talet, en gårdskvarn i schweizerstil byggd 1919, samt arbetarbostäder.

Johannishus slott med park och tillhörande ekonomibyggnader och arbetarbostäder är länets enda exempel på en välbevarad och representativ högre ståndsmiljö från 1700-talet i klass med liknande anläggningar i andra län.

Johannishus slott är utförligt beskrivet i Slott och herresäten i Sverige, 1968.

Beslut

Länsstyrelsen förklarar med stöd av 1 § lagen om byggnadsminnen (1960:690) byggnaderna inom gårdsanläggningen Johannishus slott på ovan angivna fastighet för byggnadsminne.

Föreskrifter

Länsstyrelsen meddelar enligt 2 § samma lag följande skyddsföreskrifter.

1. Byggnaderna må ej flyttas, rivas eller till sitt yttre ombyggas eller förändras.
2. Huvudbyggnaden må ej till sitt inre ombyggas eller mera genomgripande restaureras.
3. Till anläggningen hörande parkområde, som markerats med rött på bifogad karta, må ej ytterligare bebyggas eller bli föremål för annan väsentlig förändring.
4. Ägaren skall sörja för att byggnaderna får för deras bestånd löpande underhåll.

Länsstyrelsen lämnar på begäran råd och anvisningar i fråga om underhåll av byggnaderna.

Om ändring av byggnadsminnet i strid mot meddelade skyddsföreskrifter finnes nödvändig för att byggnaderna skall vara till nytta eller om sådan ändring eljest kan anses påkallad av särskilda skäl, får länsstyrelsen enligt 3 § lagen om byggnadsminnen meddela tillstånd därtill.

BILAGA 3.

Byggnadsminnesförklaringen av Johannishus.

LÄNSSTYRELSEN
BLEKINGE LÄN
Planeringsavdelningen

BESLUT

3.

1982-12-06

11.392-273-77

Enligt 14 § lagen om byggnadsminnen gäller detta beslut
omedelbart även om det överklagas.

Besvärshänvisning

Besvär över detta beslut kan anföras genom skrivelse till
kammarrätten i Jönköping, adress Box 564, 551 17 Jönköping.
Skrivelsen skall ha inkommit dit inom tre veckor från den
dag klaganden fått del av beslutet. Klaganden skall i
besvärsskrivelsen tydligt ange länsstyrelsens beslut eller
foga beslutet till skrivelsen. Vidare bör klaganden meddela
sin fullständiga adress.

Beslut i detta ärende har fattats av styrelsen. I beslutet
deltog landshövdingen Camilla Odhnoff, ledamöterna Torsten
Bengtsson, Gunnar Boström, Jean Holmquist, Arne Hult, Curt
Johansson, Helge Karlsson, Gunnar Lundström, Karl-Anders
Petersson och Carin Thomasson samt suppleanten Leif Nilsson.

I den slutliga handläggningen av detta ärende deltog även
länsrådet Svante Ingemarsson, avdelningsdirektören Per-
Arne Andreasson, förste länsassessorn Staffan Dahlberg,
länsarkitekten Georg Vass, byråchefen Peter Wald, natur-
vårdsdirektören Karin Brunsberg, överlantmätaren David
Åberg och tf länsantikvarien Leif Stenholm, den sist-
nämnde föredragande.

Camilla Odhnoff

Leif Stenholm

Bilaga karta

Avskrift + bilaga inom en vecka efter beslutsdagen till
Riksantikvarieämbetet och Statens Historiska museer
Byggnadsnämnden i Ronneby kommun

Blekinge museum

Avskrift + bilaga kammarrätten i Jönköping för lagakraftbevis.

Avskrift av beslut + bilaga med lagakraftbevis till

Inskrivningsmyndigheten vid Ronneby tingsrätt

Riksantikvarieämbetet

Blekinge museum

Fastighetsregistermyndigheten

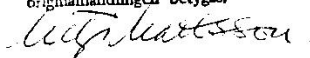
Registret

Juridiska enheten

Planenheten

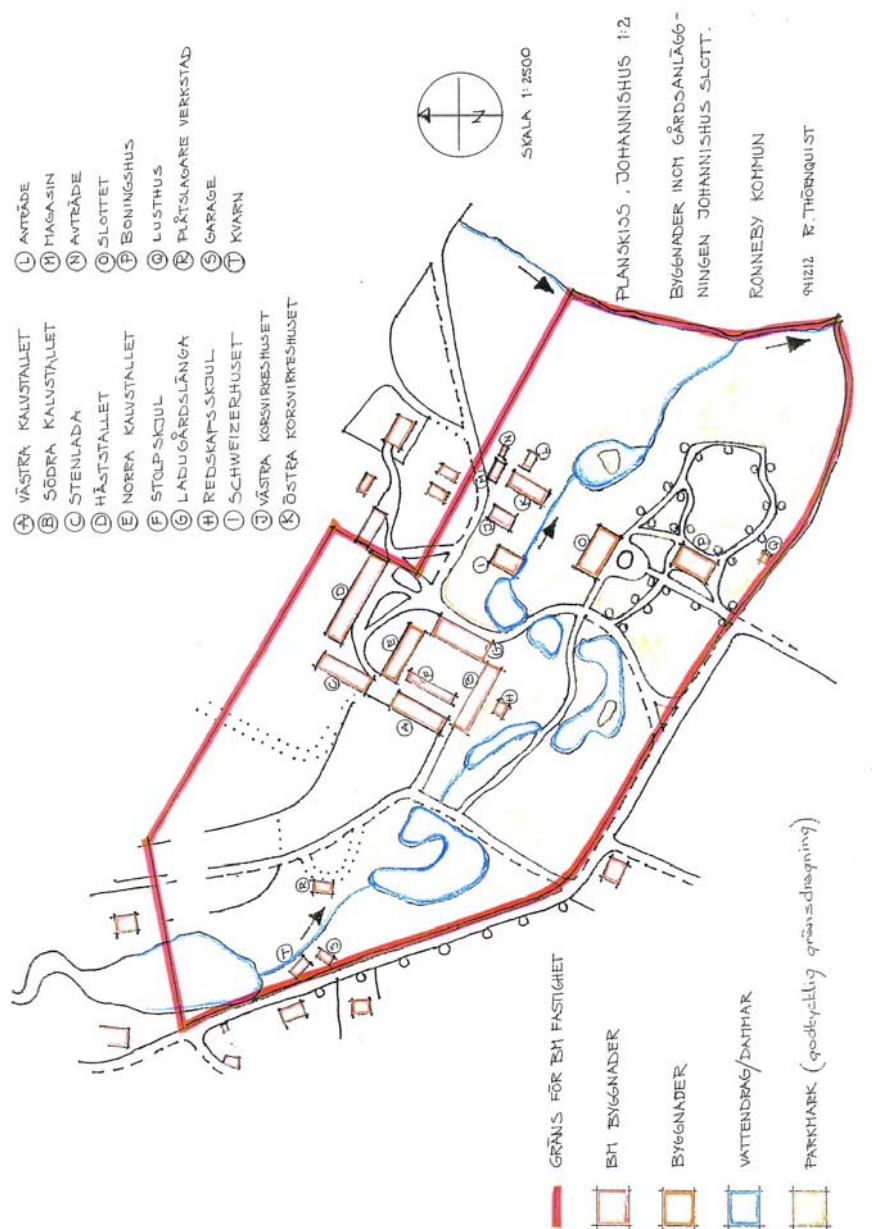
Länsantikvarien 3 ex
akten

Fotokopians överensstämmelse med
originalhandlingen betygas:

BILAGA 3.

Byggnadsminnesförklaringen av Johannishus.

Trädgårdsmästarlängd för Johannishus

Namn	Född	Anställd
Hans Anderson		1680-talet (Tromtö)
Hans Sjöman		omkring 1700 (Tromtö)
Elias Malmström		1730- 1750 (Tromtö)
Daniel Korlér		1750-1779 (Tromtö)
Trädgårdsmästare Holm		1779-1800
Trädgårdsmästare Palmgren	1775	1800-1806
Sven Djurén	1781	1806-1825
Håkan Engelholm	1805	1829
Jöran Ljungman		1829-1840-talet
Trädgårdsmästare Lindgren		1840-talet- 1857
Trädgårdsmästare Andersson		1858-
Peter Fredrik Fagerlund	1826	1865-1900
Per Olof Johansson	1868	1900-
Gunnar Pettersson (Walde)		1920-talet -1962

Sammanställningen baseras på uppgifter ur Johannishusarkivet Serie 1:1, och 2:14-15.

Johannishus Godsbibliotek: Hans Wachtmeister (1828- 1905): *Brev till Agathe Wachtmeister*,

Landsarkivet i Lund F: 2 *Bouppteckningar 1779*, sign. 30, s. 661. A:1 Husförhörlängd Hjortsberga socken 1801-1808

A:1 Husförhörlängd Hjortsberga socken 1826-1832

Walde, Bengt-Gunnar, Tromtösunda, muntliga uppgifter 2006-11-18.